Жумһурийәтлик жәмийәтлик-сәясий гезит

Уйғур авази

1957-жили 1-марттин нәшир қилиниватиду

www.facebook.com/uygur.avazi
www.twitter.com/uyguravazi
http://uyguravazi.kazgazeta.kz/
u_avazi@mail.ru

ISSN 1999-589X

6+

№14 (8026)
8-апрель, 2021-жил, пәйшәнбә

Стратегиялик шериклик күчийиду

Дөләт рәһбири Венгрия ташқи ишлар вә ташқи сода министри Петер Сийартони қобул қилди.

Қасым-Жомарт Тоқаев учришиш давамида ишәшлик сәясий диалогқа, изчил сода-ихтисадий вә инвестициялик һәмкарлиққа, COVID-19 пандемияси шараитида өзара қоллап-қувәтләшкә асасланған Қазақстан–Венгрия стратегиялик шериклигиниң жуқури дәрижидә екәнлигини тәкитлиди.

Қазақстан Президенти Венгрия Премьер-министри Виктор Орбанға бийил 31-мартта "Түркстан – түркий дунияниң роһий пайтәхти" мавзусида онлайн-тәртиптә өткән Түркийтиллиқ дөләтләр һәмкарлиқ кеңишиниң нарәсмий саммитиға паал қатнашқанлиғи үчүн миннәтдарлиқ йоллиди.

– Жүргүзүлгән музакириләрниң Қазақстан вә Венгрия оттурисидики мунасивәтләрниң техиму тәрәққий етишиға қошумчә асас яритидиғанлиғиға үмүт қилимән. Венгрия – Қазақстан бунидин 30 жил муқәддәм силәрниң региониңларда өз әлчиханисини ачқан биринчи мәмликәт. Бизниң мунасивәтлиримиз алаһидә. Венгрия қазақстанлиқлар арисида наһайити аммибаплиққа егә, бизниң силәрниң мәмликитиңларға болған һөрмитимиз чоң. Мошу имканийәттин пайдилинип, Венгрия Премьер-министри Виктор Орбанға Түркийтиллиқ дөләтләр һәмкарлиқ кеңишиниң ишиға иҗабий һәссә қошуватқанлиғи үчүн миннәтдарлиқ билдүргүм келиду, – дәп тәкитлиди Дөләт рәһбири.

Петер Сийарто өз новитидә Президентқа учришиш имканийитини яратқанлиғи үчүн миннәтдарлиқ билдүрди вә өз мәмликити рәһбәрлигиниң салимини йәткүзүп, Будапештниң, шу жүмлидин Түркий кеңәшниң иқтидарини пайдилинип, Қазақстан билән болған комплекслиқ өзара һәрикәтни техиму чоңқурлитишқа тәйяр екәнлигини тәстиқлиди. Венгрия ташқи ишлар вә ташқи сода министри Түркстанниң роһий пайтәхт сүпитидә муһим роль ойнайдиғанлиғини тәкитлиди.

– Сиз, җанаби Президент вә Елбасы Венгриядә чоң абройға егә. Биз Қазақстан вә мәмликәт хәлқиниң достанә кәйпиятини, қериндашлиғини һис қилимиз. Бизниң байқиғучи сүпитидә Түркийтиллиқ дөләтләрниң һәмкарлиқ кеңишигә киришимиз – мәмликәтлиримиз оттурисидики стратегиялик шериклик нәтижилириниң бири. Биз үчүн Қазақстан – муһим стратегиялик шерик, – деди Петер Сийарто.

Сөһбәтдашлар Виктор Орбанниң 2019-жили Қазақстанға қилған рәсмий сәпири вақтида қолға кәлтүрүлгән келишимләрниң әмәлгә ашурулушиға диққәт ағдуруп, иккитәрәплимә мунасивәтләрниң бирқатар әмәлий мәсилилирини муһакимә қилди.

Түркий цивилизация бөшүги

31-март күни Қазақстан Президенти Қасым-Жомарт Тоқаев вә Елбасы Нурсултан Назарбаевниң қатнишиши билән онлайн-тәртиптә Түркийтиллиқ дөләтләр һәмкарлиқ кеңишиниң нарәсмий саммити болуп өтти.

Қасым-Жомарт Тоқаев мәҗлисни ечип, дөләт рәһбәрлиригә Қазақстанниң Түркийтиллиқ дөләтләр һәмкарлиқ кеңишиниң нарәсмий саммитиға қатнишиш тәкливини қобул қилғанлиғи үчүн миннәтдарлиқ билдүрди.

– Биз бу учришишни һәммимиз үчүн муқәддәс болған Түркстанда уюштурушни планлиған едуқ. Амма пандемиягә бағлиқ мурәккәп әһвал түпәйли саммитни онлайн-тәртиптә өткүзүш қарариға кәлдуқ. Эпидемия аяқлашқандин кейин бәтмубәт учришалайдиғанлиғимизға үмүт қилимән. Пурсәттин пайдилинип, һәммиңларни йәнә бир қетим Норуз билән тәбрикләймән. Бу барлиқ түркий хәлиқләр үчүн алаһидә мәйрәм. Қериндаш әлләргә паравәнлик тиләймән, – деди Дөләт рәһбири.

Президент өз сөзидә Түркстанниң барлиқ түркий хәлиқләр үчүн ана дияр, хасийәтлик җай вә қутлуқ макан һесаплинидиғанлиғини тәкитлиди. Қасым-Жомарт Тоқаев әҗдатлиримизниң бу йәрдә улуқ устаз Ғоҗа Әхмәт Йәссавидин роһий тәлим елип, дуниядики түркий-ислам мәдәнийитигә тарқатқанлиғиниң мәлум екәнлигини алаһидә тәкитлиди.

– Бизниң мәхситимиз –түркий дунияни XXI әсирниң муһим ихтисадий, мәдәний вә гуманитарлиқ регионлириниң биригә айландуруш. Биз түркий цивилизацияни йеңилашни дунияни Йәссави мираси вә Түркстан билән тонуштуруштин башлашқа чақиримиз. Шуңлашқа бүгүнки саммит «Түркстан – түркий дунияниң роһий пайтәхти» шиари астида өтүватиду, – дәп тәкитлиди Дөләт рәһбири вә Елбасыниң тәшәббуси билән Түркстанниң түп-асасидин өзгирип, йеңи қияпәткә егә болғанлиғини қәйт қилди.

Қазақстан Президентиниң сөзичә, пүткүл дунияниң мисли көрүлмигән синақ-ховупларға қарши күрешиватқанлиғиға қаримай, түркийтиллиқ дөләтләр һәмкарлиғи суслишип қалмиди. Шу әснада мошу мурәккәп вақитта дөләтләр мунасивәтләрни күчәйтишниң йеңи йоллирини бирлишип издәп тепиши керәк.

Қасым-Жомарт Тоқаев гражданларға аммивий әмләткә селишниң пандемияни тохтитишниң бирдин-бир тоғра усули екәнлигини атап өтти. Президент ортақ мәнпийәтләргә асасланған һалда бир-бирини қоллап-қувәтләш вә тәҗрибә алмаштурушни муһим, дәп һесаплайду.

Дөләт рәһбири шундақла пандемиягә қарши күрәштә хәлиқара бирләшмини тарқақ һалда һәрикәт қилди, дәп һесаплайду. Президент чоң дөләтләр оттурисидики қаримуқаршилиқлар кесиридин «вакцина уруши» аталмишниң башланғанлиғини тәкитлиди. Мошундақ мурәккәп әһвалда Бирләшкән Милләтләр Тәшкилатиму өз иқтидарини пайдиланалмиди.

Һазирқи вәзийәттә саламәтликни сақлаш вә биологиялик бехәтәрлик алаһидә актуаллиққа егә болмақта.

– Қазақстан БМТ Баш Ассамблеясиниң 75-сессиясидә Хәлиқара биологиялик бехәтәрлик агентлиғини қуруш тәшәббусини оттуриға қойди. Силәрниң мошу идеяни қоллап-қувәтләйдиғанлиғиңларға үмүт қилимән. Агентлиқниң истиқбалда биологиялик ховупларниң алдини елишқа вә хәтәрлик ағриқлар тоғрилиқ мәлуматларни алмаштурушқа ярдәм қилидиғанлиғи шүбһисиз, – деди Дөләт рәһбири.

Пандемия илгири болуп көрүлмигән ихтисадий боһранни пәйда қилди, у болса, өзара товар айлиниминиң азийишиға елип кәлди. 2020-жилда Қазақстан вә Түркий кеңәшкә әза әлләр огтурисидики сода көләми 7 миллиардқа йеқин долларни тәшкил қилди. Бу пандемиягичә болған көрсәткүчтин 11,2 пайиз төвән.

– Мәмликәтлиримизниң асасий вәзипилириниң бири – товар айлинимини көпәйтиш. Мошу йосунда тарихий җәһәттин йолларниң қийилишиға җайлашқан Түркстанниң кәң инвестициялик вә сода-ихтисадий имканийәтлирини атап өткүм келиду. Униң кәң ресурсини, инсан капиталини вә туристик иқтидарини һесапқа алған һалда, Түркстан регионида түркий мәмликәтләрни бирләштүридиған «Мәхсус ихтисадий зона» қурушни тәклип қилимән, – деди Президент.

Қасым-Жомарт Тоқаев шундақла су-энергетика саһасиниңму түркийтиллиқ мәмликәтләр мунасивәтлириниң аҗралмас қисми һесаплинидиғанлиғини тәкитлиди.

– Регионда су мәсилиси наһайити муһим әһмийәткә егә вә җиддий проблемиларни пәйда қилиши мүмкин.

Чегаралара су ресурслирини нәтиҗидарлиқ вә адаләтлик пайдилиниш – региондики турақлиқ билән гүллинишниң асаси, – дәп тәкитлиди Президент вә Қазақстанниң хошна әлләр билән су иншаәтлирини селиш лайиһилирини бирлишип әмәлгә ашурушқа тәйяр екәнлигини билдүрди.

Дөләт рәһбири Түркийтиллиқ дөләтләр һәмкарлиқ кеңишигә қатнашқучиларни сүнъий интеллект, жирик мәлуматларни тәһлил қилиш, рәқәмләштүрүш, интернет-сода охшаш саһаларда бирләшкән лайиһиләрни әмәлгә ашурушқа чақирди. Қасым-Жомарт Тоқаев технологияләр сүрәтлик тәрәққий етиватқан әсирдә мундақ қәдәм мәмликәтлиримизниң инновациялик тәрәққиятиға ярдәм қилип, риқабәткә тақабиллиғини күчәйтиду, дәп һесаплайду. Президентниң тәкитлишичә, Қазақстан банк секторида һәм малийә системисида кәң пайдилиниливатқан электронлуқ һөкүмәтни, илғар технологияләрни вә рәқәмләштүрүшни җарий қилишта өзара тәҗрибә алмаштурушқа тәйяр.

Дөләт рәһбири шундақла Түркий инвестициялик-интеграциялик фондини қуруш ишини чапсанлитишниң зөрүр екәнлигини тәкитлиди. Бу –түркийтиллиқ дөләтләрниң биринчи бирләшкән малийә институти.

– Барлиқ дөләтләр мәзкүр тәшәббусни қоллап-қувәтлигәндин кейин униң карарғаһини «Астана» Хәлиқара малийә мәркизидә орунлаштурушни тәклип қилимән. АХММ – хәлиқара дәриҗидики малийә институтлириниң әң яхши тәҗрибисини вә заманивий усуллирини бирләштүриду. Бу йәрдә ислам банкинги вә ислам облигациялири (сукук) кәң пайдилинилиду. Мәркәз түркий мәмликәтләргә миқияслиқ инвестиция җәлип қилиш үчүн чоң имканийәтләрни ачиду, – дәп тәкитлиди Қасым-Жомарт Тоқаев.

Билим саһасидики һәмкарлиқ – келәчәктики шерикликниң утуқлуқ болушиниң асасий амили. Қазақстан Президенти ортақ мәдәний-ақартиш кәңлигини вуҗутқа кәлтүрүшни муһим, дәп һесаплайду. Дөләт рәһбириниң пикричә, бу тәшәббусни «Улуқ түркийләр» билим фондини қуруш арқилиқ әмәлгә ашурушқа болиду. Фонд университетлар оттурисидики академиялик алмаштуруш, стажировка, квалификацияни ашуруш мәсилилири бойичә өзара һәрикәтни уйғунлаштуриду. Президент Ғоҗа Әхмәт Йәссави намидики Хәлиқара қазақ-түрк университетида қериндаш әлләр яшлирини бакалавриат программиси бойичә оқутуш үчүн 50 грант бөлүшкә тәйяр екәнлигини хәвәр қилди. Бу грантлар «Йәссави намидики стипендия» дәп атилидиған болиду.

Қасым-Жомарт Тоқаев һазирқи дунияда гуманитарлиқ вә академиялик өзара һәрикәтниң актуаллиққа егә екәнлиги тоғрилиқ гәп қилип, оттура әсирләрдә һули селинған Түркстанниң археология вә умумән, илим-пән нуқтәий нәзәридин, ахириғичә тәтқиқ қилинмиғанлиғини тәкитлиди.

– ТҮРКСОЙ вә Түркий академияниң Түркстан регионида археологиялик тәтқиқатларни жүргүзүшкә алаһидә диққәт бөлүши наһайити муһим. Униңдин ташқири, биз Түркстанда түркий хәлиқләрниң достлуғи вә бирлигини ипадиләйдиған умумий мемарчилиқ объектини салсақ, наһайити яхши болиду, – дәп билдүрди Президент.

Дөләт рәһбири Кеңәшниң мәртивисини ашуруш вә институционал қурулумини күчәйтиш мәхситидә, уни мукәммәл тәшкилатқа өзгәртишни вақит тәливи дәп һесаплайду.

– Һазирқи хәлиқара сәясәттә түркий дуния әһмийитиниң өскәнлиги һәммиси үчүн рошән. Түркий кеңәш даирисидики һәмкарлиқ чоң истиқбалға егә дәп һесаплашқа толуқ асас бар. Биз регионлуқ вә аләмшумул мәсилиләр бойичә өз мәвқәмизни билдүрүшимиз керәк. Шундақла бизниң авазимиз күчлүк вә еник болуши лазим, – дәп атап көрсәтти Қасым-Жомарт Тоқаев.

Саммитта сөзгә чиққан Қазақстан Жумһурийитиниң Тунҗа Президенти – Елбасы, Кеңәшниң Пәхрий Рәиси Нурсултан Назарбаевму пүткүл регионниң йеңи тарихиниң 2018-жили вилайәт мәркизи Чимкәнттин Түркстанға көчирилгәндә башланғанлиғини тәкитлиди.

– Икки жилда шәһәр түп-асасидин өзгәрди вә бу иш давамлишиду. Биз униң кәлгүсидики мемарчилиқ қияпитини шәкилләндүргәндә тарихий варислиқни давамлаштуримиз, – деди Нурсултан Назарбаев вә чарә-тәдбир қатнашқучилирини таҗсиман вирус пандемиясигә бағлиқ әһвал турақлашқандин кейин Түркстанни зиярәт қилишқа чақирди.

Елбасы нарәсмий саммитниң Түркий кеңәшкә әза қериндаш мәмликәтләр оттурисидики достлуқ вә һәмкарлиқниң техиму күчийишигә қошумчә түрткә болидиғанлиғиға үмүт қилиду. Нурсултан Назарбаев пүткүл хәлиқара бирләшмә үчүн пандемиягә бағлиқ мурәккәп вақитта түркий мәмликәтләрниң бирликни сақлап қалғанлиғини тәкитлиди.

– Мениң тәкливим бойичә «Түркий алиминиң келәчиги – 2040» һөҗҗити өз вақтида ишләнди, дәп һесаплаймән. Биз бу һөҗҗәтни күздә Түркиядә өтидиған новәттики саммитта қобул қилимиз. Шундақла Бакудики саммитта мән Кеңәшни Тәшкилат дәриҗисигә көтиришни тәклип қилдим. Мошу муһим тәклипни қоллап-қувәтлигиниңлар үчүн һәммиңларға миннәтдармән, – деди Қазақстанниң Тунҗа Президенти.

Түркийтиллиқ дөләтләр кеңишиниң Пәхрий Рәиси шундақла өзара содини вә ихтисатқа инвестицияләрни көпәйтиш үчүн чоң имканийәтниң моҗут екәнлигини тәкитлиди.

–Баку вә Ереван оттурисида қолға кәлтүрүлгән течлиқ келишим мошу йөнилиш бойичә Улуқ Ипәк йолини тикләш имканийитини бериду, бу өз новитидә, Каспий деңизиниң ролини ашуриду. Бу Хитайниң «Бир бәлбағ, бир йол» тәшәббусиниң әвзәлликлирини нәтиҗидарлиқ пайдилиниш үчүн мәмликәтлиримиз алдида йеңи имканийәтләрни ачиду. Транскаспий хәлиқара транспорт дәһлизи (яки Туран дәһлизи) Европа билән Азия оттурисидики әң бехәтәр вә қисқа сода маршрутиға айланмақта, – деди Елбасы.

Қазақстанниң Тунҗа Президенти өз сөзидә шундақла пүткүл инсанийәт алдида туруватқан йеңи синақ-ховупларға диққәтни җәлип қилди.

Нурсултан Назарбаев түркий дөләтләрниң лидерлирини қелиплашқан мурәккәп хәлиқара әһвалда өзиниң Вашингтон, Москва, Бежин вә Брюссель оттурисида кәң дәриҗилик музакириләрни башлаш тәшәббусини қоллап-қувәтләшкә чақирди.

– Мошу төрт тәрәпниң инсанийәт келәчиги, хәлиқара бехәтәрлик вә турақлиқлиқ үчүн зиммисигә чүшкән алаһидә җавапкәрлик жүкини толуқ чүшинидиғанлиғиға үмүт қилимән. Түркийтиллиқ мәмликәтләр лидерлириниң мени қоллап-қувәтләйдиғанлиғиға вә бизниң мошу мәсилә бойичә салмақлиқ авазға егә болидиғанлиғимизға ишинимән. Бизниң ортақ пикримизниң улуқ дөләтләр пайтәхтлиригә йетидиғанлиғиға үмүт қилимән, –деди Елбасы.

Саммитта шундақла Әзәрбайҗан, Қирғизстан, Өзбәкстан, Түркия, Түркмәнстан Президентлири – Илхам Әлиев, Садыр Жапаров, Шавкәт Мирзияев, Режәп Тайип Эрдоған, Гурбангулы Бердымухамедов, Венгрия Премьер-министри Виктор Орбан, Түркийтиллиқ мәмликәтләр һәмкарлиқ кеңишиниң Баш кативи Бағдат Әмиреев сөзгә чиқти.

Түркийтиллиқ мәмликәтләр һәмкарлиқ кеңиши нарәсмий саммитиниң йәкүни бойичә Түркстан декларацияси қобул қилинди.

ТӘЗИЙӘ ТЕЛЕГРАММИСИНИ ӘВӘТТИ

Дөләт рәһбири Қасым-Жомарт Тоқаев атақлиқ язғучи, Дөләт мукапитиниң лауреати, көрнәклик җәмийәт әрбаби Қабдеш Жумадиловниң вапат болуши мунасивити билән тәзийә телеграммисини әвәтти.

"Қабдеш Жумадиловниң әсәрлиридә дәвирниң роһи вә алаһидиликлири, җәмийитимизниң арзу-үмүти яруқин әксини тапти. Жүмлидин, униң өз тарихида паҗиәлик дәвирни бесип өткән хәлиқниң тәғдири тоғрилиқ романлири дөләтниң вә кәң җамаәтчиликниң жуқури баһасиға еришти. Язғучи роһий саһаниң риваҗлинишиға чоң һәссә қошти. Пүтмәстүгимәс мирас қалдуруп кәткән Қабдеш Жумадиловниң исми вә яруқин қияпити хәлқимизниң қәлбидә мәңгү қалиду", дейилиду телеграммида.

***

Нурсултан Назарбаев хәлиқ язғучиси Қабдеш Жумадиловниң уруқ-туққанлири вә йеқинлириға тәзийә телеграммисини әвәтти.

Елбасы Қазақстанниң көрнәклик язғучиси, Дөләт мукапитиниң лауреати Қабдеш Жумадиловниң вапати тоғрилиқ хәвәрни чоңқур қайғуруп қобул қилди.

Қазақстанниң Тунҗа Президенти язғучиниң өз иҗади билән қазақ әдәбиятиниң тәрәққиятиға салмақлиқ һәссә қошқан жуқури талантқа егә шәхс екәнлигини тәкитлиди.

"Надир талантқа егә болған у өзиниң нурғунлиған һекайилири билән повестьлирида, эпикилиқ романлирида пәқәт қазақ хәлқиниңла еғир тәғдирини әмәс, бәлки пүтүнсүрүк мурәккәп дәвирни яруқин әкис әттүрди. Униң әсәрлири әдәбиятимизниң алтун фондида сақлинидиған роһий байлиқ-ғәзнә болуп һесаплиниду. Хәлиқниң етирап қилишиға еришкән язғучи исми вә яруқин қияпитиниң мәңгү унтулмайдиғанлиғиға ишинимән", дейилиду телеграммида.

ҮНҮМЛҮК МУЗАКИРИЛӘР

Қазақстан Премьер-министри Асқар Мамин билән Қирғизстан Һөкүмитиниң рәһбири Улуқбек Марипов Һөкүмәтләрара кеңәшниң IX мәҗлисини өткүзди вә икки мәмликәтниң дөләт чегарисидики йеңиланған "Қордай – Ақ Жол" өткүзүш пунктини ечиш мәрасимиға қатнашти.

Һөкүмәтләрара кеңәш мәҗлисидә сода-ихтисадий, инвестициялик, йеза егилиги, су-энергетика, транзит-транспорт, туристик, космос вә IT, санаәт кооперацияси, билим, мәдәнийәт, саламәтликни сақлаш, аһалини иҗтимаий һимайә қилиш вә әмгәк миграцияси, әтрап муһитни қоғдаш саһалиридики һәмкарлиқ, регионлара вә чегара йенидики һәмкарлиқ, ЕАИИ һәм башқа интеграциялик бирләшмиләр даирисидики өзара һәрикәтниң муһим мәсилилири қаралди.

Тәрәпләр "Қарасу-Ақ Тилек" өткүзүш пунктида бирләшкән Чегаралара сода мәркизини қуруш истиқбалини муһакимә қилди. Униңға заманивий мевә-көктат мәһсулатлири амбарлирини, шундақла сертификацияләш, санитарлиқ вә фитосанитарлиқ назарәт органлирини орунлаштуруш көздә тутулуватиду. Чегаралара сода мәркизи мәйданида Қазақстан вә Қирғизстанниң санаәт кооперациясини тәрәққий әткүзүш үчүн индустриал зона қуруш планманмақта.

Мәҗлистә шундақла Қирғизстанниң Чу вә Иссиқкөл вилайәтлиридә дүң сетиш-тәхсим қилиш мәркәзлирини қуруш мәсилиси қаралди. Шундақла йеза егилиги саһасидики һәмкарлиқни тәрәққий әткүзүш истиқбали, "Бесағаш-Кичи Капка" вә Қазақстан – Қирғизстан чегарисидики башқа өткүзүш пунктлирини йеңилаш, тағ маршрутлири бойичә уюштурулған туристик топларниң дөләт чагарилиридин өтүш тәртиви тоғрилиқ һөкүмәтләрара келишим түзүш мәсилилири муһакимә қилинди.

Музакириләр йәкүни бойичә Қазақстан-Қирғизстан Һөкүмәтләрара кеңишиниң IX мәҗлисиниң протоколи, шундақла "Қорғас" Хәлиқара чегара йенидики һәмкарлиқ мәркизи" мәхсус ихтисадий зониси вә Қирғизстанниң "Нарын" мәхсус ихтисадий зониси оттурисидики һәмкарлиқ тоғрилиқ келишим имзаланди.

Һөкүмәт башлиқлири шундақла икки мәмликәтниң йеңиланған "Қордай (Қазақстан) – Ақ Жол (Қирғизстан)" өткүзүш пунктини ечиш мәрасимиға қатнашти. 2020 – 2021-жилларда жүргүзүлгән реконструкциядин кейин өткүзүш пунктиниң мәйдани 3,5 һәссә көпәйди, қатнаш йоллири иккидин сәккизгә, паспортлуқ назарәт кабинилири 13тин 34кә йәтти, заманивий тәкшүрүш комплекслири орнитилди.

Нәтиҗидә пункттин бир тәвлүктә 2,5 миң автомобиль вә 25 миң адәм өтидиған болди.

КОРРУПЦИЯГӘ ҚАРШИ АМИЛЛАР

Дөләт кативи Қырымбек Көшербаевниң рәислигидә видеоконференцалақә тәртивидә Қазақстан Жумһурийитиниң Президенти йенидики Коррупциягә қарши туруш мәсилилири бойичә комиссияниң мәҗлиси болуп өтти.

Мәҗлистә Қазақстан Жумһурийитиниң 2015 – 2025-жилларға бәлгүләнгән Коррупциягә қарши стратегиясини вә 2020-жили 19-августта Дөләт рәһбириниң рәислигидә өткән "Коррупциягә қарши туруш чарилири тоғрилиқ" кеңәшминиң протоколини әмәлгә ашуруш мәсилилири қаралди.

Мәҗлистә Коррупциягә қарши туруш агентлиғи, билим вә пән, саламәтликни сақлаш, рәқәмлик тәрәққият, инновацияләр вә аэрокосмос санаити министрликлири рәһбәрлигиниң докладлири тиңшалди.

Қазақстан жүргүзүватқан коррупциягә қарши ислаһатларниң Transparency International тәрипидин иҗабий баһаланғанлиғи тәкитләнди. 2020-жилниң йәкүни бойичә, мәмликитимиз Коррупцияни қобул қилишниң дуниявий индексида 100 баллдин 38 баллға егә болди. Бу кейинки жиллардики яхши нәтиҗә болуп һесаплиниду.

Шуниң билән биллә бу йөнилиштики иш сүръити төвәнләтмәслик керәк, чүнки Қазақстан Жумһурийитиниң 2025-жилғичә бәлгүләнгән Миллий тәрәққият планида вә Қазақстанниң 2025-жилғичә бәлгүләнгән Умуммиллий әвзәлликлиридә 2025-жилға қәдәр атап көрситилгән Коррупцияни қобул қилиш индекси бойичә 45 баллға еришиш көздә турулған.

Биринчи мәсилә бойичә Қазақстан Жумһурийитиниң Тунҗа Президенти – Елбасыниң 2014-жил декабрьдики Пәрмани билән тәстиқләнгән Коррупциягә қарши стратегияни әмәлгә ашуруш бойичә 2018 –2020-жилларға бәлгүләнгән Чарә-тәдбирләр планини орунлаш йәкүни муһакимә қилинди.

Буниңда 2015 – 2025-жилларға бәлгүләнгән Коррупциягә қарши стратегиясини әмәлгә ашурушниң иккинчи бәш жиллиқ басқучиға өтүш тәкитләнди вә 2021 – 2023-жилларға бәлгүләнгән тәйярлиниватқан планни сүпәтлик орунлашниң зөрүр екәнлиги атап көрситилди.

Дөләт рәһбириниң 2020-жили 19-августта бәргән тапшурмилири бойичә җавапкәр дөләт органлири 26 тапшурминиң 17синиң орунланғанлиғи тоғрилиқ доклад қилди. Уларниң көпчилиги бирқатар коррупциягә қарши тәшәббусларниң башламчиси болуп, айримлири һазирниң өзидә әмәлгә ашурулди.

Әйнә шуниңға бағлиқ дөләт органлириға назарәт астида болуватқан пунктларни сүпәтлик орунлашни давамлаштуруш, улар бойичә коррупция дәриҗисиниң төвәнлишигә һәқиқий тәсир йәткүзидиған әмәлий чариләрни көрүшни көздә тутуш тәвсийә қилинди.

Қырымбек Көшербаев мәҗлис йәкүни вә қаралған мәсилиләр бойичә башқиму бирқатар еник тапшурмиларни бәрди һәм уларниң орунлиниши назарәткә елинди.

ПРЕЗИДЕНТ ВАКЦИНА АЛДИ

Дөләт рәһбири Қасым-Жомарт Тоқаев вакцина алди. Бу тоғрилиқ Президентниң мәтбуат кативи Берик Уәли хәвәр қилди.

«Бүгүн Дөләт рәһбири Қариғанда фармацевтика заводи ишләп чиқарған «Спутник V» вакцинисини алди. Вакцинилаштин кейинки кәйпияти яхши. Һечқандақ ян тәсир йоқ. Президент пәқәт Қазақстан гражданлирини вакцинилаша вә коллективлиқ иммунитетни шәкилләндүрүштә таҗсиман вирусни йеңип чиқишқа, чәклимиләрни елип ташлашқа, гражданларниң адәттики турмушини вә ихтисадий паалийитини әслигә кәлтүрүшкә имканийәт яритидиғанлиғиға ишиниду», – дәп язди у Facebookта.

Қазақстан Президенти йәнә бир қетим барлиқ гражданларни имканийәт яр бәрсила вакцина елишқа чақирди. Бу – өзиңизни вә йеқинлириңизни сақлап қелишниң бирдин-бир усули.

Илгири Президент Һөкүмәткә вә йәрлик иҗраий органларға чәт әлдин вакцина кәлтүрүлүшини вә өзимиздә ишләп чиқирилишини тәминләшни, шундақла аммиви әмләткә селиш җәриянини уюштурушни тапшурди.

Мәлумки, Қасым-Жомарт Тоқаев бийил январьда Һөкүмәтниң кәңәйтилгән мәҗлисидә Қазақстан вакцинисини билән таҗсиман вирусқа қарши әмләткә селиш нийитидә екәнлигини билдүргән еди.

АММИВИЙ ӘМЛӘТКӘ СЕЛИШҚА ТӘЙЯР

Алмутиниң җәмийәтлик саламәтликни сақлаш башқармисиниң башлиқи Нариман Табынбаев шәһәр турғунлириға аммивий әмләткә селишқа тәйяр екәнлигини билдүрди. Униң сөзичә, шәһәрдики эпидемиологиялик вәзийәт кәскин петичә қеливатиду.

“Һазирқи вақитта 2916 бемар стационарларда давалиниватиду, лекин бу рәқәм саат санап өзгириватиду. Ағриқханилардики 5460 орунниң 54 пайизиға бемарлар орунлаштурулған, шундақла кошумчә 450 реанимация орни ечилди, уларниң 37 пайизи егиләнгән. Һазир 175 бемар реанимация бөлүмидә болуватиду, қалғанлири оттура вә еғир әһвалдики ағриқлар” дәйду Н.Табынбаев.

Мошуниң өзидә Алмута шәһири аһалиға аммивий әмләткә селишқа тәйяр. Әмләткә селиш җайлирида (шипаханилар, сода-көңүл ечиш мәркәзлири вә умумий пайдилиниш орунлири) санитария-эпидемиологиялик тәләпләргә мувапиқ барлиқ һаҗәтлик шараитларға риайә қилинған. Мәхсус комиссия шәһәрдики сода мәркәзлирини тәкшүрүп чиқти вә бу җайлардики әмләткә селиш орунлириға адәмләрниң келишини баһалиди.

Шәһәрлик җәмийәтлик саламәтликни сақлаш башқармиси рәһбириниң сөзичә, апрель ейиниң ахириғичә шәһәргә 250 — 300 миң данә “Спутник V” вакцинисини кәлтүрүлиду. Аммивий әмләткә селиш вакцининиң кәлтүрүлүши билән башлиниду. У 3-4 күн ичидә йәткүзүлиду” деди у.

Һазир алмутилиқларға бирдинла әмләткә селиш җайлириға бериш шәрт әмәс. Адәмләрниң бир җайға көпләп топлинишиниң вә таҗсиман вирусни жуктурушниң алдини елиш мәхситидә әмләткә салдурушқа новәткә йезилиш қоюшниң өзи йетәрлик.

АЛДИН-АЛА АНКЕТА ТОЛТУРИДУ

Йеқинда Қазақстанниң рәқәмлик тәрәққият, инновацияләр вә аэрокосмос санаити министри Бағдат Мусин шу һәққидә билдүрди. “Һазирғичә анкетилар қәғәзгә толтурулуп кәлгән, әнди буниңға йол қоюлмайду. Биз барлиқ ишни рәқәмлик шәкилгә көчәрдуқ. Әнди веб-ресурсқа қолйетимлик, униңда Қазақстанға кәлгүчи барлиқ адәмләр алдин-ала анкета толтуриду. Бу жилдики лайиһә Мальдивида мувапиқийәтлик синақтин өтти” деди Б.Мусин.

Министрниң сөзичә, идарә алдида COVID-19ға қарши күрүшиш үчүн рәқәмлик қарарларни пайдилинишни чапсанлитиш вәзиписи туриду. Мошу мәхсәттә саламәтликни сақлаш министрлигидики, һөкүмәт даирисидә болмиған карханилардики, дөләт авиация комитетидики, аэропортлардики, Қазақтелекомдики вә Эйр Астана ширкитидики кәсипдашлар билән учришишлар өткүзүлди вә президентниң тапшурмилири муһакимә қилинди.

Дөләт рәһбири Қасым-Жомарт Тоқаев өткән пәйшәнбә күни таҗсиман вирус инфекциясигә бағлиқ мәмликәттики эпидемиологиялик әһвал тоғрилиқ кеңәшмә өткүзди.

Вирусқа қарши күрүшишниң ишәшлик йоли – вакцина селиш

Президент өз сөзидә мәмликәттә орун алған мурәккәп эпидемиологиялик әһвал тоғрилиқ ейтип өтти. Әһвал пүткүл җәмийәтниң тәшвишини пәйда қилмақта. Гражданлар иҗраий органларниң ишидин рази әмәс.

– Қазақстан, нурғунлиған әлләр охшаш, таҗсиман вирус инфекциясиниң новәттики қетим күчийишини бешидин өткүзмәктә. Фактларға асаслансақ, у көп җәһәттин вирусниң өзгәргән йеңи штаммлири кесиридин пәйда болуватиду, – деди Президент.

Дөләт рәһбири вакцина селишниң таҗсиман вирусқа қарши күрүшиштики бирдин-бир ишәшлик йоли екәнлигини атап өтти. Буни локдаунлардин чиқиш стратегиясини алдин-ала ойлаштурған мәмликәтләрниң мисали дәлиллимәктә. Һазир уларниң ихтисади вә гражданлириниң күндилик турмуши пандемия зәрбисини баштин кәчүрмәйватиду, десиму болиду.

Исраилда вә Бирләшкән Әрәп Әмирликлиридә, вакцинилаш бойичә лидер-әлләрдә туризм, сода, ресторан бизнеси вә оттура тиҗарәт охшаш пандемия тәсир қилидиған секторлар паалийити әслигә кәлтүрүлди. COVID-19 вирусиға қарши күрәштә Хитай Хәлиқ Җумһурийити тилға аларлиқ утуққа йәтти.

– Хитай таҗсиман вирусниң миқияслиқ тарқилишини тохтиталиди, буни дунияда биринчиләрдин болуп әмәлгә ашуралиди вә гражданларниң ағришини төвәнлитип, ихтисатниң әслигә келишини тәминләлиди. Япония, Җәнубий Корея, Вьетнам вә Сингапур охшаш Азия әллириму Хитайға нишан қилған һалда, пандемияни йеңип чиқиш бойичә утуқлуқ қарши иш-һәрикәтләрни әмәлгә ашурди. Шуңлашқа бизму пандемиягә қарши күрүшиш вә вакцинилашни әмәлгә ашурушта Хитайниң иҗабий тәҗрибисини һесапқа елишимиз лазим. Умумән, чүшиниш керәкки, Хитай Қазақстанниң узақ вақитлиқ стратегиялик шериги болуп һесаплиниду, мошу мәмликәт, дуниядики иккинчи ихтисат билән, һәмкарлиқта болуш елимиз үчүн пайдилиқ һесаплиниду вә дөлитимиз мәнпийәтлиригә толуқ мувапиқ келиду, – дәп тәкитлиди Дөләт рәһбири.

Қазақстан болса, вакцинилаш сүръити бойичә лидер-әлләрдин хелә арқида қеливатиду. Бүгүнки күнгә қәдәр мәмликәттә 47 миңға йеқин адәм иммунитет шәкилләндүрүшниң толуқ курсидин өтти. 137 346 адәмгә вакцининиң биринчи компоненти селинди. Әһвалниң мундақ болушиниң сәвәви – вакцининиң йетишмәслиги.

– Булту июнь ейидин тартип мән бирнәччә қетим вакцина сетивелиш бойичә алдин-ала шәртнамиләрни түзүп тапшурмисини бәргән едим. Мошу вақит ичидә һөкүмәт «Спутник V» бойичә келишимләрниң вә ички вакцинини ишләпчиқиришниң мәмликәттә вакцинилашни тәминләйдиғанлиғиға ишәндүрүп кәлди. Мошу әхбарат асасида Мәҗлисниң йеңи тәркивигә қилған мураҗиитимдә аммивий вакцинилашни 1-февральдин башлашни ейттим. Өткән икки айда аһалиниң 0,1 пайизидин аз қисмиғила вакцина селинған! Әнди маңа башқа мәмликәтләрниң рәһбәрлири билән қошумчә вакцина йәткүзүш тоғрилиқ келишишкә тоғра келиватиду. Биз вакцина йәткүзүшни чапсанлитиш үчүн коммерциялик вә малийәвий җәһәттин зиян кәлтүридиған шәртләргә келишишкә мәҗбур болуватимиз, –дәп Қасым-Жомарт Тоқаев вакцина сетивелиш әһвалини тәнқит астиға алди.

Униңдин ташқири вакцинини тошуш, сақлаш, бевасита әмләткә селиш кампаниясини уюштуруш мәсилилири һәл қилинмиди.

– Вакцинилашни арқиға созуш – бу аддийла проблема әмәс, бәлки дөләтлик әһмийәткә егә иш. Сөз миллий бехәтәрлик тоғрилиқ болуватиду. Шуңлашқа бу ишниң наһайити қәтъий назарәт қилиниши керәк. Алексей Владимирович, нәқ мошундақ пәйттә саламәтликни сақлаш министри Һөкүмәттики әң асасий шәхс һесаплинип, сизниң алаһидә вакаләтләргә егә екәнлигиңизни илгири ейтқан едим. Сиз ишни яхши башлидиңиз, бирақ кейин сүръитиңиз сезиләрлик һалда төвәнлиди. Апрель ейида сиз әһвални түп-асасидин өзгәртишиңиз шәрт. Әксичә болғанда, кадр мәсилисигә мунасивәтлик қарар қобул қилиниду, униңға сиз хошал болисиз дәп ойлимаймән. Бу пәқәт саламәтликни сақлаш министриғила әмәс, бәлки түгәл Һөкүмәткә мунасивәтлик мәсилә, – дәп билдүрди Дөләт рәһбири.

Аһалиниң вирусқа қарши иммунитетини ашуруш иши актив, саватлиқ әхбарат-чүшәндүрүш ишлири билән бир қатарда җүргүзүлүши керәк. Бу муһим ишқа кәспий мутәхәссисләрни, аммивий әмләткә селиш тәрәпдарлирини – активистлар вә барлиқ гражданларни җәлип қилиш шәрт. Қасым-Жомарт Тоқаев бу мәсилидә ички бизнесниң актив мәвқәсини муһим дәп һесаплайду.

– Мән барлиқ гражданларни, имканийәт яр бәрсә, вакцина салдурушқа чақиримән. Бу өзәңларни, ата-аниларни вә йеқинлириңларни қоғдаш үчүн керәк. Ахирида бу бизниң граждандлиқ борчимиз, – дәп тәкитлиди Президент.

Дөләт рәһбириниң пикричә, бир жиллиқ пандемия вақтида топланған тәҗрибә вә мәвҗут ресурслар һазир қелиплашқан әһвалдин чәклимә чарилирини күчәйтмәй, ихтисатқа еғир салмақ салмай чиқишқа ярдәм қилиши керәк. Амма асасий иш һәр түрлүк секторларниң паалийитини чәкләп, мониторинг топлириниң рейдлири вә җәриман селишқа нишан қилиниватиду.

– Пәқәт Алмутидила 250 миңдин ошуқ адәм ишләватқан 50кә йеқин карханиниң иши тохтитилди. Чәклимиләр вә униңдин кейин җүргүзүлидиған рейдлар қанаәтлинәрлик нәтиҗә бәрмәй, әксичә, иҗтимаий кәскинлик сәвәвигә айланмақта. Мониторинг топлири өз ишини таллап җүргүзүватиду, айрим объектлар тәкшүрүштин баш көтирәлмәйватса, бәзилири тамамән тәкшүрүлмәйдекән, – деди Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президентниң пикричә, прокуратура йенида рейд вақтида орун алидиған қанунға хилаплиқ қилиш фактлири тоғрилиқ шикайәтләр қобул қилинидиған әхбарат мәркизи ишлиши керәк. Идариләрара комиссия һакимлар билән бирликтә мониторинг топлириниң ишини тәртипкә селиши шәрт.

Президент сөзиниң ахирида вәтәндашларни вакцинилаш мәсилисигә җавапкәрлик билән қарашқа, ойдурма вә һәрхил әпкачти гәпләргә ишәнмәсликкә чақирди. Барлиқ қазақстанлиқларниң һәм саламәтлигиниң, һәм маддий паравәнлигиниң аммивий вакцинилашниң утуқлуқ җүргүзүлүшигә бағлиқ екәнлигини чүшиниш муһим.

Кеңәшмидә шундақла Премьер-министрниң орунбасари Ералы Тоғжанов, саламәтликни сақлаш министри Алексей Цой, «Атамекен» Миллий тиҗарәтчиләр палатисиниң башқарма рәиси Абылай Мырзахметов, Нур-Султан вә Алмута шәһәрлириниң һакимлири Алтай Көлгинов билән Бақытжан Сағынтаев, Ғәрбий Қазақстан вилайитиниң һакими Ғали Исқалиев сөзгә чиқти.

Қазақстан Президенти Қасым-Жомарт Тоқаев таҗсиман вирус инфекциясигә қарши туруш чарилири бойичә кеңәшмидә Саламәтликни сақлаш министрлигини тәнқит астиға алди вә идарә рәһбири Алексей Цойниң лавазимидин бошитилидиғанлиғини ейтти. Умумән, Дөләт рәһбири буниң пәқәт саламәтликни сақлаш министриғила әмәс, бәлки пүткүл Һөкүмәткә мунасивәтлик екәнлигини билдүрди. Төвәндә Дуниявий саламәтликни сақлаш тәшкилати пандемия тоғрилиқ билдүргән вә Қазақстанда пәвқуладдә әһвал тәртиви җарий қилинған 2020-жилниң март ейидин тартип Һөкүмәт тәркивиниң қандақ өзгәргәнлиги тоғрилиқ һекайә қилмақчимиз.

Министрлар кабинети бир жилда қандақ өзгәрди

МИНИСТРЛАР КАБИНЕТИДИКИ ТАҖСИМАН БОҺРАН

Қазақстан министрлири таҗсиман вирус пандемияси пәйда қилған боһран күчәйгән 2020-жили яздила өз лавазимлиридин айрилиш «имканийитигә» егә болған. Шу чағда Президент өзигә Һөкүмәтни истипаға әвәтиш мәслиһитини бәргәнлиги тоғрилиқ билдүргән еди.

– Очуқ ейтимән: мәзкүр кеңәшмигә тәйярлиқ көрүш вақтида маңа айрим регионларниң, идариләрниң биринчи рәһбәрлирини лавазимидин бошитиш, һәтта түгәл Һөкүмәтни истипаға әвәтиш мәслиһитини бәрди. Гоя, буни җәмийәт яхши қобул қилиду, пай топлайсиз, дегәндәк. Бирақ маңа пай тамамән керәк әмәс, – деди Президент Һөкүмәтниң кәңәйтилгән мәҗлисидә.

Дөләт рәһбири «җавапкәр адәмләрни тиңшашқа вә аңлашқа тәйяр екәнлигини», бирақ «бирәвгә яхши көрүнүшни» халимайдиғанлиғини, чүнки «ундақ яшта вә ундақ әһвалда әмәс екәнлигини» тәкитләйду. Шу чағда Президент Қазақстанға «Һөкүмәт вә һакимларниң боһрандин чиқишқа ярдәм қилидиған җүръәтлик, пидакарлиқ иш-һәрикәтлириниң» керәк екәнлигини билдүргән еди.

Барлиғи болуп Министрлар кабинетида 23 адәм ишләйду: Премьер, униң орунбасарлири, министрликләр рәһбәрлири вә Премьер-министр Идарисиниң рәһбири.

Пандемия башланғандин бери түрлүк сәвәпләр түпәйли малийә министри, саламәтликни сақлаш министри, миллий ихтисат министри, әмгәк вә аһалини иҗтимаий һимайә қилиш министри, әхбарат вә җәмийәтлик тәрәққият министри алмашти. Шундақла Пәвқуладдә вәзийәтләр министрлигиниң қурулушиға бағлиқ мошу идариниң йеңи рәһбири тайинланди.

Шуни тәкитләймизки, 2021-жили январьда өткүзүлгән Парламент сайлимидин кейин Әлихан Смайлов Премьер-министрниң биринчи орунбасари лавазимини сақлап қалди, Роман Скляр билән Ералы Тоғжанов Премьер-министрниң орунбасарлири болди. Мухтар Тлеуберди ташқи ишлар министри лавазимини сақлап қалди вә мәмликәт Премьер-министриниң орунбасари болди. Пәқәт әмгәк вә аһалини иҗтимаий һимайә қилиш һәм миллий ихтисат министрлирила алмашти. Серик Шапкенов – әмгәк вә аһалини иҗтимаий һимайә қилиш, Әсет Ирғалиев – миллий ихтисат министрлири болуп тайинланди.

Руслан Дәленов тәрипидин көрүлгән чариләр дайим тәнқит астиға елинди, у толуқ мәзмунлуқ стратегияни ишләп чиқалмиди.

Биржан Нурымбетовқа кәлсәк, идаридики сүпәтсиз иштин ташқири униңға бир туққан қериндиши мунасивәтлик болған коррупциялик маҗраму тәсир қилди.

ҺАЗИРҚИ МИНИСТРЛАР КАБИНЕТИ

Һазир Министрлар кабинети төвәндикичә:

Министрлар кабинетиниң башлиғи – Премьер-министр Асқар Мамин. У бу лавазимни икки жил илгири, 2019-жили февральда егилиди. Униң алдида Премьер болған Бақытжан Сағынтаев шу чағда Дөләт рәһбири лавазимини егиләп турған Нурсултан Назарбаевниң тәнқитидин кейин Министрлар кабинетидин кәткән еди. Йеңи һөкүмәт шәкиллинип, тәхминән бир айдин кейин Тунҗа Президент Нурсултан Назарбаев истипаға кетиду. Униң вариси Қасым-Жомарт Тоқаев Президентларниң алмишиши Һөкүмәтниң алмаштурулушини билдүрмәйдиғанлиғини тәкитләп, Министрлар кабинетини сақлап қалиду.

МИНИСТРЛАР КАБИНЕТИҒА ЙЕҢИДИН КӘЛГӘНЛӘР

Премьер-министрниң биринчи орунбасари Әлихан Смайлов. 2019-жилниң февраль ейидин тартип ишләватиду. 2020-жилниң май ейиғичә малийә министри лавазимини қатар егилиди.

Премьер-министрниң орунбасари Ералы Тоғжанов. Лавазимға 2020-жили февральда тайинланди. У шундақла Таҗсиман вирусни тарқатмаслиқ бойичә идариләрара комиссияниң рәһбири болуп һесаплиниду.

Саламәтликни сақлаш министри Алексей Цой. Саламәтликни сақлаш министрлигиниң һазирқи рәһбири бу лавазимни мәмликәттә таҗсиман вирус инфекциясигә бағлиқ әһвал еғир болған 2020-жилниң июнь ейида егилиди. Шу чағда Елжан Биртанов таҗсиман вирус ағриғиға дучар болғанлиқтин, истипаға чиққан еди. Төрт ай өтүп, Қазақстан Җумһурийитиниң Коррупциягә қарши туруш агентлиғи уни наһайити көп миқдарда бюджет мәблиғини сәрип қилғанлиғида қолға алди. Сабиқ саламәтликни сақлаш министри мошу кәмгичә мирзақамақта болуватиду.

Малийә министри Ерулан Жамаубаев. Бу лавазимни 2020-жилниң май ейидин етиварән егиләватиду, илгири Малийә министрлигиниң мәсъул кативи болуп ишлигән. Униңғичә Әлихан Смайлов ишлиди.

Әхбарат вә җәмийәтлик тәрәққият министри Аида Балаева. Лавазимни 2020-жил май ейидин тартип егиләватиду. Униңғичә Дәурен Абаев министр болуп ишлигән еди. У, өз новитидә, Қазақстан Җумһурийити Президентиниң Мәмурийити рәһбириниң биринчи орунбасари болди.

Әмгәк вә аһалини иҗтимаий һимайә қилиш министри Серик Шапкенов. Лавазимға 2021-жили январьда тайинланди.

Пәвқуладдә вәзийәтләр министри Юрий Ильин. Пәвқуладдә вәзийәтләр министрлиги 2020-жили күздә Қазақстан Җумһурийити Ички ишлар министрлигиниң Пәвқуладдә вәзийәтләр комитети орниға қурулди.

Миллий ихтисат министри Әсет Ирғалиев. 2021-жил 18-январьдин етиварән ишләватиду. Илгири миллий ихтисат министриниң биринчи орунбасари лавазимини егилигән. Бу лавазимда Руслан Дәленовни алмаштурди.

Рәқәмлик тәрәққият, инновацияләр вә аэрокосмос санаити министри Бағдат Мусин. Бу лавазимда 2020-жилниң сентябрь ейидин тартип ишләватиду. Илгири идарә рәһбириниң орунбасари болған еди. Бағдат Мусинғичә министр лавазимини Асқар Жумағалиев егилигән. Һазир у Қазақстан Җумһурийитиниң Нидерландиядики әлчиси.

ҺӨКҮМӘТТИКИ «ЧОҢЛАР»

Премьер-министрниң орунбасари Роман Скляр. Лавазимни 2019-жилниң сентябрь ейидин тартип егиләватиду.

Премьер-министрниң орунбасари – ташқи ишлар министри Мухтар Тлеуберди. Ташқи ишлар министри болуп 2019-жил сентябрьдин тартип ишләватиду.

Мудапиә министри Нурлан Ермекбаев. Лавазимда 2018-жилниң август ейидин тартип ишләватиду.

Ички ишлар министри Ерлан Турғумбаев. Лавазимға 2019-жили февральда тайинланди..

Йеза егилиги министри Сапархан Омаров. Лавазимда 2019-жилниң февраль ейидин тартип ишләватиду.

Әдлийә министри Марат Бекетаев. Лавазимни 2019-жил февральдин тартип егиләватиду.

Билим вә пән министри Асхат Аймағамбетов. Лавазимға 2019-жили июньда тайинланди.

Индустрия вә инфрақурулумлуқ тәрәққият министри Бейбит Атамқулов. 2019-жилниң сентябридин тартип ишләватиду.

Мәдәнийәт вә спорт министри Ақтоты Райымқулова. Бу лавазимда 2019-жилниң июнь ейидин тартип ишләп келиватиду.

Сода вә интеграция министри Бақыт Султанов. Лавазимни 2019-жил июнь ейидин тартип егиләватиду.

Экология, геология вә тәбиәт ресурслири министри Мағзум Мырзағалиев. Бу лавазимни 2019-жили июньда егилиди. Идарә 2019-жилда энергетика, йеза егилиги вә индустрия вә инфрақурулумлуқ тәрәққият министрликлириниң бирқатар вәзипилириниң тапшурулушиға бағлиқ қурулди.

Энергетика министри Нурлан Ноғаев бу лавазимға 2019-жили декабрьда тайинланди. Униңғичә бу йәрдә Қанат Бозымбаев ишлигән еди.

Тәйярлиған Шөһрәт МӘСИМОВ.

Завод қурулуши башланди

Қазақстан Җумһурийитиниң Премьер-министри Асқар Мамин вә Татарстан Президенти Рустам Минниханов Қариғанда вилайитиниң Сарань шәһиридә шина ишләпчиқириш заводиниң қурулушини башлап бәрди.

Лайиһини «KamaTyresKZ» ЖЧЙ – «Аллюр» Компанияләр топи» акционерлиқ җәмийити вә «Татнефть» очуқ акционерлиқ җәмийитиниң бирләшкән карханиси – әмәлгә ашуриду. Заводниң ишләпчиқириш қувити биринчи басқучта һәр жили 3,5 миллион һәрхил шинини тәшкил қилиду, кейинирәк бу көрсәткүч жилиға 9 миллион шиниға йетиду.

Завод Қазақстанда автомобиль ишләпчиқиришни турақлаштуруш дәриҗисини ашуруш вә чәттин шина кәлтүрүшни қисқартиш имканийитини яритиду. Буниңда мәһсулатниң 40 пайизини чәткә чиқириш планлиниватиду. Лайиһини әмәлгә ашуруш 2022-жилниң ахириға бәлгүләнди. Умумий инвестиция көләми 125 миллиард тәңгини тәшкил қилиду.

Заводта 1100дин ошуқ йеңи иш орни вуҗутқа кәлтүрүлиду. Кархана хадимлири һазир «Татнефть» очуқ акцинерлиқ җәмийитиниң карханилирида тәҗрибидин өтүватиду.

Сараньда шина заводиниң селиниши Қариғанда вә умумән Қазақстан ихтисадиға нурғун пайда кәлтүрүп, униң рикабәткә тақабиллиғини ашуриду һәм йеңи жуқури квалификациялик иш орунлирини вуҗутқа кәлтүриду. Завод региондики әң чоң карханиға айлиниду вә униң мәһсулати жуқури экспорт иқтидариға егә болиду, – деди Асқар Мамин.

Татарстан Президенти Рустам Минниханов өз сөзидә Қазақстанниң Татарстанниң йетәкчи чәтәллик шериклириниң бири болуп һесаплинидиғанлиғини тәкитлиди. 2020-жилда, пандемиягә қаримай, товар айлиними 14 пайиз өсүп, 630 миллион доллардин ешип кәтти.

– Шина заводи қурулушиниң вә ишқа қошулушиниң Қазақстанниң интенсив иҗтимаий-ихтисадий тәрәққиятини тәминләш бойичә чариләр комплексиниң муһим элементиға айлинидиғанлиғиға, шундақла Россия Федерацияси һәм Қазақстан Җумһурийити мунасивәтлирини мустәһкәмләш үчүн Татарстан – Қазақстан һәмкарлиғиниң техиму кәңийишигә хизмәт қилидиғанлиғиға ишинимән, – деди у.

Резина-техника буюмлири районидики индустриал зона территориясидә шина заводиниң һулини қуюш мәрасимиға Қариғанда вилайитиниң һакими Жеңис Қасымбек, индустрия вә инфрақурулумлуқ тәрәққият министри Бейбит Атамқулов, «Татнефть» очуқ акционерлиқ җәмийитиниң баш мудири Наил Маганов, «Аллюр» Компанияләр топи» акционерлиқ җәмийити мудирлар кеңишиниң рәиси Андрей Лаврентьев вә «KamaTyresKZ» ЖЧЙниң мудири Александр Смышляев қатнашти.

Қазақстан Премьер-министри Асқар Мамин вә Татарстан Президенти Рустам Миннихановниң қатнишишида «ҚазМунайГаз» МК» акционерлиқ җәмийити вә «Татнефть» очуқ акционерлиқ җәмийити оттурисида битум хусусийитини өзгәртиштә, адгезив, шилим, резина вә экологиялик таза шина чиқиришта қоллинилидиған бутадиен каучук ишләпчиқириш лайиһиси бойичә асасий шәртләр тоғрилиқ келишим имзаланди. Лайиһини әмәлгә ашуруш қәрәли – 2021 – 2025-жиллар, ишләпчиқириш қувити жилиға 186 миң тонна бутадиен каучук вә 170 миң тонна изобутан.

Униңдин ташқири Қазақстан Җумһурийити индустрия вә инфрақурулумлуқ тәрәққият министрлиги һәм «Татнефть» очуқ акционерлиқ җәмийити оттурисида Қазақстанда битум заводини селиш тоғрилиқ келишим имзаланди.

Асқар Мамин вә Рустам Минниханов Қариғанда вилайитигә қилған иш бабидики сәпири даирисидә шундақла «Шимал-Җәнуп» йөнилиши бойичә йеза егилиги мәһсулатиниң сода еқимини бағлаштуридиған Қазақстан Җумһурийитидики әң чоң «Global City» дүң сетиш-тәхсим қилиш мәркизиниң иши билән тонушти.

Тәрәққиятниң йәттә йөнилиши

Мәмликәттики эпидемиологиялик әһвалға қаримай, өткән жили Йәттису тәвәси яхши тәрәққият сүръитини көрсәтти. Бу тоғрилиқ вилайәт һакиминиң аһали билән өткүзүлгән һесават учришишида кәлтүрүлгән көрсәткүчләр гувалиқ қилиду.

Амандық Баталовниң сөзичә, 2021-жилда асасий диққәт регион үчүн муһим болидиған йәттә йөнилишкә қаритилиду. Мәсилән, кичик вә оттура тиҗарәт объектлирини һәртәрәплимә қоллап-қувәтләш; саламәтликни сақлаш тәшкилатлириниң йеқин болушини тәминләш вә медицина хизмитиниң сүпитини яхшилаш үчүн уларниң һәммисини тәкшүрүштин өткүзүш; ихтисадий тәрәққиятниң жуқури сүръитини сақлап қелиш, инвестицияләрни җәлип қилиш, аһали киримини ашуруш; турушлуқ өй қурулушиниң көләмини ашуруш, йезилардики йолларни җөндәш, аһалини сүпәтлик ичидиған су билән тәминләш; аграр-санаәт комплекси саһасида гөш, сүт, май чиқирилидиған зираәтләр, көктат вә мевини қайта ишләш бойичә чоң инвестициялик лайиһиләрни әмәлгә ашуруш; 2025-жилғичә 77,5 миллион көчәт тикиш; үч сменилиқ оқутушни түгитиш, Мәктәп йешиғичә билим беришни тәрәққий әткүзүш бойичә комплекслиқ планни әмәлгә ашуруш шулар җүмлисидин.

Буниңда кичик вә оттура тиҗарәтни қоллап-қувәтләшкә 13 миллиард тәңгә миқдарида мәбләғ әвәтилгәнлигини тәкитләп өтүш муһимдур. Бүгүнки күндә вилайәттә 123 миңдин ошуқ кархана ишини давамлаштуруп, уларда регионниң 262 миң турғуни ишқа орунлаштурулған.

Шу нәрсини тәкитләп өтүш керәкки, бийилму кичик вә оттура тиҗарәтниң ички регионлуқ мәһсулатқа қошидиған үлүши 34,3 пайиз көпийип, йеза егилигиниң умумий мәһсулаттики көләми бир триллион тәңгигә йетиду. «ДКЗ-2020», «Еңбек» программиси даирисидә вә 15 миллиард тәңгигичә көпәйгән «Даму» фондиниң мәблиғи һесавиға қоллап-қувәтләш пандемия вақтида иҗабий көрсәткүчни сақлап қелиш имканийитини яратти.

Ейтмақчи, Алмута вилайити баһаси 5,4 триллион тәңгә болған 500дин ошуқ инвестициялик лайиһини әмәлгә ашурушни көздә тутуватиду. Мәсилән, 2025-жилғичә регионда трансмиллий компанияләрниң қатнишиши билән әмәлгә ашурулидиған мәһсулат ишләш санаитиниң баһаси 690 миллиард тәңгә болған 37 объекти пәйда болиду. Уларниң һесавиға вилайәтниң 4 500 турғуни турақлиқ иш билән тәминлиниду. Буниңға гөшни қайта ишләш бойичә бирнәччә кархана, қуш комплекси, мәиший қалдуқларни қайта ишләш, ушшақ мални бодаш, союш вә чоңқур қайта ишләш бойичә гөш комбинати, шамал вә қуяш электр станциялири, башқиму чоң лайиһиләр кирди.

Үч йүздин ошуқ лайиһә әмәлгә ашурулуш басқучида туриду. Улар 16 миңға йеқин адәмни ишқа орунлаштуралайду. Бийил йәнә 30 лайиһиниң әмәлгә ашурулуши чарвичилиқ саһасини күчәйтиду. Уларниң ичидә 16 мал бодаш мәйдани вә 11 товарлиқ сүт фермиси бар. Шундақла Уйғур наһийәсидики қуш фабрикисини реконструкция қилиш фабрика қувитини 60 пайиз ашуриду.

Тәкитләш керәкки, вилайәт һакимлиғи тиҗарәтчиләрни һәртәрәплимә қоллап-қувәтләшкә чоң диққәт бөлуватиду. Нәқ шуңлашқа бу бийилқи жилдики асасий йөнилиш болди. Регионда төрт миң тиҗарәтчи несийә, грант, микронесийә бойичә өсүмни субсидияләш түридә чоң ярдәм алди. Боһранға қарши план даирисидә бизнесниң 119 миң субъектиға селиқ йеникчилиги яритилди, 641 субъекти 24 миллиард тәңгилик несийәни төләшни кейингә қалдуруш имканийитигә егә болди. 6,5 миң иҗаригә алғучиға иҗарә һәққи 30 — 90 пайиз төвәнлитилди.

Мустәқиллик мевиси

Язғучи вә драматург Әхмәтҗан Һашири:

«Һәрбир жил мениң үчүн утуқлуқ болди»

Көрнәклик язғучи, драматург, Қазақстанниң хизмәт көрсәткән әрбаби, Қазақстан Президенти стипендиати, хәлиқара «Алаш», «Қорқут Ата» вә уйғур меценатлири тәсис қилған «Илһам» мукапатлириниң лауреати, «Құрмет» орденениниң саһиби, Әмгәкчиқазақ наһийәсиниң Пәхрий граждини Әхмәтҗан Һашири билән болған сөһбитимиздә иҗаткар ахирқи оттуз жилда қолға кәлтүргән утуқлири һәққидә әтраплиқ ейтип бәрди.

Бәхтишат СОПИЕВ,
“Уйғур авази”

– Мустәқиллик жиллири иҗадийитиңиздә, умумән, шәхсий һаятиңизда қандақ өзгиришләр йүз бәрди?

— Наһайити орунлуқ һәм узақ ойлинип җавап беридиған соал. Мустәқиллик – бу қулаққа әҗайип йеқимлиқ аңлинидиған әзиз сөз. Мустәқил дөләттә һаят кәчүргән инсанлар наһайити бәхитлик. Мениң чүшинишимчә, киндик қениң төкүлгән, сүйини ичип, ненини йәп чоң болған йериң, у сениң Вәтиниң. Шуңлашқа мән гәпни әву жирақтин башлашни тоғра көрүватимән. Қазақстан өз Мустәқиллигини алған жиллири йеза хәлқиниң һаяти қандақ болди? Мошу соал әтрапида дайим ойлинимән. Чүнки мәнму йезидин чиққан аддий бир дехан балиси.

Язғучи балилиғи һәққидә сөзләп бериведи, униң «Яшиғиним яшиған», «Кәчмәс көңлүм», «Солмас гүл», «Йәргә төкүлгән яш», «Ялғуз ялпуз», «Нур ана» қатарлиқ әсәрлири ядимға чүшти. Биз мошу китапларни оқуп чоң болуведуқ. Иҗаткар өз әсәрлиридә туғулған жутини, хәлиқләр достлуғини, муһәббәт сезимлирини күйләйду. Мәсилән, «Нур ана» повести униң туғулған жути – Чарбағ тоғрилиқ. Бу йеза Байсейиттин 10 чақирим нери орунлишип, у төрт бағниң оттурисида болғачқа, “Чарбағ” атилиду. Улуқ Вәтән урушидин кейин бу йезиниң келәчиги йоқ дәп тепилип, униң адәмлириниң йерими Байсейитқа, йерими Маливайға көчирилиду. Шу вақитта бу йезида Байсихан исимлиқ ана һеч яққа көчмәй ялғуз қалиду. Униң балилири Улуқ Вәтән урушида қаза болиду. Йолдиши уруштин икки путидин айрилип, келип, уму һаяттин өтиду. Ана һәр күни өгүзгә чиқип, жутдашлирини күтиду. Кечиси «жутдашлирим келип қалса, тенәп кәтмисун» дәп чирақ йеқип қояттекән. У өмриниң ахириғичә шу жутта қалиду... Әхмәтҗан Һашири – әйнә шу чарбағлиқ. Язғучи туғулған йезиниң келәчиги болмиғини билән у «Нур ана» повести асасида язған «Чарбағ» пьесиси язғучиға чоң аброй-атақ елип кәлди. Униң бу әсәри түркийтиллиқ хәлиқләр драматургиялири арисида өткән хәлиқара конкурста биринчи орунни егилиди.

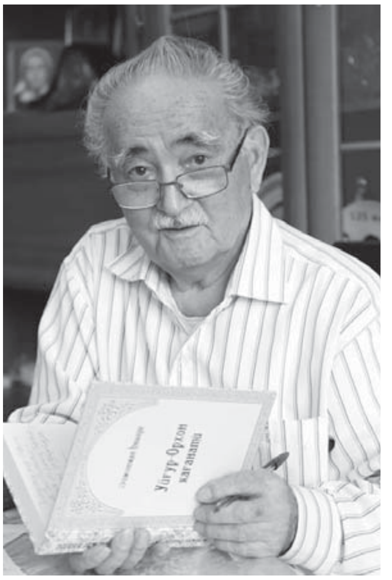

– Чарбағдин көчкинимиз һели көз алдимда, – дәйду Әхмәтҗан ака. –Икки ешәк-һарвуға қазан-қомучимиз билән қиштин қалған турпан кавимизни бастуқ. Дадамниң дутари. Житилип, сүзүлүп кәткән қара кигиз. Уруштин қайтмиған акамниң кийимлири. Дадам, йезида ялғуз қалған аялға: «Байсихан, жүр кәттуқ, биз билән Маливайға» деди. «Яқ, Һашир ака, мән бу йәрдин һеч яққа кәтмәймән» деди у. Кичик болсамму, у аялға мениңму ичим көйди. «Мән келип сизни йоқлап туримән» дедим. Ана хошал болуп кәтти. Һаятимда нурғун әсәрләрни яздим, амма «Нур анинин» орни бөләкчә. Бу әсәрим әллик йешимда йоруқ көрди. Китавимни Байсихан аниға апирип соға қилдим. Иккимиз олтирип өтмүшни әслидуқ. 1945-жили немис-фашистлири үстидин Ғалибийәт қазанғинимизға хошал болуведуқ. Амма бизниң қутлуқ йеза уруштин кейин һечкимгә керәк болмай қалди.

1953-жили мән педучилищеда оқуватқанда, муәллимимиз таладин жиғлап кирди: Сталин вапат бопту. Балилар униңға қошулуп жиғлашти. Мән жиғлимидим. Мениң көз алдимға туғулған жутум, Байсихан ана кәлди...

– «Ялғуз ялпуз» сизниң яшлиғиңиз тоғрисида әмәсму?

– (күлүп) Билип туруп сораватқан болушиң мүмкин. Мениң биринчи муһәббитим – Бостангүл тоғрилиқ. У иккимиз педучилищеда биллә оқуған. Бойи егиз келишкән қиз еди. Тәтилгә чиққанда Илидин қолвақ билән өтәттуқ. Бир күни дәрияниң у қетидин Мәшүр исимлиқ бир атлиқ кәлдидә: «Қолвақни күтүп олтирамсиләр, мән силәргә ярдәм қилай» деди. У қизларни атқа миндүрүп, судин өткүзүшкә башлиди. Бостангүлни судин өткүзгән пети өзиниң өйигила елип кетипту. Бу әсәрдә әйнә шу Бостангүлниң кейинки тәғдири тоғрилиқ баян қилиниду.

***

Әхмәтҗан Һашири 70 — 80-жиллири һазирқи «Уйғур авази», илгәрки «Коммунизм туғи» гезитида ишләйду. Ариликта Қазақстан Язғучилар иттипақи йенидики Уйғур әдәбияти секциясини башқуриду.

Мустәқилликниң дәсләпки жиллири язғучи өйдикилирини елип, белини мәккәм бағлап, йезиға, йәни өскән жути Маливайға қарап йол тутиду. Иҗаткарниң йезиға кетишидики биринчи сәвәп: йеңидин тутуш қилған тарихий романи «Идиқутни» йезип түгитиш еди. Иккинчи сәвәп: дехан балиси болғанлиқтин, өзини деханчилиқ саһасида бир синап көрмәкчи болиду.

– Маливайда муәллим болуп ишлигән һәдәмниң бош турған өйи болидиған, – дәйду язғучи. – Тенимәйла шу өйгә чүштуқ. Барған күндин башлап, иҗадийәт билән шуғулландим. Кечичә олтирип язимән. Әтиси өйниң тирикчилиги. Һәдәңлар сийир сағиду. Мән 13 соток йәргә мевә дәрәқлирини тиктим. Қолум бошиғанда йезини арилап чиқимән. Адәмләр билән һәмсөһбәттә болимән. Уларниң тирикчилиги билән тонушимән. Яшлар шәһәргә қатнаветипту. Нәқ шу пәйттә яйма базарда сода-сетиқ қайниған пәйт еди. Яшанғанлар билән оттура яштикиләр йезида қапту. Уларниң көпчилиги етизда. Бәзидә йезида муңдашқидәк адәм қалмайду. Һәммиси җан бекиш һәләкчилигидә. Болупму бизниң уйғурниң тиришчанлиғиға, ишләмчанлиғиға амрақлиғим кәлди. Һелиму ядимда, колхозниң амбарлирида қалған унларни анилар елип, нан йеқип, шәһәргә апирип сататти. Көпинчә хәлиқ йәргә ишләветипту. Көктат терип, пәрвиш қилип, униму базарға елип чиқиду. Мениңму кәтмән чепиш арминим бар еди. Тәлийимгә шу вақитта Алмута вилайитиниң һакими болған Заманбек Нурқадилов Әмгәкчиқазақ наһийәсиниң һакими билән йезиларни арилап жүргән екән. Улар Маливайғиму кәлди. Йеза адәмлири болған учришишта мәнму вилайәт рәһбиригә йәргә ишләш оюм барлиғини ейттим. У дәрһал: «Йәр елип ишләп көрүң» деди.

Шундақ қилип, шәһәрдә туруп, деханчилиқтин сәл жирақлап қалған язғучи 20 гектар йәр елип, «Арзу» дехан егилигини қуриду. Дәсләп соя терийду. Униң һәр гектариға 40 тоннидин һосул алиду. Йезидики он адәмни иш билән тәминләйду. Кейинирәк уни тамака тәргүчиләргә иҗариға бериветиду.

– «Идиқутниң» тәғдири қандақ болди?

– Бәш йүз бәт йезилған «Идиқут» романимни бәш қетим көчирип, ахири йезип пүтәрдим. Униңға онжил өмрүмни беғишлидим. Кейин бу романим һәққидә язғучилар Бексултан Нуржекеев, Дүкенбай Досжанов, Қалихан Ысқақов, Мухтар Мағауин, Әким Тарази, Иран Ғайып, Марфуға Айтқожа, Қалтай Мухамеджанов, Сайын Муратбеков, режиссер Ялқунҗан Шәмиев, алим Алимҗан Тиливалди, шаир Долқун Ясин өзлириниң иллиқ пикирлирини изһар қилди.

Һезмәт акиниң бир гепи болидиған: «Һәрбир әсәримни түгәткәндә, талаға жүгрәп чиқип, «Уһ» дәп нәпәс алаттим» дәйдиған. Мән «Идиқутни» аяқлаштурған күни хошаллиғимдин өйдин яланғидақ чиқип, уттур етизғила кетиптимән. Етизда ишләватқанлар «немә болди?» десә, көзүмгә яш аптимән. У күни мениң қандақ һаләттә болғинимни пәқәт иҗадийәт адимила яхши чүшиниду. Җисманий күч маңа илһам беғишлиди. Бир алимниң нәқ маңа охшаш мәхсәттә йезиға келип, кейин чидимай кетип қалғинини яхши билимән. Чүнки йезида йәрниң, уруқниң, суниңла гепи. Сениң иҗадийитиң, китап йезиватқиниң һечкимгә керәк әмәс. Һәммә нәрсә пәқәт өзәңгә бағлиқ.

Мәңгү әстин чиқмас дәқиқиләр.

– Әхмәтҗан ака, дәсләпки әсәриңизни язғиниңиз ядиңиздиму?

– Уни унтуш мүмкин әмәс. КазГУниң (һазирқи ҚазМУ) филология факультетида оқуватқан пәйтимдә «Аққөйнәклик аял» намлиқ һекайә яздим. Уни «Коммунизм туғи» гезитиниң редакциясигә елип кәлдим. У вақитта әдәбият бөлүмини атақлиқ язғучи Һезмәт ака Абдуллин башқуратти. У мениң һекайәмни тез оқуп чиқтидә, әтиси йолуқушимни ейтти. Дегән вақтида кәлсәм, у мениң һекайәмниң үстидин ишләп, «қизил-җия» қиливетипту. Оқуп чиқип, «бу мениң һекайәм әмәс» дедим. «Һекайәңниң вақиәлиги, мәзмуни яхши. Йәни «устихини» бар. Амма бәдиийлиги төвәнирәк. Қәлимиңни тохтатмай язивәргин. Келәчигиң бар» деди. Шундақ қилип, һекайәм гезитта йоруқ көрди. Шуниң билән әдәбияттики дәсләпки қәдимим мана мошу һекайә билән башланди.

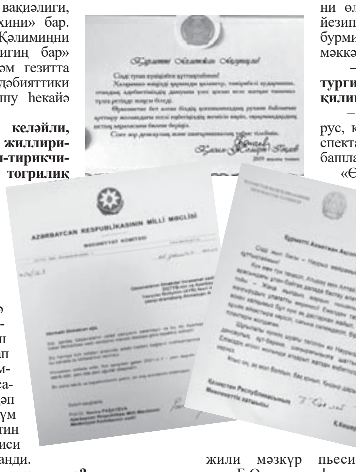

– Әнди йезиға қайтип келәйли, мустәқилликниң дәсләпки жиллиридики йеза хәлқиниң турмуш-тирикчилигидики қийинчилиқлар тоғрилиқ ейттиңиз...

– Йезида қийинчилиқлар болди, амма мән адәмләрниң үзидин чүшкүнлүкни байқимидим. Һәммиси қандақту-бир үмүт билән яшатти. Мошундақ бир пәйттә челәкчикләргә «Филип Моррис» компанияси ярдәмгә кәлди. Тамака бу тәвәдә илгириму болған, амма у Кеңәш Иттипақи билән тәңла йоқап кәткәнгу. Жутдашлиримни америкилиқлар ихтисадий боһрандин елип чиқти, дәп ойлаймән. Буни мән өз көзүм билән көрдүм. Мәлидә 7 яштин 70 яшқичә болғанниң һәммиси тамака өстүрүш билән шуғулланди.

– Немишкә шәһәргә қайтип кәлдиңиз?

– 2003-жили Алмутиға йеңи илһам билән кәлдим. Йәни жуқурида тәкитлигән тарихий романим нәшир қилинди. Униңдин ташқири бирнәччә роман, повесть, һекайиләр йезилди. «Баурчуқ Арт Текин», «Дили зия», «Тәғдир», «Чарбағ». «Идиқут» түрк вә әзәрбәйҗан тиллириға тәрҗимә қилинди. Әзәрбәйҗан Язғучилар иттипақиниң әзаси болдум. Буму мениң үчүн чоң утуқ. Тонулған қәләм саһиплиридин Олжас Сүлейменов билән Мухтар Шаханов әйнә шу иттипақниң әзалири. Башқа тиллардин тәрҗимә қилған әсәрлиримму йетәрлик. Уларниң һәммиси айрим китап болуп бесилип, китапханлар билән үз көрүшти. «Россия — Қазақстан» әдәбий альманахида «Хаман ашлиққа толғанда» вә «Палкөз» һекайилирим бесилди. Шундақла тарихий Вәтинимиз — ШУАРда нәшир қилинидиған «Дуния әдәбияти» намлиқ журналида «Кәчмәс көңлүм» повестим, Қазақстанда нәшир қилинидиған «Жулдыз» журналида қазақ тилида Қазақстан хәлиқ артисти Мурат Әхмәдиев тоғрилиқ «Көркем өнерді көксеген депутат» сәрләвһилик публицистикилиқ мақаләм елан қилинди. «Баурчуқ Арт Текин» романимни нәширдин чиқириш һоқуқини Қазақстан Җумһурийити Һөкүмити сетивалғинида бешим көккә йәткәндәк болди.

– Сизни қазақниң атақлиқ язғучи-шаирлири билән йеқиндин арилашқан дәп аңлаймиз...

– Һазирму арилишимән. Мәрһум Қалихан Ысқақ тоғрилиқ қанчә ейтсам, азлиқ қилиду. Уни һәтта «өлди» дегүм кәлмәйду. Иккимиз наһайити йеқин өттуқ. Мән Маливайға кәткәндә кәйнимдин издәп кәпту. Өйүмиздә ләңмәндин дәм тартип, урук-туққанлирим билән қериндашлардәкла болуп кетиведи. Маливайдин кәткәндин кейинму иккимиз талай қетим келиведуқ. Бир күни у яққа Қалихансиз бардим. Чүнки ағинәм һаяттин өткән еди. Амма бу һәққидә қериндашлирим хәвәрсиз. Һәдәм, адәттикидәк, иккимизни келиватиду, дәп ләңмән етип, күтүп олтирипту. Киришимгила «Қалихан қени?» дәп сориди. «Хошниларниң өйигә кирип кәтти» дедим. Қалихан у яқтики хошнилар билән яхшиди. Һәдәм «ләңмән совуп кетидиған болди» дәп, талаға жүгрәп чиқипму кирди. Ахири һәдәмгә Қалиханниң өлүп кәткинини ейтмай кәткән едим. У шундақ өлүмгә қиймайдиған инсан еди. Достумни дайим сеғинимән...

Кемел аға Тоқаев биләнму йеқиндин арилаштим. У Қазақстан Язғучилар иттипақида детектив жанри вә һәрбий вәтәнпәрвәрлик секциясини башқурди. Ағаниң уйғурларға болған көзқариши наһайити сәмимий еди. Уму бизниң өйдә меһманда болған. Мән униң «Соңғы соққы» китавини оқуғанлиғимни ейтип бәрдим. «Сиз шу китавиңизда Дутовни өлтүргән Махмут Ғоҗамияров» дәп йезипсиз» дедим. «Бу һәқиқәт. Тарихни бурмилашқа болмайду, мошуни ядиңда мәккәм сақла!» дегән еди язғучи.

– Әхмәтжан ака, сизниң драматургия саһасидиму үнүмлүк әмгәк қиливатқиниңизни яхши билимиз...

– Мениң бу саһаға келишим, қазақ, рус, корей театрлириниң сәһнилиридики спектакльларни тамашә қилиштин башланди. Бир күни Уйғур театриға «Өлмәс болуп туғулғанлар» пьесисини елип кәлдим. Бәдиий кеңәш әзалири бу пьеса һәққидә һәртүрлүк пикирләрни ейтишти. Уларниң дегиничә түзәп елип кәлсәм, йәнә яқтурмайду. Ахири бир күни пьеса йезилған қәғәзни қолумға алдимдә, ишик тәрәпкә қарап маңдим. Ишик түвидә олтарған Қазақстанниң хизмәт көрсәткән артисти Ризвангүл Тохтанова мени тохтитип, «йәнә бир қетим муһакимидини өткүзәйли» деди. Шундақ қилип, 1973-жили мәзкүр пьесини Қазақстан хәлиқ артисти Б.Омаров сәһниләштүрди. Мана шуниңдин кейин һәрхил жилларда «Муқамчилар», «Дехан», «Идиқут», «Баурчуқ Арт Текин», «Астана», «Чарбағ» пьесилирини яздим. «Он икки муқамниң» Рак, Чаббаят, Мушавирәк, Пәнҗигаһ, Өзһал муқамлирини үстидә ишләватимән. Буларниң көпчилиги тамашибинлар билән үз көрүшти. Һелиму иҗат қиливатимән. Әву бир жили Қазақстанниң Тунҗа Президенти — Елбасы Нурсултан Әбишоғли Назарбаев **(сүрәттә)** бир топ зиялиларниң бешини қошуп, иҗаткарлар тоғрилиқ наһайити яхши пикирләрни ейтти. «Уйғур әдәбиятиму чоң әдәбият, униму жуқури пәллиләргә көтиришиңлар керәк» деди маңа қарита. Мустәқил елимиз, хәлиқләр достлуғи һәққидиму көңүлдики гәпләр болди. Өз новитидә маңиму сөз берилди. Қазақстандики йүздин ошуқ милләтниң бешини қошуватқан Милләт Лидериға өзәмниң миннәтдарлиғини изһар қилдим. Иҗаткарларниң һәрбир күнни ғенимәт пайдилиниватқинини ейттим. Һәқиқәтәнму шундақ. Ахирқи оттуз жилниң һәрбир күни мениң үчүнму утуқлуқ болди.

Қазақстан Җумһурийитиниң әхбарат вә җәмийәтлик тәрәққият министри Аида Балаева Түркиядә иш бабидики сәпәрдә болди.

БИРЛӘШКӘН ТЕЛЕКАНАЛ АЧИДУ

Аида Балаева иш бабидики сәпири даирисидә Түркия Президентиниң Мәмурийити Җамаәтчилик билән алақә бағлаш баш башқармисиниң рәһбири Фахреттин Алтун, яшлар ишлири вә спорт министри Мехмет Касапоглу вә Диний ишлар башқармисиниң рәиси Али Эрбаш билән учрашти.

Болуп өткән сөһбәтләрдә министрлик назарәт қиливатқан саһалар бойичә һәмкарлиқни тәрәққий әткүзүшниң муһим мәсилилири муһакимә қилинди.

Болупму әмәлий саһаларда, шу җүмлидин әхбарат, дин саһалири мутәхәссислирини тәйярлашта, пидаийлиқ паалийәтни тәрәққий әткүзүш бойичә тәҗрибә алмаштурушта шерикликни җанландуруш истиқбалиға алаһидә диққәт ағдурулди.

Түркия Җумһурийити яшлар ишлири вә спорт министри Мехмет Касапоглу билән өткүзүлгән учришишта Қазақстан әхбарат вә җәмийәтлик тәрәққият министрлиги вә Түркия яшлар ишлири вә спорт министрлиги оттурисида Яшлар сәясити саһасидики өзара чүшәнчә тоғрилиқ меморандум түзүшниң зөрүр екәнлиги тоғрилиқ келишим қолға кәлтүрүлди. Һәмкарлиқниң пидаийлиқ паалийәт бойичә тәҗрибә алмаштурушни өз ичигә алидиғанлиғи планланмақта. Аида Балаева 2021-жили 31-мартта болуп өткән Түркий кеңәшниң нарәсмий саммитида бизниң дөләтләр рәһбәрлириниң COVID-19 пандемиясиниң тарқилишиға йол қоймаслиқ бойичә җипсилишишниң вә һәмкарлишишниң зөрүр екәнлиги тоғрилиқ гәп қилғанлиғини әслитип өтти. Министр бийил Қазақстанда Түркий кеңәшниң IV Яшлар фестивалиниң өтидиғанлиғини вә униң икки мәмликәтниң яшлар лидерлири оттурисидики мунасивәтни җанландуруш мәйданиға айлинидиғанлиғини тәкитлиди.

Аида Балаева Түркия Җумһурийити Диний ишлар башқармисиниң рәиси Али Эрбаш билән болған учришишта Түркия университетлирида Қазақстан Мусулманлириниң диний башқармиси әвәтидиған Қазақстан теологлирини тәйярлашта һәмкарлиқниң техиму тәрәққий етишигә вә мустәһкәмлинишигә мәнпийәтдар екәнлигини билдүрди.

Түркия телевидениесиниң лидерлири билән учришишлар сәпәрниң айрим пункти болди. Мәсилән, «TRT» дөләт телерадио компаниясиниң рәһбири Ибрагим Эрен, Түркияниң «Anadolu» әхбарат агентлиғиниң рәһбәрлиги вә Стамбулда телесериалларни чүшириш мәйданиниң мудири Йәһъя Тайип Айдениз билән учришишлар өткүзүлди. Министрлик, җүмлидин ортақ түркий мәдәнийәт вә тарихни аммибаплаштуруш үчүн бирләшкән контентни вуҗутқа кәлтүрүш мәсилилири бойичә Түркияниң телемәһсулат чиқарғучилири билән һәмкарлиқни кәңәйтип, сүпитини яхшилашқа тәйяр.

«Qazaqstan» ЖТРК вә Түркияниң «TRT» дөләт телерадио компанияси оттурисида «Қорқыт ата» бирләшкән телелайиһини вуҗутқа кәлтүрүш бойичә музакириләрни башлашниң зөрүр екәнлиги тоғрилиқ келишим қолға кәлтүрүлди. Униңдин ташқири пат-йеқинда Қазақстан вә Түркиядә «TRT» дөләт телерадио компанияси ишләп чиқарған Ғоҗа Әхмәт Йәссави һаяти тоғрилиқ телесериал премьериси бир вақитта болуп өтидиғанлиғи билдүрүлди.

Аида Балаева мутәхәссисләрниң тәҗрибә алмаштуруши даирисидә Түркияниң йетәкчи кәспийлирини қазақстанлиқ кәсипдашлирини тәйярлаш вә оқутушқа тәклип қилди. Министр бу ишни эпидемиологиялик вәзийәт турақлашқандин кейин офлайн-тәртиптә уюштурушқа болидиғанлиғини тәкитлиди. У Түркияниң медиа саһасиниң вәкиллирини вә иҗадий топларни бийил ишини башлиған «Turkistan» телеканилиниң лайиһилиригә қатнишишқа тәклип қилди.

Қазақстан Җумһурийити әхбарат вә җәмийәтлик тәрәққият министри Түркия Президентиниң Мәмурийити Җамаәтчилик билән алақә бағлаш баш башқармисиниң рәһбири Фахреттин Алтунға рәсмий тәклип қилғанлиғи үчүн миннәтдарлиқ билдүрди вә Қазақстан Җумһурийитиниң «Ақпарат саласының үздігі» бәлгүсини тапшурди. У Қазақстан билән Түркияни достлуқ өзара мунасивәтләрниң бағлаштуруватқанлиғини вә буниңға Елбасы Нурсултан Назарбаев һәм Президент Қасым-Жомарт Тоқаевниң алаһидә диққәт ағдуруватқанлиғини тәкитлиди. Аида Балаева өзи рәбәрлик қиливатқан министрлик назарәт қиливатқан саһалар бойичә шерикликни техиму тәрәққий әткүзүш нийитини билдүрди.

Күн тәртивидә – аталғушунаслиқ мәсилиси

Йолдаш МОЛОТОВ,
«Уйғур авази»

Өткән һәптидә җумһурийәтлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизиниң Алмута шәһәрлик шөбиси, ҖУЭМ йенидики Алимлар вә Уйғуршунаслиқ кеңиши, шундақла ҚУЯБниң уюштуруши билән ZOOM платформисида «Уйғур тилидики аталғулар: миллийлик вә бәйнәлмиләллик» мавзусида онлайн-илмий конференция өтти. Униңға ҖУЭМ йенидики Алимлар кеңишниң рәиси, академик, биология пәнлириниң доктори, профессор Мәсимҗан ВЕЛӘМОВ модераторлуқ қилди.

— Һөрмәтлик конференция қатнашқучилири, һәммимизгә мәлумки, елимизниң Тунҗа Президенти Н.Назарбаевниң «Рухани жаңғыру» программиси даирисидә җумһурийитимиз бойичә илим-пәнгә, мәдәнийәткә, әдәбияткә, тарихқа мунасивәтлик кәңдаирилик чарә-тәдбирләр өткүзүлүп келиватиду, — деди өз сөзидә конференция модератори. — Җүмлидин җумһурийәтлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизи мошу йөнилиштә нурғун ишларни әмәлгә ашурди. Бүгүн биз ҖУЭМ йенидики Уйғуршунаслиқ кеңишиниң тәшәббуси билән «Уйғур тилидики аталғулар: миллийлик вә бәйнәлмиләллик» мавзусида илмий конференцияни уюштуруватимиз. Униңға елимиздин, Германиядин, Қирғизстандин тонулған тилшунас алимлар, зиялилар, муәллимләр, студентлар, журналистлар қатнашмақта.

Тәкитләш лазимки, ҖУЭМ йенидики Алимлар кеңишидә һәрхил саһалар бойичә Қазақстанғила әмәс, бәлки униң сиртиғиму тонулған алимлар паалийәт жүргүзүватиду. Һаҗәт болғанда, чәт әлләрдики тонулған уйғур алимлириниму паалийитимизгә җәлип қиливатимиз. Бүгүн мана бизниң конференциягә Германиядә яшап, кона уйғур йезиғи вә тили бойичә тәтқиқат ишлирини елип бериватқан Абләт Сәмәт қатнашмақта.

Дәсләпки тәбрик сөзни ҚХА Кеңишиниң әзаси, ҖУЭМ рәиси, шәриқшунас **Шаһимәрдан НУРУМОВқа** беримиз.

— Биринчидин, бүгүн мошу муһим мавзуға бепәрва қаримай, қиммәт вақтиңларни бөлүп, конференциягә қатнишиватқиниңларға тәшәккүр изһар қилмақчимән, — дәп сөзини башлиди Шаһимәрдан Үсәйиноғли. — Һазирқидәк тәрәққият дәвридә аталғулар мәсилисиниң бизнила әмәс, барлиқ милләтләрни ойландуруватқини ениқ. Шуңлашқа бизму бу мәсилигә алаһидә көңүл бөлүшимиз лазим. 2012-жили ҖУЭМниң башқарма әзалири алимлар алдида бәш чоң мәсилә турғанлиғини алаһидә тәкитлигән едуқ. Шуларниң бири — миллий таамлиримизниң намлири башқа тилларда атилип келиватқанлиғини ейттуқ. Миллий таамлиримизниң намлирини әслигә кәлтүрүш, йәни миллий таамлиримизни уйғур тилида аташ мәсилисини күн тәртивигә қойдуқ. Шундақла һазирқи миллий әдәбиятимизда әдәбий тәңқит мәсилисини тәрәққий әткүзүш мәсилисиниму алға сүрдуқ. Униңдин ташқири, муһим мәсилә сүпитидә аталғулар мәсилисини оттуриға салдуқ. Уйғур тили йезиғини латин графикиси асасидики алфавитқа көчириш бойичә ишлар әмәлгә ашурулди. Биз бир жил давамида бу мәсилини һәртәрәплимә үгинип, тәһлил қилдуқ. Униңға мәктәпләрни, муәллимләрни, оқуғучиларни тарттуқ. Нәтиҗидә чоң илмий конференция өткүзүп, йеңи алфавитни қобул қилдуқ. Һазирму бу иш давамлашмақта. Қазақ тилини латин графикисиға көчириш бойичә чоң алимлардин тәркип тапқан комиссия ишләватиду. Униң тәркивидә уйғур тилшунас алимлириму бар. Мошу вақит ичидә режиләнгән ишлиримиз бойичә алим Рәхмәтҗан Йүсүповниң рәһбәрлигидә биринчи қәдәм ташланди. Йәни «Уйғур таамлири» дегән китап нәширдин чиқти. Бу китапта 30ға йеқин миллий таамимизниң әҗдатлиримиздин келиватқан намлири қоюлди. Карантинға мунасивәтлик китапни кәң хәлиққә аммисиға тонуштуралмидуқ.

Аталғуларға кәлсәк, иқрар қилишимиз керәкки, биз башқиларға нисбәтән көп җәһәттин кәйнидә қалдуқ. Униңму объектив сәвәплири бар. Һазир қазақ тилиниң луғитигә жилиға йүзлигән йеңи сөзләр кириватиду. Уларда бу мәсилә бойичә көплигән алимлар ишләватиду. Елимиздә миллий жүргүзүлүватқан дана миллий сәясәтниң арқисида Қазақстандики 100дин ошуқ милләтниң һәртәрәплимә тәрәққий етиши үчүн кәң шараит яритилған. Биз шулардин толуқ пайдилинишимиз керәк. Болупму өзиниң тарихини, мәдәнийитини, сәнъитини, маарипини, әдәбиятини сақлап, риваҗландурушқа имканийәт йетәрлик. Уйғур тилида билим беридиған мәктәплиримиз, миллий театримиз, миллий нәшрлиримиз, Уйғуршунаслиқ мәркизи бар. Демәк, биз дунияниң һәрхил дөләтлиридә яшаватқан уйғурларға нисбәтән, әгәр, биз бирәр аталғуни қобул қилсақ, уни дәрһал дәрисликләрдә, миллий мәтбуатта, сәһниләрдә пайдилинилаймиз. Демәкчи болғиним, қәйәрдә турушимиздин қәтъий нәзәр, биз аталғуларни риваҗландурсақ, тилимизни йеңи сөзләр билән бейитсақ, уларни Қазақстанда рояпқа чиқиришқа болиду. Умумән алсақ, тил дегән тирик организмға охшайду. Бу йеңилиқ әмәс. Тилдики айрим сөзләр йоқилип кетиду, унтулуп қалиду. Уларниң орниға заманға лайиқ сөзләр пәйда болиду. Мәсилән, Мустафа Кемал Ататүрк Түркия Җумһурийитини қурған пәйттә әлдә нурғун йеңилиқларни киргүзди. Адәмләрниң кийиниши, сиртқи қияпитини өзгәртиштин тартип, йеңи йезиқни җарий қилишқичә барди. У өзи Түркиядин сирт җайда, йәни Грекияниң Солоники шәһиридә туғулсиму, түркий тилларни, болупму қедимий уйғур тилини яхши билгән. Шәхсән өзәм Анкарада болғинимда, алим Әркин Әмәт билән Ататүрк мирасгаһини зиярәт қилдим. Мирасгаһта бизниң “Қош юлтуз” дәп атилип кәткән мутәпәккүр алимлиримиз Махмут Қәшқәрий билән Йүсүп Хас Һаҗипниң «Дивану луғәтит түрк» вә «Қутадғу билик» китаплирини көрдүм. Мустафа Ататүрк китап варақлириниң четигә қизил, көк сия билән бир нәрсиләрни йезип қойған екән. Билимизки, Ататүрк тилдики парс, әрәп тиллиридин киргән сөзләргә қарши болған. Мәсилән, у «мәдәнийәт» дегән сөзниң орниға «уйғур» дегән сөзни қоллинишни тәклип қилған. Йәни у уйғур миллитиниң мәдәнийитиниң қедимийлиғини яхши билгән. Амма, «уйғур мәдәнийити» сөзини қолланғанда «уйғурниң уйғури» болуп қалидиғанлиғини нәзәрдә тутуп, тәклип рәт қилинған екән. Ейтмақчи болғиним, бизму һазир тилимизни йеңи сөзләр билән бейитишимиз, көпәйтишимиз керәк. Биз билимизки, түркийтиллиқ хәлиқләрниң тили наһайити бай. Әгәр қериндаш хәлиқләрниң айрим сөзлири бизгә дурус кәлсә, уни қоллинишқа болиду. Әнди йеңи сөзләр болса, уни алимлиримиз һәртәрәплимә тәтқиқ қилип, киргүзүшни қолға елиши керәк. Шуниң үчүн, һөрмәтлик алимлар, бүгүнки конференция қатнашқучилири, биз йеңи ишни җанландуришимиз һаҗәт. Һәммиңларни бу ишқа биркишилик һәссәңләрни қошушқа чақиримән. Чәт әлләрдики уйғурларға дәйдиғиним, бирлишип һәрикәт қилсақ, утуққа йетидиғинимиз ениқ. Қазақстандики уйғур алимлири сан җәһәттинму, сүпити җәһәттинму жуқури. Пурсәттин пайдилинип, Абләт Сәмәт арқилиқ чәт әлләрдики барлиқ қериндашлиримизға салам йоллимақчимән.

– Бүгүнки әһвалда тилғиму көзқараш өзгириватиду, — деди сөз новитини алған ҖУЭМ йенидики Уйғуршунаслиқ кеңишиниң рәиси, филология пәнлириниң доктори, профессор **Валерий МӘХПИРОВ**. — Илгири биз тилни ичидин тәтқиқ қилаттуқ. Һазир тилшунаслиқта антропомәркәзлик парадигма үстүнлүккә егә. Бу йәрдә инсан тилни әмәс, бәлки әйнә шу тилда сөзләватқан инсанни биринчи орунға қойиду. Бурун методология тәрипидин биз тилшунаслиққа марксизм-ленинизм философияси турғусидин қараттуқ. Һазир болса, бәзиләр XIX әсирдә яшиған Гумбольтниң идеяси турғусидин қарайдиған болди. Бу услуб бойичә тил яратқучиниң хаһиши билән пәйда болған, идеаллаштуруш турғусидин қараштур. Йәни, тилниң пәйда болуши вә тәрәққий етиши Дарвин нәзәрийәсигә охшаш эволюциялик йол билән риваҗланған. Бүгүнки таңда лингвистлар, гуманитарлиқ пәнләр алимлири алдида тамамән йеңи вәзипиләр туриду. Бизниң шараитимизда болса, йәни пәқәт аталғушунаслиқ мәсилиләр билән шуғуллинидиған чоң мәркәзләрниң йоқ пәйтидә, мошундақ илмий конференцияләрни өткүзүш наһайити муһим. Аталғулар мәсилисидә әмәлгә ашуридиған ишлиримиз техи нурғун. Издиниш, тәтқиқ қилиш, селиштуруш вә башқиму ишлар күтүп туриду.

Униңдин кейин сөзни ҖУЭМ йенидики Уйғуршунаслиқ кеңиши рәисиниң орунбасари, филология пәнлириниң намзити **Руслан АРЗИЕВ** алди.

— Жуқурида Шаһимәрдан Үсәйиноғли аталғулар мәсилисиниң муһимлиғини тәкитләп өтти. Валерий Уйғуроғли болса, мәсилиниң нәзәрийәсигә тохталди. Мән бу ишниң әмәлий тәрәплирини тәкитләп өтәй. Қазақстанда уйғур тили әдәбий тил сүпитидә қанчилик дәриҗидә дәп қарайдиған болсақ, елимиздә уйғур тили — һәқиқий мәнада әдәбий тил дәриҗисигә көтирилгән тил. Мәлумки, бирәр тилниң һәқиқий мәнадики әдәбий тил дәриҗисигә йетиши үчүн бәш стильда тәл-төкүз тәрәққий етиши керәк. Уйғур тили илмий стильда қандақ тәрәққий етиватиду десәк, мәсилән, биология, химия вә башқиму пәнләр алий оқуш орунлирида оқутулмисиму, уларниң һәммиси ана тилимизда билим бериватқан мәктәпләрдә уйғур тилида оқутулиду. Йәни һәрбир пәнниң асасий аталғулириниң луғити бар. Рәсмий стильға кәлсәк, биздә қанунлар тәрҗимә қилинған, һөкүмәтниң рәсмий хәвәрлири «Уйғур авази» гезитида бериливатиду. Гезитта шундақла публицистикилиқ стильму яхши тәрәққий әткән. Әдәбий стиль болса, Қазақстанда “уйғур әдәбияти” дегән әдәбият бар. Бу бәдиий әдәбият стильниң тәрәққий етишигә асас болмақта. Шаир-язғучилиримиз иҗат билән шуғуллинип келиватиду. Қошумчә қилсам, тарихий Вәтинимиздә өткән әсирниң 80-жиллиридин башлап 2015-жилғичә тилшунаслиқ бойичә нурғун ишлар әмәлгә ашурулди. Мениң билишимчә, саһалар бойичә луғәтләр ишләнди. Әпсус, у луғәтләрни пайдилиниш тәс. Чүнки у йәрдә хитайчә –уйғурчә болғачқа сәл қийин болиду. Әнди, һәр һалда, ишлар меңиватиду. Әнди һазирқи заман тәрәққиятиға кәлгәндә, биз аталғулар җәһәттин һәқиқәтәнму кейин қалдуқ. Болупму әхбарат технологияси, Интернет аталғулирида арттa туруватимиз. Заманға лайиқ тәрәққий етимиз десәк, бу ишларни җиддий қолға елишимиз керәк. ҖУЭМ йенида Уйғуршунаслиқ кеңиши бар. Ватсап иҗтимаий торида топимизму бар. Әгәр, бирәр сөзниң мәсилиси чиқип қалса, шу йәрдә муһакимә қилип, йешимиз. Күн тәртивидә әхбаратлиқ технологияләр саһасидики, иҗтимаий-сәясий саһадики аталғуларни уйғурчилаштуруш биринчи новәттә туриду. Һазир маарип саһасидиму йеңи аталғулар шәкиллиниватиду. Шуларниму уйғурчилаштуруш вәзиписи бар. Уйғуршунаслиқ кеңиши ишиға уйғурлар зич яшаватқан наһийәләрдики уйғур тилида билим бериватқан мәктәп муәллимлирини җәлип қиливатимиз. Сәвәви, маарип саһасида пәйда болуватқан аталғулар бәзидә русчә, бәзидә қазақчә қоллиниливатиду. Айрим аталғуларни ҖУЭМ йенидики Уйғуршунаслиқ кеңишидә муһакимә қилип, умумий бир қарарға келиватимиз. Кеңәш тәркивидә шундақла «Атамура» нәшриятидики уйғур редакциясиниң рәһбири Малик Мәһәмдинов, «Мектеп» нәшрияти уйғур редакциясиниң рәһбири Рәхмәтҗан Ғоҗәмбәрдиев бар. Чүнки илмий аталғулар асасән әйнә шу идариләрдә шәкиллиниватиду.

Мәсилән, Малик Мәһәмдинов рәһбәрлик қиливатқан редакциядә 1 — 7-синип дәрисликлири тәйярлиниду. Әнди алий оқуш орунлирида қандақ болидиғинини ейтиш қийин. Чүнки у йәрләрдә билим башқа тилларда берилиду. Әндики мәхсәт — өзимиздә бар аталғуларни сақлап қелиш.

Байқисаңлар, бу конференцияниң мавзусини «Уйғур тилидики аталғулар: миллийлик вә бәйнәлмиләллик» дәп атидуқ. Демәк, айрим һаҗәт сөзләрни ениқ уйғурчилаштуруш дегән сөз. Бу миллийлик тәрипигә кетиду. Мәсилән, уйғур таамлириниң намлирини уйғурчилаштуруш сөзсиз керәк нәрсә. Сәвәви, миллий таамлар ашханилирида таамлар намлири уйғурчә болмиса, у қандақ уйғур таамлириниң ашханиси болуши мүмкин. Мошундақ йәрләрдә чоқум аталғулар уйғурчә болуши шәрт. Әнди «бәйнәлмиләллик» тәрипигә кәлсәк, дунияда Европиниң тәрәққий әткән тиллиридин келиватқан аталғуларни уйғурчилаштурувәтсәк, у вақитта биз дунеядики илмий муһиттин сиртта қелишимиз мүмкин. Хәлиқара дәриҗидә қоллиниливатқан аталғуларни сақлаш керәк. Техника вә илим-пәнгә мунасивәтлик аталғуларниң һәммисини уйғурчилаштуруш мүмкин әмәс. Һәрқандақ тәрәққий әткән тилларму башқа тиллардин аталғуларни алиду. Уларниң асасида латинчә яки инглизчә сөзләр ятиду. Бу — қелиплашқан әнъәнә, бу тәҗрибини пүткүл дуния қоллиниду. Мошу пикирни дуниядики уйғур алимлириму қоллайду. Мана бизниң ишимиз мошу асасий икки йөнилиштә әмәлгә ашурулуватиду.

— Аталғулар мәсилиси, әлвәттә, мурәккәп, — деди новәттики натиқ филология пәнлириниң намзити, Шәриқшунаслиқ институти Уйғуршунаслиқ мәркизиниң йетәкчи илмий хадими **Рәхмәтҗан ЙҮСҮПОВ**. — Һәммиңларға мәлумки, Шаһимәрдан Нурумов 2015-жили миллий таамлиримизниң намлирини әслигә кәлтүрүш тәшәббусини көтәргән еди. Бу һәққидә «Уйғур авази» гезитидиму мақалә берилгән. Амма инкаслар болмиди. Жуқурида тәкитләнгинидәк, Уйғуршунаслиқ мәркизидә тилшунас алимларму қалмиди. Тилшунас алимлар һәрхил идариләрдә ишләватиду, уларниң бешини қошуш керәк. Демәк, ҖУЭМ йенидики Уйғуршунаслиқ кеңиши — әйнә шуни бириктүрүшниң бир амили дәп ойлаймән. Алимлиримиз бар. Улар ишләватиду. Аталғулар мәсилисигә аит соаллар көп. Мәсилән, нурғунлиған адәмләр “ай намлирини миллий намларда немишкә атимаймиз” дегән соални қойиду. Нәзәрийәвий ишларни әмәлиятта пайдилиниш тоғра болатти. Йеңи, жуқурида тәкитләнгинидәк, Уйғурларниң миллий таамлири намлири тоғрилиқ китапта 30ға йеқин хитайчә атилип кәткән таамларниң уйғурчә намлири йезилған. Таамларниң намлирини тапқичә хелә қийналдуқ. Келәчәктә униң йәнә давами болиду дәп ойлаймән. Китапқа 10ға йеқин көктатниң намлириниму киргүздуқ. Ядиңларда болса, көрнәклик алим, мәрһәм Шеривахун Баратов аталғулар мәсилиси үстидә көп ишлиди. «Уйғур авази» гезитидиму көп мақалилар берилди. Мениң оюмчә, әйнә шу мақалиларни қайта оқуп, тәтқиқ қилиш керәк. Бизгә көпирәк муәллимләр мураҗиәт қилиду. У яки бу сөзләрниң уйғурчә вариантлирини сорайду. Қайта тәкрарлашқа тоғра келиватидуки, аталғулар бойичә һәл қилиниши күтүливатқан мәсилиләр көп. Бирлишип, муһакимигә селип, тәтқиқ қилсақ, ишимиз илгири басиду дәп ойлаймән.

— Һазир аталғулар бойичә айрим луғәтләр чиқиватиду. Бу луғәтниң намини һазирчә «Уйғур тилиниң бүгүнки күни» дәп қойдуқ, йәни ениқ нам қоюлмиди, — деди қошумчә доклад билән сөзгә чиққан Хәлиқара әхбаратлиқ технологияләр университети тил кафедрисиниң оқутқучиси филология пәнлириниң намзити **Руфат БАВДИНОВ**. — Мән уни қисқичә тонуштуруп өтәй. Һазир биздә миллий мәзмунға егә луғәтни тәйярлаш зөрүрийити туғулди. Мәзкүр луғәт тематикилиқ луғәтләр билән бағлиқ болған уйғур лексикографиясидики бошлуқни толтуриду. Мән өзәмгә уйғур тилиниң байлиғини, алаһидилигини көрситидиған луғәтни тәйярлашни мәхсәт қилдим. Әлвәттә, бу луғәтни толуқ дәп ейтишқа болмайду. Униңда пәқәт уйғур мәдәнийитидә учришидиған сөзләр топланған. Луғәт қурулуши җәһәттин русчә-уйғурчә, асасий сөзләр дәсләп уйғурчә, кейин русчә. Китапта тоққуз миңдин ошуқ сөз бар. Бу йәрдә ениқ норма йоқ, йәни тарихий Вәтинимиздики Или яки Қәшқәр шевиси дегән йоқ. Умумий сөзләр, аннотацияләр рус, қазақ, инглиз тиллирида берилгән. Рецензия язған алимлар — Руслан Арзиев вә Халминәм Мәсимова. Луғәткә әмгәк қураллириниң, уларниң детальлириниң, егиликтики хизмити намлири, ишләпчиқиришқа бағлиқ лексика, йәни гиләм вә ипәк тоқуш, моздузлуқ, төмүрчилик үскинилириниң намлири, өлчәш, тараза охшаш қуралларниң, мәиший һаяттики қоллинидиған қураллар, таамлар, өй қурулуши, өй типлириниң вә миллий оюнларниң намлири, етиқатқа мунасивәтлик аталғулар, хәлиқ календариға мунасивәтлик намлар, хәлиқ тибабити лексикиси, урпи-адәт лексикиси киргүзүлди.

— Мән қедимий уйғур тили вә йезиғини тәтқиқ қилимән, — деди һазир Германиядә яшап, тәтқиқат ишлири билән шуғуллиниватқан алим **Абләт СӘМӘТ**. — Қедимий тилимизниң байлиғини, гөзәллигини билгәчкә, у һазирқи заманда қандақ болуп кетәр дәп әндишә қилаттим. Тарихий Вәтинимиздин чиққан санскрит, тохар, хитай, парс, әрәп вә башқиму тиллардики қедимий мәтинләр билән тонушқан пәйтимдә тилшунас алимлар билән нурғун учраштим. Шу вақитларда қедимий уйғурларниң тил сәвийәсиниң жуқури болғанлиғидин һөзүрләндим. «Әйнә шундақ жуқури дәриҗилик тил сәвийәсини һазир шәкилләндүрүш үчүн немә қилалаймиз?» дегән соал үстидиму көп ойландим. Тәтқиқат ишлирини жүргүзгән вақитлиримда тилға мунасивәтлик қийинчилиқлиримизға алаһидә көңүл бөлдүм. Қазақстанниму көп зиярәт қилған едим. Бу йәрдә алимлар Руслан Арзиев, Рәхмәтҗан Йүсүпов вә башқилар билән биллә ишләш бәхтигә муйәссәр болдум. Бүгүн мошу онлайн-конференциядә силәр билән үз көрүшүватқинимға бәк хошал. Пурсәттин пайдилинип, дунияниң һәрхил җайлирида можут тил қийинчилиқлириға тохтилип өтүшни тоғра көрүватимән. Тил мәсилиси уйғурлар яшаватқан барлиқ дөләтләрдә бар. Шуңлашқа чәт әлләрдики алимлар билән топ қуруп, бу мәсилини муһакимә қилишқа башлидуқ. Инсан өз ишини тамақ ичиштин башлайдиғу. Әпсус, миллий таамлиримиз намлири көп җәһәттин өзгирип кәткән. Биз биринчи новәттә мошу камчилиқни йоқитишқа тириштуқ. Бирақ тамақ йегәнгә қариғанда, тамаққа нам қоюш қийин екән. Ечинарлиқ йери, бизниң топниң иши, айрим сәвәпләргә бола, тохтап қалди. Бүгүн мошу конференциядә Қазақстанда миллий таамлиримизниң намлири тоғрилиқ китап чиққанлиғини аңлап, бәк хошал болдум. Тәкитлисәк, бизниң қийинчилиқлиримиз таам намлири биләнла чәклинип қалмиди, әлвәттә. Дунияниң һәрхил дөләтлиридә уйғурларниң саниниң көпийишигә бағлиқ тил мәсилиси техиму җиддий түс алмақта. Чүнки айрим дөләтләрдә тилдин кетиш ховупиму йоқ әмәс. Улар йәрлик аталғуларни қоллиниду. Биз йеқинда тәркивидә иҗтимаий вә тәбиий пәнләр бойичә мутәхәссислири бар 120 адәмдин тәркип тапқан топ қурдуқ. Ишимизни «Қутадғу билик» институти нами билән башлидуқ. Институтқа йетәкчилик қилиш вәзиписи маңа жүкләнди. Мән кейин бу ишниң нәқәдәр җавапкәр вә қийин екәнлигини һис қилдим. «Билим күч» намлиқ журнални вә иҗтимаий пәнләр үчүн «Қутадғу билик» журналини нәшир қилиш қарариға кәлдуқ. Амма биз тил салаһийитимизни үстүн чағлаветиптимиз. «Билим күч» журналини нәшир қилишта дунияниң һәрхил дөләтлиридә яшаватқан алимлиримизниң аталғу җәһәттин қанчилик қийнилиниватқанлиғиға ениқ көз йәткүздуқ. Улар инглиз тилида мақалә язса қийналматти, амма ана тилимизда язғанда нәқәдәр еғир екәнлигини чоңқур һис қилдуқ. Шу вақитта бу ишниң биз ойлиғандинму мурәккәп, биз ойлиғандинму әһмийәтлик екәнлигини чүшәндуқ. Әйнә шундақ алийҗанап ишни қазақстанлиқ уйғурларниң қолға алғинини аңлап интайин хошал болдуқ. Һазир чәт әлләрдә, болупму Европа әллиридә яшаватқан қандашлиримиз өзлири истиқамәт қиливатқан дөләтниң йәрлик аталғулирини ишлитиду. Әпсус, һазир Европа мәмликәтлиридә туруватқан уйғурлар жиғилип, сөзлишип қалсақ, балилиримизниң бир-бирини чүшәнмәйдиған әһвалға дуч келип қалғиниға көз йәткүзидиған болдуқ. Әнди шу чәт әлләрдә тәтқиқат ишлири билән шуғуллиниватқан тәтқиқатчилиримиз өзлири яшаватқан дөләтниң аталғулирини пайдиланғачқа, уларниң арисидиму өзара чүшинишәлмәйдиған әһвалларниң келип чиқиватқанлиғи ечинарлиқ. Мошу турғидин қариғанда, силәр қолға еливатқан ишниң әһмийитини һис қилған һалда, силәргә «Қутадғу билик» институти вә дунияниң барлиқ җайлирида тәтқиқат ишлирини елип бериватқан алимлар намидин рәхмәт ейтимән. Келәчәктә бирлишип, умумий еһтияҗлиримизға җавап издәп, йәни бу саһада аталғуларни қелиплаштуруш, умумлаштуруш, биллә пайдилиниш ишида һәммимизгә утуқ тиләймән.

Новәттики сөз ҖУЭМниң иҗраий мудири **Зихруллам ҚУРВАНБАҚИЕВқа** берилди.

— Мәзкүр конференцияниң муһимлиғи һәммимизгә мәлум, — деди натиқ. — Тил — милләтниң һаятлиғиниң мәнбәси. Тилимизни йоқатсақ, милләт сүпитидә йоқилип кетишимиз еһтималдин жирақ әмәс. Жуқурида һазир тилшунас алимлиримиз саниниң жилдин-жилға азийип кетип барғанлиғи һәққидә пикирләр ейтилди. Әлвәттә, тилшунас мутәхәссислигини егиләп чиқиш үчүн хелә нурғун вақит, күч-қувәт тәләп қилиниду. Уларниң тәтқиқатлириниң нәтиҗилири бизгә керәк. Уларниң билимини пайдилиниш зөрүр. Бу йөнилиштә ҖУЭМ йенидики Алимлар кеңиши әһмийәтлик ишни қолға алди. Уни утуқлуқ аяқлаштуруш лазим. Қошумчә қилсам, Алимлар кеңиши ишини җанландурмақта. Мошу күнгә қәдәр кеңәш он илмий онлайн-конференция өткүзди. Уларда актуал мәсилиләр муһакимә қилинди. Пурсәттин пайдилинип, барлиғиңларниң ишиға муваппәқийәт тиләймән.

— Мошу йәрдә йәнә қошумчә бир нәрсини ейтип өтүш керәк, — дәп муһакимини давамлаштурди **Руслан АРЗИЕВ**. — Мәзкүр конференциягә көплигән муәллимләр қатнишиватиду. Силәрдин илтимас, әмәлиятта соал пәйда қиливатқан сөзләр болса, шуларниң тизимини бизгә әвәтип бәрсәңлар. Яки ҖУЭМ йенидики Уйғуршунаслиқ кеңишиниң наһийәләрдә вәкиллири бар, шуларға мураҗиәт қилсаңларму болиду. Иккинчидин, жуқурида Руфат Бавдинов өзи тәйярлиған луғәтни тонуштурди. Бу луғәт бизгә керәк. Руфат бу әмгиги билән өзиниң һәқиқий алим екәнлигини намайиш қиливатиду. Бу китапни оқуватқан пәйтимдә, айрим гуман пәйда қилған сөзләрни учраттим. Уларниң мәнасини тепиш үчүн бирнәччә китапни ахтуруп чиқишқа тоғра кәлди. Нәтиҗидә Руфатниң сөз мәнасини тоғра бәргәнлигигә көз йәткүздүм. Яш алимниң көп изденгәнлигини, шиҗаәтлик әмгәк қилғинини чүшәндим. Әгәр мүмкин болса, мошу луғәтни ҖУЭМ намидин чиқарсақ, наһайити яхши болатти.

— Жуқурида Руслан Арзиев тарихий Вәтинимиздики тәтқиқатлар һәққидә ейтип өтти, — дәп сөһбәтни давамлаштурди **Абләт СӘМӘТ**. — Һәммимизгә мәлумки, өткән әсирниң 50-жиллиридин башланған уйғур тилини тәтқиқ қилиш ишлирида Қазақстандики алимлар чоң күч чиқарди. Улар 80-жилларғичә чоң ишларни әмәлгә ашурди. Нәқ мошу дәвирдә Үрүмчи шәһиридә тил тәтқиқат ишлириму яхши риваҗланди. «Дивану луғәтит түрк», «Қутадғу билик» китаплири қайта тәрҗимә қилинип, нәширдин чиқти. Униңдин ташқири нурғун луғәтләр түзүлди. Мениң билишимчә, 300гә йеқин луғәт нәширдин чиқти. Уларни тапқили болиду. Мәсилән, Германиядә икки китапханида уйғурларға аит материаллар топланған. Әгәр шу китаплар силәргә керәк болса, хәвәрлишип туруңлар. Хизмитиңларға мән тәйяр. Уларниң көлӘми жиқ, әлвәттә. Биз уларни силәргә PDF шәклидә әвәтишкә тиришимиз.

Онлайн-илмий конференцияниң хуласисини ҖУЭМ рәиси **Шаһимәрдан НУРУМОВ** чиқарди.

— Һөрмәтлик конференция қатнашқучилири, силәргә чоң рәхмәт, — деди у. — Ойлаймәнки, мәзкүр конференция өз мәхситигә йәтти. Мана аталғулар мәсилиси бойичә бизниң ишимиз башланди. Бу ишни қанчә чоңқур тәтқиқ қилсақ, ишму шунчә көп болиду дегән сөз. Әнҗуманимиз давамида наһайити муһим, қизиқарлиқ пикирләр ейтилди. Мәзкүр мәсилиниң муһимлиғини һәммимиз яхши чүшәндуқ. Биз ишимизни, биринчидин, қандақ сөзләрни уйғур аталғулири билән атишимиз керәк дегәндин башлишимиз лазим. Муәллимләрниң, җамаәтчилик вәкиллириниң, алимларниң, журналистларниң вә башқиму салаһийәтлик мутәхәссисләрниң тәклиплиригә мувапиқ саһаларниң тизимини түзүшимиз һаҗәт. Чүнки, қуруқ шиарвазлиқ қилсақ, ишимиз алға басмайду. Шуңлашқа тизимни түзүп, ениқ ишларни қолға алимиз. Мошу йәрдә бир нәрсини қошумчә қилишни тоғра көрүватимән. ҖУЭМ башқарма әзалириниң қарариға бенаән, миллий мәйрәм сүпитидә баһарда «Көк чөшүрә» мәйримини, күздә «Әткәнчай» мәйримини өткүзүшни мәхсәт қиливатимиз. Бу мәйрәмләрни әвлаттин-әвлатқа қалдурсақ, яхши болатти.

Мана бүгүн биз хәлқимизниң келәчиги үчүн йеңи ишни башлидуқ. Көп иш алдимизда, әгәр һәммимиз «бир йәндин қол, бир яқидин баш чиқарсақ” чоқум утуққа йетимиз.

Пурсәттин пайдилинип, бүгүнкидәк муһим әһмийәткә егә конференцияни уюштурған Мәсимҗан Веләмов рәһбәрлигидики Алимлар кеңишигә, Валерий Мәхпиров рәһбәрлигидики Уйғуршунаслиқ кеңишигә тәшәккүр изһар қилмақчимән.

Уйғур тилини илмий асаста үгиниш ана мәктәплиримиздин башлинидиғанлиғи муқәррәр. Шундақ екән, бу мәсилигә қанчилик дәрижидә диққәт бөлүнүватиду? Умумән, ана тилимизниң аброй-мәртивисини көтириш үчүн қандақ ишларни әмәлгә ашурушимиз керәк? Биз бүгүн мошу вә башқиму соаллар әтрапида тилшунас алимлиримиз — Абай намидики ҚазМПУ Филология вә көптиллиқ билим бериш институти Шәриқ филологияси вә тәржимә кафедрисиниң доценти, филология пәнлириниң намзити Руслан Арзиев, тилшунас-тәтқиқатчи Заһидәм Һевуллаева вә Абай намидики ҚазМПУ Филология вә көптиллиқ билим бериш институти Шәриқ филологияси вә тәржимә кафедрисиниң чоң оқутқучиси вә Р.Сүлейменов намидики Шәриқшунаслиқ институти йенидики Уйғуршунаслиқ мәркизиниң йетәкчи илмий хадими, филология пәнлириниң намзити Халминәм Мәсимова билән онлайн-шараитта сөһбәтләшкән едуқ.

АНА ТИЛИНИҢ МӘРТИВИСИНИ АШУРУШ ҮЧҮН НЕМӘ ҚИЛИШИМИЗ КЕРӘК?

Шәмшидин АЮПОВ,
«Уйғур авази»

Р.Арзиев.

З.Һевуллаева.

Х.Мәсимова.

Руслан АРЗИЕВ:

— Тоғра, уйғур тилини пән сүпитидә үгиниш ана тилимиздики мәктәпләрдин башлиниду дейишкә болиду. Чүнки уйғур тилида билим беридиған мәктәпләрдә «Уйғур тили» пәни қазақ тилида билим беридиған мәктәпләрдики «Қазақ тили» пәни охшашла асаслиқ пән һесаплиниду. Адәттә, уларни үгиниш үчүн бөлүнгән саат саниму охшаш болиду. Уйғур тили бойичә Кеңәш дәвридики вә Қазақстан мустәқиллик алғандин кейинки «Йеңи әвлат» дәрисликлиридә тилниң ички қурулмисиниң берилиши охшаш болған. 5 — 8-синипларда уйғур тилиниң фонетикиси, лексикологияси, морфологияси, синтаксиси үгитиләтти. «Йеңи әвлат» дәрисликлиридә тил пәни әдәбият пәни охшашла 9-10-11-синипларда өтүш мөлчәрләнгәнликтин, униң үстигә, 10-11-синиплар бойичә дәрисликләр ижтимаий-гуманитарлиқ вә тәбиий-математикилиқ йөнилишләргә бөлүнгәнликтин, бурунқи уйғур тили программисини өзгәртишкә вә толуқтурушқа тоғра кәлди. 9-синип уйғур тили дәрислигидә түркий тилларниң охшашлиқ вә пәриқлири, уйғур тилиниң тарихи берилди. Асасий диққәт әждатлиримиз қедимий түрк вә уйғур йезиқлирида йезип қалдурған бай язма ядикарлиқларниң тепилиши һәм үгинилишигә, уларниң мәзмуни билән тонуштурушқа бөлүнди. 10-синип ижтимаий-гуманитарлиқ йөнилиштики дәрислигидә Махмут Қәшқәрийниң «Дивану луғәтит түрк» әмгигидики мәдәнийитимизгә бағлиқ материалларни мүмкинқәдәр кәң тонуштуруш мәхсәт қилинди. Шундақла дәсләпки қетим уйғур тилиниң нутуқ этикети бир системиға селинип, дәрисликкә киргүзүлди. Бу йәрдә хәлқимиз саламлишиш, хошлишиш, тәсәлла бериш, тонушуш, муражиәт қилиш охшаш вәзийәтләрдә қоллинилидиған сөз вә ибарилири берилди.

Йеңиланған билим бериш программиси бойичә йезилған дәрисликләрниң қурулумиму, мәзмуниму башқичә. Бу программа бойичә тил илгәркидәк өзиниң лексикилиқ, фонетикилиқ вә грамматикилиқ алаһидиликлири асасида әмәс, бәлки функционаллиқ-коммуникативлиқ хизмити асасида оқутулидиған болғанлиқтин, униң оқуғучиларда тиңшаш, сөзләш, оқуш вә йезиш охшаш коммуникативлиқ иқтидарларни (бәзидә «тиллиқ иқтидарлар», «нутуқ паалийитиниң түрлири» дәпму қоллинилиду) шәкилләндүрүш вә тәрәққий әткүзүштики ролиға көпирәк әһмийәт берилди. Тилға хас қанунийәтләр әдәбий тил нормилирини сақлаш нуқтисидинла қаралған. Демәк, һазир оқуғучилар үчүн тилниң қанунийәтлирини өз алдиға үгиништин көрә, тилни һаяттики һәрхил вәзийәтләрдә әмәлий, саватлиқ пайдилинишни билиши муһим. Тилни бу хил үгинишкә қарши пикирләрму бар. Улар, асасән, тилни әнъәнивий оқутушниң тәрәпдарлири. Хуласиләп ейтсақ, тил пәни — мәктәптә 1-синиптин та 11-синипқичә оқутулидиған асаслиқ пәнләрниң бири. Мәктәп программиси билән тонуш адәмләр билидуки, мундақ пәнләр анчә көп әмәс.

“Уйғур авази”: — Тилниң тәрәққиятида униң имласиниң мәлум бир изға чүшүшиниму наһайити муһим дәп ойлаймиз.

Заһидәм ҺЕВУЛЛАЕВА:

— Сөзсиз шундақ. Тилниң фонетикилиқ, лексикилиқ, морфологиялик, синтаксислиқ нормилириниң шәкиллиниши билән биллә, имламу бир изға чүшүшкә башлайду. Уйғур тилиниң имласи тоғрисидики пикирләрму уйғур тилиниң нормилириниң шәкиллиниши билән биллә, жигирминчи әсирниң бешидин башлап күн тәртивидин чүшмәй келиватқан мәсилиләрниң бири. Амма имланиң тилниң ички қурулмисидин пәриқлинидиған жайлириму йоқ әмәс. Мәсилән, уйғур тилиниң имлаға беваситә мунасивәтлик болған фонетикисини һазир мәлум дәрижидә нормилашқан дәп ейтишқа болиду (бу йәрдә пәқәт Қазақстан уйғурлириниң тили нәзәрдә тутулуватиду). Амма латин йезиғиға көчүш мәсилиси билән рус тили имласи асасида йезилип келиватқан нурғунлиған сөзләрниң йезилишини өзгәртиш тәләп қилиниватиду. Бу, биринчи нөвәттә, латин һәриплириниң саниниң кирилл һәриплириниң санидин аз болушиға бағлиқ болса, иккинчидин, кирмә сөзләрни уйғур тилиниң фонетикилиқ қанунийәтлиригә маслаштуруш билән мунасивәтлик.

Қазақ тилиниң йеңи имла қаидилириниң лайиһисиму қазақ тилиниң тәбиитигә, йәни униң өзигә хас қанунийәтлиригә маслаштурушни асасий принцип сүпитидә қобул қилған. Һәрқандақ сөзниң йезилиши, униң әсли қазақ сөзи яки кирмә сөз болушидин қәтъий нәзәр, қазақ тилиниң фонетикилиқ тәбиитигә бойсунуши керәк. Бу мисаллардин чиқидиған хуласә шуки, имла бәзидә сәясий муһитқиму бағлиқ болуп келиши мүмкин. Сабиқ Кеңәшләр Ели дәвридә уйғур, қазақ вә башқа тилларда кирмә сөзләрни русчә имласи бойичә, йәни рус тилиниң фонетикилиқ тәбиитигә маслаштуруп йезиш умумлашқан еди. Латин йезиғиға көчүшкә бағлиқ Қазақстан уйғурлириниң тили имласида болғуси өзгиришләр ШУАРда һәм дунияниң башқиму жайлирида кәң даиридә қоллиниливатқан, илмий җәһәттин наһайити пухта үгинилгән, қаидилири уйғур тилиниң тәбиитидин келип чиққан уйғур әдәбий тилиниң имласиға асаслиниду дәп ишинимән. Бир милләтниң бир әдәбий тили, демәк, бир имласи болуши керәк.

“Уйғур авази”: — Мәлумки, Қазақстанда уйғур тилини илмий асаста үгиниш Қазақстан Пәнләр академиясидә елип бериливатиду. Әнди мошу мәсилигә кәңирәк тохталсақ.

Халминәм МӘСИМОВА:

— Қазақстандики уйғур тилшунаслиғиниң шәкиллиниши өткән әсирниң 20 — 30-жиллиридин башлиниду. Дәсләпки басқучта уйғур тилшунаслиғи тәтқиқатиниң, асасән, йезиқ һәм имла қаидилириниң илмий асасини ишләпчиқириш, аталғу ижат қилиш мәсилилиригә мунасивәтлик екәнлиги еник. Шундақла, уйғур тилида билим беридиған мәктәпләргә беғишланған дәрисликләр һәм методикилиқ қуралларни вужутқа кәлтүрүш, уйғур әдәбий тилиниң нормисини шәкилләндүрүш кәби мәсилиләргиму алаһидә диққәт қилинған. Уруштин кейинки уйғур тилшунаслиғида болса, тил тармақлириниң илмий-әмәлий әһмийити бойичә чоң тәтқиқат ишлири жүргүзүлди. Бу дәвир тилшунаслиғиниң һәртәрәплимә тәрәққий етишигә Ғ.Сәдвақасов, А.Қайдаров, Т.Талипов кәби бүйүк алимларниң жирик әмгәклири билән зор төһпә қошқанлиғи мәлум.

1946-жили Жумһурийәтлик Миллий пәнләр академияси йенида бәрпа болған уйғур-туңган мәдәний сектори 1963-жили Тилшунаслиқ институтиниң тәркивини тәшкил қилип, Уйғуршунаслиқ бөлүми болуп өзгәртилиду. Бөлүм рәһбәрлиги тәрипидин яш кадрларни қобул қилиш вә илмий ижадий издинишигә шараит яритиш ишлириға җиддий көңүл бөлүнгәнлиги мәлум. Шундақла бөлүмдә паалийәт елип барған бир түркүм көрнәклик тилшунаслар тәрипидин 1963-жили «Һазирқи заман уйғур тили» грамматикисиниң 1-қисми, 1966-жили «Һазирқи заман уйғур тилиниң» 2-қисми нәшир қилиниду. Униңдин сирт, тилшунаслиқ саһаси бойичә Ғ.Сәдвақасов, А.Қайдаров, Т.Талипов кәби алимларниң жирик әмгәклири барлиққа кәлди.

1986-жили жуқурида қәйт қилинған бөлүм асасида Уйғуршунаслиқ институти бәрпа болуп, мәзкүр тәтқиқат орнини мәшһур алим Ғ.Сәдвақасов башқурғанлиғини алаһидә тәкитләшкә әрзийду. Институт тәркивидә тилшунаслиқ, әдәбият вә сәнъәт, тарих вә этнография охшаш сәккиз бөлүмдә йүзгә йеқин илмий хадимниң паалийәт елип барғанлиғи мәлум. Шу мәзгилләрдә он бәшкә йеқин намзатлиқ диссертация һимайә қилинған еди. Тилшунаслиқ — институттики йетәкчи саһаларниң бири болған. Хәлқимизниң тили, әдәбияти, тарихи, сәнъити һәм сәясий, ихтисадий, ижтимаий мәсилилирини тәтқиқ қилиш — мәзкүр илим-пән дәргаһиниң асасий йөнилишини тәшкил қилатти.

Он жил давамида паалийәт елип барған мәзкүр институт 1996-жили мәлум сәвәпләргә мунасивәтлик Шәриқшунаслиқ институти тәркивини тәшкил қилидиған мәркәзгә айланди. Бу хил өзгириш әллик пайиздин ошуқ хадимларниң қисқиришиға елип кәлди. 2005-жилға кәлгәндә, илмий хадимлар сани он бәшкиму йәтмәй қалғанлиғи ечинарлиқ.

Т.Талипов, Ш.Баратов кәби даңлиқ алимлар һөрмәтлик дәм елишқа чиққандин кейин, тилшунаслар сепи хелила шалаңлишип қалди... Бу вақитта Мәркәздә Дилинур Қасимова, мән вә Руфат Бавдинов кәби тилшунас алимлар иш елип бардуқ. Шу пәйтләрдә мәзкүр мәркәзниң башқа алимлири билән бирликтә илмий лайиһиләрниң тилшунаслиқ қисми бойичә бир түркүм тәтқиқат ишлирини әмәлгә ашурдуқ. Йәни 2000 – 2002-жиллардики «IX – XIV әсирләрдики Қазақстан вә Шәрқий Түркстан»; 2003 – 2005-жиллардики «Қазақстан вә Шәрқий Түркстан Мәркизий Азияниң мәдәнийәт җәриянлири системисида»; «Қазақстан вә Шәрқий Түркстан Мәркизий Азия мәдәнийәт җәриянлири системисида (XVII – XIXәә.)» (2006 – 2008-жж.); Улуқ Ипәк йолидики Шәриқ билән Ғәрип цивилизациясиниң өзара мунасивити системисидики Қазақстан вә Шәрқий Түркстан» (2009 – 2011-жж.) қатарлиқ илмий лайиһиләр пикримизгә мисал болалайду.

Кейинки жилларда «Мустәқил Қазақстанниң дөләтлик охшашлиқ җәриянлиридики түркийтиллиқ хәлиқләр» (2015-ж.); «Қазақстан вә Мәркизий Азияниң тарихи билән мәдәнийити бойичә шәрқийтүркстанлиқ язма ядикарлиқлар (XVIII – XX әә. беши) (2015 — 2017-жж.) кәби илмий лайиһиләрниң тилшунаслиқ қисми мәзкүр қурлар муәллипи тәрипидин тәтқиқ қилинип кәлди.

Тилшунас алимлар өзлириниң тәтқиқат нәтижилирини жумһурийәт даирисидә өткүзүлгән К.Талипов, В.Юдин, Р.Сүлейменов, Ғ.Сәдвақасов оқушлириға һәм хәлиқара илмий әнжуманларға қатнишип, көплигән мақалиларни вужутқа кәлтүрди. Уларниң әмгәклири шундақла «Уйғуршунаслиқ бойичә тәтқиқатлар», «Хабаршы» в.б. охшаш илмий топламлардиму орун алди.

Мәркәзниң тилшунаслири «Мәдәний мирас» дөләт программисиға қатнашти. Улар Өтәмиш Һаҗиниң «Чиңғизнамә» язма ядикарлиғиниң тилини тәтқиқ қилип, илмий нәтиҗилири 2006-жили «Қазақстан тарихы туралы түркі деректемелері» намлиқ серияниң III томиға киргүзүлди (Алмута, Дайк-Пресс, 2006, 304 б).

Лайиһиләр бойичә тилшунас хадимларниң тәтқиқатлири «Қазақстан уйғуршунаслиғи: әнъәниләр вә нәмуниләр», «Заманивий уйғуршунаслиқниң муһим мәсилилири» намлиқ әмгәкләрдә һәм йеқинқи жилларда болса, «Шәрқий Түркстан Мәркизий Азия мәдәнийәтлири җәриянлирида» (2010), «Улуқ Ипәк йолидики Қазақстан вә Шәрқий Түркстанниң Шәриқ вә Ғәрип мәдәнийәтлириниң өзара бағлиниши системисида» (2012), «Мәркизий Азиядики этнослар вә мәдәнийәт» (2014), «Махмут Қәшқәрийниң дуния мәдәний мирасидики төһписи» (2014), «Мустәқил Қазақстанниң түркийтиллиқ этнослири дөләт охшашлиғи җәриянлириниң шәкиллинишидә» (2015) намлиқ жумһурийәтлик вә хәлиқара әнжуман топламлирида, «Уйғуршунаслиқ бойичә тәтқиқатлар» сериясидә чиққан «Уйғурларниң тарихи вә мәдәнийити бойичә тәтқиқатлар» (2014), «Уйғуршунаслиқ: тарихий-филологиялик тәтқиқатлар» (2015), «Тарихий ядикарлиқларда Оттура Азия тарихидики империялиқ дәвир», «Қазақстан вә Мәркизий Азияниң тарихи билән мәдәнийити бойичә шәрқийтүркстанлиқ язма ядикарлиқлар (XVIII – XX әә. беши), «Қазақстан вә Мәркизий Азиядики уйғуршунаслиқ: актуал мәсилилири, заманивий утуқлири» топламлирида, Өскәмән шәһиридә нәшир қилинидиған «Чоң Алтай дунияси» (2016) намлиқ журналларниң мәхсус санлирида йоруқ көрди.

Һазирқи вақитта Шәриқшунаслиқ институти Уйғуршунаслиқ мәркизиниң хадимлири тарих пәнлириниң доктори Рисаләт Кәримованиң рәһбәрлигидә Билим вә пән министрлигиниң дөләт гранти һесавиға 2020 — 2022-жилларға молҗаланған «Мәркизий Азияниң интеллектуал тарихи контекстидики түрк ренессанси (X – XVI әә.)» кәби илмий лайиһиниң үстидә иш елип бериватиду. Мәзкүр лайиһиниң тилшунаслиқ қисми Руфат Бавдинов иккимиз тәрипидин тәтқиқ қилинип кәлмәктә.

Умумән, 75 жиллиқ тарихқа егә Қазақстан уйғуршунаслиғиниң тәркивий қисми болған тилшунаслиқ саһасиниң тәрәққияти тохтап қалғини йоқ.

“Уйғур авази”: — Һәрқандақ тилниң байлиғи униң луғәтлиридә әкис етилидиғанлиғи тәбиий. Луғәт түзүш бойичә Заһидәм сизниң хелә тәҗрибиңиз бар дәп ойлаймиз.

Заһидәм ҺЕВУЛЛАЕВА:

— Мениң уйғур тилшунаслиғидики ишлиримниң асасий қисми луғәтчилик билән мунасивәтлик болуп келиватиду. Мән Қазақстан Пәнләр академияси Уйғуршунаслиқ институтида ишлигәндә, уйғур тилидики синонимлар бойичә илмий-тәтқиқат ишлирини елип барған едим. Шу ишлиримниң бир қисми сүпитидә 1997-жили «Уйғур тилиниң синонимлар луғитини» нәшир қилдим. Бу луғәттин кейин Ғоҗәхмәт Сәдвақасов вә Әхмәт Илиевниң «Уйғур тилиниң имла луғитини» қайта ишләп, нәширгә тәйярлидим. Мәзкүр луғәтниң бу төртинчи нәшри академик Ғоҗәхмәт Сәдвақасовниң рәпикиси Омақ Һасанованиң тәшәббуси билән ишләнди. Луғәттики сөзләрниң сани хелә көпәйди. Илгири 30 миңға йеқин сөз болған болса, бу нәширдә 46 миңға йәтти. Шундақла бу луғәтни қайта ишләш җәриянида нурғунлиған сөзләрниң, болупму әрәп вә парс тиллиридин киргән сөзләрниң имласини ШУАРдики уйғур әдәбий тилида қобул қилинған имласи бойичә елишни тоғра көрдүм. Қайта ишләнгән вә толуқтурулған бу имла луғити жуқурида ейтилған «Бир милләт — бир әдәбий тил — бир имла» принципиға толуқ өтүш алдидики арилиқ басқуч болған болса керәк.

Луғәт түзүш — наһайити чоң коллективлиқ меһнәтни тәләп қилидиған узақ жиллиқ мурәккәп иштур. Шундиму мошу ишниң һөддисидин чиқишқа тиришиватимән. Икки жиллиқ «Русчә-уйғурчә луғәт» нәширгә тәйярлиниватиду. Луғәтниң һәрбир жили 1000 бәттин ибарәт, униңда тәхминән 70 миң сөз җәмләнди (нәширгә тапшурулғанда сөзләрниң еник сани көрситилиду).

Уйғур луғәтшунаслиғида тәржимә луғәтләрниң ичидики әң чоң «Уйғурчә-русчә луғәт» (33 миң сөздин ибарәт) Әмир Нәҗипкә тәәллуқ болуп, бу луғәт 1969-жили, йәни буниңдин 52 жил бурун йоруқ көргән. 1956-жили нәшир қилинған Турсун Рәһимов тәһрирлигидә Ә.Илиев, Ш.Кибиров, М.Розиев, Ю.Цунвазо тәрипидин түзүлгән «Русчә-уйғурчә луғәт» 30 миң сөзни өз ичигә алған. Бийил бу луғәтниң нәшир қилинғанлиғиға 65 жил толди.

Өзәңлар көрүп турғандәк, бу тәржимә луғәтләрниң йезилғиниға йерим әсирдин ошуқ вақит өтүпту. Шундақ екән, мутәхәссисләр вә оқурмәнләр аммисиниң бу хил луғәтләргә болған еһтияҗлириниң нәқәдәр зөрүрлүгини тәсәввур қилиш тәс әмәс.

Йерим әсир ичидә рус вә уйғур тиллири лексикисида ейтарлиқ чоң өзгиришләрниң йүз бәргәнлиги тәбиий. Көплигән йеңи сөз, аталғу вә сөз бирикмилири пәйда болди. Илгиридин мөҗут болған бәзи сөзләр йеңи мәналарға егә болса, бәзи сөзләр конирап, истималдин жирақлашти. Бу луғәтни түзүштики асасий вәзипиләрниң бири — рус вә уйғур тиллирида йүз бәргән әйнә шу өзгиришләрни әкис етиштин ибарәттур.

Пурсәтни ғенимәт билип, луғәттин орун алған сөзләрниң тәржимисини пәқәт бир-икки сөз биләнла әмәс, бәлки уларниң толуқ синонимлиқ қатарини беришни дурус көрдүм. Шундақла луғәт мақалисида тилимизниң тәкрарланмас бай фразеологияси, мақал-тәмсиллири кәң пайдилинилди. Рус тилидики бәзи фразеологиялик бирикмә вә мақал-тәмсилләрниң луғәвий мәнаси, йәни әйнән тәржимиси билән бир қатарда, уларниң уйғур тилидики эквивалентлири берилди. Әйнән тәржимә қилиш мүмкин болмиған һәм эквивалентлири йоқ сөзләрму учришиду. Бу хил сөзләрниң мәналири изаһлар арқилиқ чүшәндүрүлди.

Мәзкүр луғәт тәржиманлар вә рус тилини үгәнгүчиләр үчүн муһим әмәлий қолланма болалайду дегән үмүттимән.

“Уйғур авази”: — Луғәтчилик билән аталғушунаслиқ — бир-бири билән зич мунасивәтлик саһалар. ЖУЭМ йенидики Уйғуршунаслиқ кеңишиниң мошу мәсилигә мунасивәтлик ишлириға тохтилип өтсәк.

Руслан АРЗИЕВ:

— ЖУЭМ йенидики Уйғуршунаслиқ кеңиши өткән вақитларда асасий диққитини йезиқ вә имла мәсилилиригә бөлгән болса, әнди аталғу мәсилисигә бөлүватиду. Һәрқандақ бай һесаплинидиған бир тилниң 90 пайизини аталғулар тәшкил қилиду. Мәсилән, рус тилида 200 миңдәк сөз болса, уларниң 30 миңи көп қоллинилиду. Адәттики мәтинләрниң 90 пайизини тәшкил қилидиған сөзләр болса, 6 миңдин сәл ашидекән. Уйғур тилидиму паал ишлитилидиған сөзләр сани 6 миңдин ашмайду. 30 миңдин артуқ сөздин тәркип тапидиған «Уйғурчә-русчә луғәтниң» муәллипи Әмир Нәҗип өзиниң 1960-жили йоруқ көргән «Современный уйгурский язык» намлиқ китавида 1944-жиллири Кеңәшләр елидики вә тарихий вәтинимиздики уйғурчә мәтбуатта (асасән гезитларда) қолланған сөзләрниң умумий сани 3 миңдин ошуқ болған. Әгәр биз бир тилниң байлиғи униңдики сөзләр сани билән өлчиниду десәк, у чағда қайси тилда аталғу тәрәққий әткән болса, шу тил бай болиду. Ечинишлиқ йери, уйғур тилидики аталғулар мәктәп программиси даирисидила чәклинип қеливатиду. Сәвәви, алий оқуш орунлирида ана тилимизда уйғур тили вә әдәбиятидин башқа мутәхәссисликләр оқутулмайду. Бу йәрдә биз һәм тарихий вәтинимиздики алий оқуш орунлириниму нәзәрдә тутуватимиз. Мәсилән, алий оқуш орунлирида техникилиқ мутәхәссисликләр уйғур тилида оқутулмиса, заманивий тәрәққиятниң асаси болуватқан бу саһа бойичә аталғуларму шәкилләнмәй қалиду. Бирақ, шуниңға қаримай, тилимизниң саплиғи, тәрәққияти үчүн аталғу саһасидики ишлар тохтимаслиғи керәк.

“Уйғур авази”: — Елимиздики тилға мунасивәтлик муһим йеңилиқларниң бири – қазақ тилини латин йезиғиға көчириш болуп һесаплиниду. ЖУЭМниң тәшәббуси билән бу йөнилиштиму бираз ишлар әмәлгә ашурулған еди. Кейинки вақитларда қандақ өзгиришләр болуватиду?

Руслан АРЗИЕВ:

— Һәммимизгә мәлумки, латин йезиғи — илғарлиқ вә тәрәққиятниң йезиғи. Дуниядики мәдәний, ихтисадий җәһәттин тәрәққий әткән демократик дөләтләр асасән мошу йезиқни қоллиниду. Гезитханларниң ядида болса керәк, ЖУЭМниң рәиси Шаһимәрдан Нурумовниң тәшәббуси билән Қазақстан уйғурлири қазақ тили билән бир вақитта уйғур тилиниму латин йезиғиға көчириш бойичә муһим чариләрни әмәлгә ашурди. Латин йезиғиниң үлгиси вә униң асасида имлада болидиған өзгиришләр бойичә ортақ пикир шәкиллинип қалди. 2018-жили 18-майда болса, ЖУЭМ вә униң йенидики Уйғур тилида билим беридиған мәктәпләр ассоциацияси уюштурған кәң җамаәтчиликниң баш қошуши арқилиқ уйғур тилиниң латин графикиси асасидики елипбәсиму қобул қилинди.

Латин графикисиға асасланған қазақ елипбәсиниң ахирқи нусхисида (бу нусха 28-январь күни ҚҖ Премьер-министри Асқар Маминниң һозурида бир топ алимлар, министрлар тәрипидин муһакимә қилған) акутниң орниға умлаут (¨), макрон (¯), седиль (̧), бревис (˘) охшаш диакритикилиқ бәлгүләр елинған. Илгәрки акут билән йезилған һәрипләр әнди башқичә йезилиду: **ә(ä), ө(ö), ү(ü), ғ(ğ), ш(ş)** (бу тавуш алдинқи нусхида икки һәрип арқилиқ берилгән еди), уйғур тилидики **ч** тавуши алдинқи нусхида **ch** шәклидә йезилған болса, әнди **ç** шәклидә йезилиду. Пәриқләр мошунчиликла болуши мүмкин.

“Уйғур авази”: — Ана тилимизниң аброй-мәртивисини ашуруш үчүн қандақ ишларни әмәлгә ашуруш керәк дәп ойлайсиләр?

Заһидәм ҺЕВУЛЛАЕВА:

— Тилимизниң аброй-мәртивиси әң алди билән уни билиштин башлиниду. Һазир мәктәп йешидики уйғур балилириниң көп қисминиң ана тилида оқумайдиғанлиғи һечким үчүн сир әмәс. Амма уларда ана тилини билиш, үгиниш истиги бәрибир пәйда болиду. Чүнки кейинки вақитларда барлиқ милләтләрдә миллий аң-сезим җиддий сүръәт билән өсмәктә. Һазир ана тилида оқуш имканийити болмиған уйғурлардиму миллий һиссиятниң, йәни ана тилиға, сәнъитигә, тарихиға болған қизиқишиниң өсүватқинини байқавелиш тәс әмәс. Шуңлашқа әшундақ бир уйғур балисиниң уйғурчә сөзләрниң тоғра йезилишини билиши үчүн имла луғити, русчә бир сөзниң уйғурчисини билиш үчүн русчә-уйғурчә қатарлиқ луғәтләрниң болуши муқәррәр. Демәк, биз бу йөнилиштики ишлиримизни тохтатмай, давамлиқ риважландурушимиз керәк, дәп ойлаймән. Буларму ахирқи нәтиҗидә уйғур тилиниң аброй-мәртивисини ашурушқа хизмәт қилиду.

Истиқбалдики вәзипимиз — тилимизниң саплиғини сақлаш, уни асраш, риважландуруш вә тәкамуллаштуруш. Бу ишқа өзини «уйғур» дәп тонуйдиған һәрбир инсан өзиниң биркишилик үлүшини қошалайду дәп ейталаймән.

Халминәм МӘСИМОВА:

— Уйғур тили — қедимий һәм бай тилларниң бири. Шуңлашқа у тәтқиқат үчүн пүтмәс-түгимәс ғәзнә. Уйғуршунаслиқ мәркизи буниңдин кейинму елимиздә шәкилләнгән уйғур тилшунаслиғи саһасини давамлаштуруш үчүн дайим тиришчанлиқ көрситиду. Тилимиз тарихини, униң қурулмисини, қоллинишини, қедимий вә кона уйғур тиллириға аит нурғунлиған язма ядикарлиқларни илмий асаста үгиниш арқилиқ биз униң аброй-мәртивисиниң өсүшигә өз үлүшимизни қошимиз дәп ойлаймән. Тилимизниң аброй-мәртивисини өзимиз арисидила әмәс, һәм түркийшунаслиқ охшаш илмий саһадиму сақлап келишимиз керәк екәнлигини есимиздин чиқармаслиғимиз керәк.

Руслан АРЗИЕВ:

— Тилимизниң аброй-мәртивиси – бизниң милләт сүпитидики аброй-мәртивимиз. Һелиму есимдә, Европидин кәлгән бир уйғур қериндишимизниң ана тилиниң тазилиғиға қарап, униң сәвәвини сориғинимда, «Тәрәққий әткән дөләтләрдә өзиниң ана тилини билмәйдиған адәмләргә һөрмәт билән қаримайду», дегән еди. Кейинки вақитларда һәрхил ижтимаий таратқуларда Европида, Америкида, Түркиядә туғулуп өскән болсиму, наһайити тәсирлик пикирләрни ана тилида ейтиватқан балиларни, өсмүрләрни, яшларни көргәндә, жуқуридики пикирниң растлиғиға көзүм йәтти. Демәк, милләт яки бир шәхс қанчә тәрәққий әтсә, ана тилиға болған муһәббитиму шунчә жуқури болидиған охшайду. Өзимизниң әмәлиятиға келидиған болсақ, жуқурида кәсипдашлирим ейтип өткәндәк, һәрбиримиз өзимизниң имканийитиниң йетишичә «ахирқи қәлъәмизниң» (Долқун Ясин ибариси) мустәһкәм болушиға өз үлүшимизни қошушимиз керәк.

PS: тил тәғдири милләт мөҗутлуғиға мунасивәтлик. Йәни, милләтниң милләт сүпитидә қелиплишишида тилниң роли алаһидә. Тилимиздин мәһрум болсақ, у чағда чоңқур томурлуқ миллитимизниң йоқилиши, сөзсиз. Демәк, тил билән биллә, өтмүш-тарихимиз, бүгүнки күн һәм кәлгүсимиз из-тизсиз жүтиду. Бу мәсилини чоңқур һис қилидиған вақит аллиқачан йәтти.

Әдәбият дурданилири

Сонетлар һәққидә мулаһизиләр

Иҗадийәттә шеирий жанрниң шәкиллири көп. Һәрбир шәкил өз алаһидилигигә егә. Енқирақ ейтқанда, униң шәрт-қаидилиригә толуқ әмәл қилғандила чирайлиқ бәдиий ипадисини тепиши мүмкин. Җүмлидин, ақ шеир, чашма шеир, бармақ вәзни, аруз вәзни охшаш шеирийәт түрлири мөҗут. Булардин ташқири миллий әдәбиятимизда өткән әсирниң 70-жиллиридин башлап, "Сонетлар" дегән йәнә бир йеңи шәкил пәйда болушқа башлиди. Буниң өзи қәләм саһиблиримизниң дайим издиништә вә үгиништә болғанлиғидин дерәк бериду. Әдәбиятимизға йеңилиқ елип киришниң әйнә шу саһаға сөйгү муһәббәттин, етиқат вә иштияқтин туғулидиғанлиғи турған гәп. Мундақ интилишни вә әйни чағда урунушни пәқәт алқишлаш һаҗәт.

Әслидә «Сонет дегән немә? У қайси макан вә замандин етиварән шәкиллинишкә йүзләнгән?" дегән соалларниң бүгүнки оқурмәнләрни қизиқтуруши тәбиий һал. Шундақ екән, әң авал мәсилиниң әйнә шу тәрипини айдиңлаштурушимиз лазим дәп ойлаймән.

Сонет көпирәк Ғәрип мәмликәтлиридә шәкилләнгән. Бу шеирий шәкилниң пәйда болуши XVI — XVII әсирләргә берип тақилиду. Сонетниң икки түри мөҗут. Уларни әдәбиятшунаслар "Инглизчә сонетлар" вә "Италиянчә сонетлар"дәп атап кәткән. Инглизчә сонет италиянчидин асасән түзүлүши җәһәттин пәриқлиниду. Инглизчә сонетларда дейәрлик үч куплет аҗрилип йезилсиму, униң пүткүл роһийитигә сиңдүрүлгән мәна вә мәзмун алаһидә аҗрилип келидиған ахирқи икки мисрада ениқ бәдиий ипадисини тапмиғи лазим. Сонеттики шаирниң алдиға қойған мәхсәт-муддиаси — әкис әттүрмәкчи болған пикир, ой әшу үч куплет билән униң ахирқи икки мисрасида йәкүнини тапиду. Әнди италиянчә сонетлар болса, сәл башқичирәк келиду. Уларниң дәсләпки икки куплети алаһидә мустәқил һаләттә йезилсиму, кейинки алтә мисраси икки туташ куплетқа бөлүнүп, ички қапийәлири сақланған һалда вуҗутқа келиду. Сонетлар өзиниң ихчамлиғи, пикир, ойни пәлсәпәвий, образлиқ ипадиләшкә майиллиғи билән пәриқлиниду. Униң шәклини таллавелиш шаирниң өз ихтиярида. Мисал сүпитидә шаирлар Җәмшит Розахунов билән Тельман Нурахуновниң инглизчә вә италиянчә түрдә йезилған икки сонетини етивариңларға һавалә қилмақчимән.

Һәр җайда өзәңни тутисән мәғрур,
Яришар мәртләргә мунасип хисләт.
Гәр сәндә болмиса адәмий ғурур,
Йәлкәңгә миниду бозәклик қисмәт.
Амма у чекидин ашса зиядә,
Мәртивә, шәниңгә йетәр малаллиқ.
Әрлигиң алдида — зәйип ирадә,
Мәнмән өз бешиға тапар заваллиқ.

Әдәптин ашмиған — алий пәзиләт,
Қинидин ташмиған — ташқин бехәтәр.
Һәтта зор, мәғрурға чаплишар илләт.
Болушни билмисә сәмимий, кәмтәр!
Қойисән өзәңни уят, хорлуққа,
Мәғрурлуқ айланса тәкәббурлуққа!

Җәмшит РОЗАХУНОВ.

Мана бу сонетниң инглизчә шәкли. Әнди сонетниң италиянчә шәклини нәзәрдин өткүзәйли:

Яхшилиқ истигән адәмни көрдүм,
Өзиму һиммәтлик бир киши екән.
Қәлбиниң паклиғи қиларкән һөкүм,
Көзидә әкис етәр, пәзиләт дегән.

Яманлиқ тилигән адәмни көрдүм,
Көзидин, сөзидин яғиду зәһәр.
Жүрәкниң түки бар. Униңда чоқум,
Қарғиши зәһәрдин миң мәртә бәттәр!

Немишкә аләмгә патмиған бу шәхс,
Адими шәйтанға охшамдекин, бәс.
Адәмни өлтүрәр, шум қара нийәт.
Пак нийәт изгүлүк башламчиси һәм,
Диллардин жуюлар әндишә вә гәм,
Бу шундақ егиләр, сунмас һәқиқәт!

Тельман НУРАХУНОВ.

Мана, жуқурида биз сонетниң икки хил шәклини көрүп чиқтуқ. Демәк, улар һәққидә азирақ болсиму тәсәввурға егә болдуңлар дәп ойлаймән. Мән икки шаирниң сонетини бәдиий йүксәк әсәрләр сүпитидә әмәс, бәлки мисал үчүнла алдим. Уларға баһа бериш өзәңларниң илкидә...

Сонетларниң һәр икки түри бойичә Өзбәкстан хәлиқ шаири, Өзбәкстан Дөләт мукапитиниң саһиби Барат Байқабилов наһайити үнүмлүк иҗат қилип, чоң иҗадий мирас қалдуруп кәтти. У пәқәт сонетла әмәс, униң икки шәкли асасида сонетлар гүлдәстилири билән сонетлар гүлчәмбәрлириниң йүксәк нәмунилирини мәйданға атқан вә бу шәкилни дәсләп өзбәк әдәбиятиға елип киргән қәләм саһибидур. Шундақла у сонетлар бойичә бир түркүм дастанларни яратқан, талантлиқ шаирдур. Шуңлашқиму «сонетлар өзбәк әдәбиятида өткән әсирниң 50-жиллири пәйда болушқа башлиған», дәп ишәшлик ейталаймиз.

Барат Байқабиловтин кейин өзбәк, әдәбияти мәйданида бирқанчә қәләмкәшләрму бу саһада иҗтиһат билән ишлиди. Униң шәкиллинишигә алаһидә күч чиқарди. Шу орунда Өзбәкстан хәлиқ шаирлири Рауп Пәрфи, Хуршид Дәвран, шундақла Абдулла Шерниң исимлирини алаһидә тилға алмақчимән. Уларниң қилған әҗирлири билән қолға кәлтүргән мувәппәқийәтлири тәхсингә лайиқ. Һазирқи күндә көплигән яшлар бу шеирий шәкилниң йәниму гүлләп, тәрәққий етишигә өзлириниң мунасип төһписини қошуп келиватиду. Демәк, сонетларниң өзбәк миллий әдәбиятида техиму гүлләп-яшнап, қелиплишишиға яшлар қәтъийәтлик һәм иҗтиһатлиқ билән қәләм тәвритиватиду. Униң өмриниң парлақлиғи, мәңгүлүккә дахилдарлиғи яшларниң талант вә салаһийитигә бағлиқ десәк, һәргиз мубалиғә болмайду.

Әнди «Уйғур миллий әдәбиятида сонетлар қачан пәйда болушқа башлиди? Бу шеирий шәкилни әдәбиятимизға елип киргәнләр кимләр? Униң истиқбали қандақ?» дегән соалларға җавап беришкә интилип көрәйли.

Тәбиийки, вақит, заман өтүши билән йеңилиққа болған интилиш вә иштияқ күчийип бариду. Әлвәттә, биринчи нөвәттә, өзбәк вә уйғур тилиниң бир-биригә йеқинлиғи түпәйли, бу саһада сонетлар шәклидә өзбәк тилида чиққан китапларни муталәә қилиш арқилиқ, уларниң илһамлинип бирқанчә уйғур шаирлириму бу саһада өз иқтидарини намайиш қилди. Әкрәм Садирий, Җәмшит Розахунов, Тельман Нурахуновлар шулар җүмлисидиндур. Ейтмақчи, шаир Һезим Бәхниязовму бу йөнилишкә қизиқип, хелә сонетларни яратти. Әң муһими, уларниң сонетниң мәзмун-маһийитини чоңқур һис қилип, униң әдәбиятимиздин мунасип орун елишиға зор төһпә қошқанлиғини алаһидә тәкитләшкә әрзийду. Бәлки, һазирму бу саһада қәләм тәвритиватқан яшлиримизму барду. Немила болсун, шеирийәтниң бу шәклиниң тохтап қалмаслиғини тилигән болар едим...

Мәнму Ташкәнт Дөләт университетида тәһсил көргән пәйтимдин башлап, бу шеирий шәкилни яктуруп қалдим, униңға чоңқур һөрмәт билән иштияқ бағлидим. Җүмлидин рус вә ғәрип шаирлири сонетлар топламлирини, иҗадий нәмунилирини издәп тепип, оқудум. Болупму нами жуқурида зикир қилинған өзбәк әдәбиятиға биринчи болуп сонетлар шеирий шәклини елип киргән иҗаткар Барат Байқабиловниң "Сәмәрқәнт сәйқили" сонетлар топлими вә "Сәмәрқәнт ушшағи" сонетлардин тәшкил тапқан дастани мени бәк қайил қилди. Шу чағларда «бизниң миллий әдәбиятимизда немишкә бу шеирий шәкил йоқ?», дәп тәәҗҗәплинәттим. Һәр һалда, худаға миң қатлиқ шүкри, биртүркүм қәләмдашлиримниң ишәшлик қәләм тәвритиши нәтиҗисидә сонет миллий әдәбиятимизға кирип, башқа шеирий шәкилләргә охшаш мустәһкәм орун алди.

Бу шәкилгә мән студентлиқ чағлиримдин башлап мураҗиәт қилдим. Шундақ қилип, сонетларға болған сөйгү-муһәббәт жилдин-жилға күчийишкә башлиди. Ахири язғанлиримни жиғип-топлап, "Вапа гүли" дегән 7-томумға барчә сонетлирим билән йәттә сонетлар гүлдәстисини киргүздүм. Әлвәттә, сонет йезишни шуниң биләнла тохтитип қойғиним йоқ. Чүнки, муһәббәт билән көңүлдин орун алған нәрсини унтуш яки көңүлдин чиқириветиш әсла мүмкин әмәс екән. Демәкчи болғиним, сонетлар һазирму йезиливатиду.

Һәммә нәрсиниң испатлиқ болғини яхшиғу. Пикримниң дәлили сүпитидә әзиз оқурмәнләр диққитигә икки сонетимни һавалә қилмақчимән.

Жүрәк шатлиғим

Кәлгичә ишиңдин тақәтлирим-тақ,
Күтимән аһ, сени, тәшназар болуп.
Риштимдин меһриңгә бағлап иштияқ,
Йолуңға қараймән интизар болуп.

Тәлмүрүп бақимән әндишидә пат-пат,
Келип қаларму дәп, муштақ нигарим.
Ойлирим мисали чиқирип қанат,
Учиду алдиңға хушвақ дилдарим.

Келисән шундақ дәм, ишикни ечип,
Ханәмгә киргәндәк пәйиз һәм сөләт.
Бирдин қуяш кәби меһриңни чечип,
Күлбәмгә берисән күлкәңдин зенәт!
Сениң билән пүтмәс, жүрәк шатлиғим,
Сөйгәндә, ләвлири қәндәк татлиғим.

Яд етәр диллар

Қай күни учраштим, сән билән дәсләп,
Алдимға кәлгәндиң назлиқ әркиләп.
Бешимға қонғандәк сәздим бәхит қушин,
Жүргәчкә мән көптин сеғинип, кинәп.

Шундин биз учришип жүрдуқ таки пат,
Қош жүрәк соқатти болуп мундин шат.
Учраштуқ пинһанә, хаһи хилвәттә,
Көрмисун! — дәп, бизни яман көзләр ят!

Учраштуқ бостанда, бағларда ават,
Дилдики арзулар қаққандәк қанат.
Өзәңни һис әттиң Шерин мисали,
Мән сениң вәслиңгә ашиғи — Пәрһат!
Аридин, аһ, қанчә өтсиму жиллар,
Тунҗа учришишни яд етәр диллар!

Мән сонетларни йезиштин илгири әдәбиятқа қизиқидиған көплигән кишиләр билән учраштим, улар билән сөһбәтләштим. Сонет тоғрисидики тәсәввурлиридин учур таптим. Сонетлардин қетиқинип оқуғанларниң көпчилиги инглизчә сонетларниң дилға қонумлуқлиғини, чүшинишкә асанлиғини, әң муһими, улардики ғайивий-бәдиийликниң мәрамида екәнлигини, қобул қилиш асанлиғини тилға елишти. Уйғур мәктәплириниң жуқарқи синиплирида тәлим еливатқан оқуғучилардин сориғинимда, һәммиси дегидәк италянчә сонетларни яқтуридиғанлиғини тәкитләшти. Шәхән өзәм инглизчә сонетларни йезишқа алаһидә әһмийәт бәрдим...

Һәрқандақ әсәр асмандин елинмайду яки йәрдин үнүп чиқмайду. У оқуп үгиниш, өзләштүрүшниң һәм тинимсиз әмгәкниң мәһсули. Шундақ екән, мәнму көп оқудум, өзләштүрдүм. Оқуғанлиримни жүригимгә қондурдум. Буларниң сәмәриси сүпитидә жуқурида тилға елинған "Вапа гүли" намлиқ 7-томлуқтин һәммә сонетлирим билән 7 сонетлар гүлдәстиси орун алди. Шу орунда бир нәрсигә ениқлиқ киргүзүп кетиш орунлуқ охшайду. Сонетлар гүлдәстиси бир мавзуға йезилған 15 сонетлар чатмисини өз ичигә алиду. Һә, сонетлар гүлчәмбири худди гүлдәстигә охшап кәтсиму, лекин, униң йәкүни 15-сонетида алдида йезилған 14 сонетниң дәсләпки мисралири елинип, ахирқи он бәшинчи сонет билән гүлчәмбәр йәкүн тапиду. Гүлдәстә билән гүлчәмбәрниң асасий пәрқи әйнә шуниңда.

Мән һәр қетим җаһан драматургиясиниң гүлтаҗиси һесапланған бүйүк талант саһиби, шаир вә драматург Вильям Шекспирниң өзбәк тилида нәшир қилинған "Бир очум нур" намлиқ сонетлар топлимини оқуп, һөзүр алимән. Өзәм издигән нәрсәмни тапқандәк болимән. Чүнки униң сонетлири йүксәк маһарәт билән йезилған. Оқуса жүрәккә қонидиған, өзлүгидин дилға кәвсәр булақтәк қуюлидиған сонетлар. Шекспир һаятида 37 сәһнә әсәрини яратқан. Улар дуниядики 200дин ошуқ милләт тиллириға тәрҗимә қилинип, сәһнилиридә қоюлған. Җүмлидин бүйүк истедатниң "Гамлет", "Отелло", "Король Лир" әсәрлириниң уйғур сәһнисидә қоюлғанлиғини мәмнунийәт илкидә тәкитлигүм келиду. Шаир сүпитидә болса, икки дастан вә йүздин ошуқ әҗайип ғайивий-бәдиий бәркамал сонетларни яритип, кәң китапханларниң муһәббитигә еришкән. Сөзүм испатлиқ болуш үчүн талант саһибиниң икки сонетини өз тәрҗимәмдә нәзәриңларға һавалә қилмақчимән:

"Мән яман көримән! — мана, шу сөзләр,
Җәһил ичрә чиқар яр дудақлиридин.
Етилип чиқсиму, аһ, хумар көзләр,
Мени қойғуси кәлмәс қучақлиридин.

Сүкүнат илкидә қалди бир муддут,
Һәммигә йетиду дегәндәк күчүм.
Шивирлиған гаһ наз, хаһи у миннәт,
Худди оқар охшаш артидин һөкүм.

"Мән яман көримән!" — десиму леви,
Һәдийә етәр өзи мәйин, хуш нигаһ.
Меһир билән баққач, өчти гәзиви,
Қап-қара түнни жутқандәк дозақ.
"Мән яман көримән! Йәнә әшу доқ,
Қошуп қойди, "Сизни әмәс, тәсәддуқ!".

***

Қаттиқ сөйгүнүмдәк өзәмни-өзәм,
Җан-җенимға сиңип кәтмиш муһәббәт.
Бу дәрткә аләмдә бармекин төзүм,
Барму йәр йүзидә чарә вә қудрәт.
Гояки һөсүндә йеганидәкмән,
Аләмдә адәм йоқ, мәнчилик адил.
Гояки мән өзәм дурданидәкмән,
Җәвҗудатлар ичрә зерәгү-ақил.

Тосаттин көзгүгә чүшүп нәзәрим,
Көрдүм мән һәқиқий өз сүритимни.
Жиллар сизип кәткән қоруқ излирим,
Аңлидим хакисар, шор қисмитимни.
Сениң қияпәңдә көрүп өзәмни,
Язға қияслаймән, җеним, көзүңни!..

Бу сонетлар қуруқ әпқачти сөзләр тизмиси әмәс, бәлки уларда рәң, жүрәк тәпти, қайнақ һарарәт мөҗут. Пикир ениқлиғиму кишини қайил қилиду. Қияслаш, охшитиш охшаш либасий гөзәллик сонетларниң йәниму назакәтлик, напасәтлик вә җазибидар чиқишини тәминлигән. "Гөзәллик – аләмни қутулдуриду!" дегәнлири шу болса керәк. Мән Шекспир сонетлирини һәр қетим оқуғинимда, худди деңиздәк долқунлинип кетимән. Вуҗудумни аллинечүк татлиқ сезимлар чулғавалиду. Бу, әлвәттә, шаирниң тапқурлуғиниң, сәзгүрлүгиниң вә маһаритиниң йүксәклигиниң қудритидур. Ейтмақчи, бу шәкилниң тәрәққий қилишиға йәни бир хәссас шаир Байронму мунасип төһписини қошти. Италиядә болса, Данте Аллегри униң йүксилишигә алаһидә күч чиқарди. Бу шаирниңму мәзкүр йөнилиштики иҗадий әмгәклири тәхсингә лайиқ. Немис қәләм саһиблири Генрих Гейне билән Шилларниң издинишлири өз нәтиҗисини бәрди, намини әлгә тарқатти һәм хәлиқниң қизғин алқишиға еришти.

Ташполат ИКРАМИЙ,
шаир вә журналист.

Тил – әқилниң көрки

Ана тил – һәрбир милләтниң мәнивий Вәтини. Һәрқандақ бир милләт ана тилини өзи яшиған маканниң тимсали дәп қарайдиғанлиғи һәқиқәттур. Әгәр биз тил тарихини көздин кәчүрсәк, бирәр милләтниң бешидин өткән вә көз алдида йүз бериватқан барлиқ тарихий һадисилири өзиниң ана тилида ипадилинип, сөз васитиси билән жуғлинип бариду.

Бүйүк мутәпәккүр Йүсүп Хас Һаҗип: "Тил – әқилниң көрки вә тилмашидур" дегән. Әйнә шу ана тилимизниң гөзәллигини вә саплиғини, униңдики назук мәна-пәриқләрни сақлап, мирас сүпитидә кәлгүси әвлатқа қалдурушимиз һәрбиримизниң әйни муддиаси болған болар еди. Өз тилини сөйүш вә қәдирләш, алди билән уни әмәлдә қоллиниш шу тил егиси болған биз, уйғурларниң, җаниҗан мәнпийәтлири вә миллий һаятий ихтидариниң гәвдилинишидур.

Аянки, миллий тил – йәни ана тил милләтниң мөҗутлуғиниң яриқин намайәндиси. Шуниң үчүнму Қазақстан Җумһурийитиниң Асасий Қанунида һәр милләт өз тил-йезиғини қоллиниш һоқуқиға егә екәнлиги алаһидә тәкитләнгән. Һәрқандақ бир милләт мәдәнийитиниң әң маһийәтлик, әң чоңқур гәвдилиниши, йәни, мәсилән, әдәбият вә сәнъәт саһалирини алсақ, у миллий роһниң мәшъили, хәлиқни алға илгириләшкә чақиридиған җарчидур. Һә, ана тил – әйнә шу миллий роһниң мәшъили болған әдәбиятниң һәл қилғуч амили.

Бүйүк мутәпәккүр шаир Әлишер Наваий: "Сөз – үнчидур. Униң деңизи – көңүлдур. Гөһәр деңиздин ғәввас васитиси билән чиқип, өз җилвисини намайиш қилиду вә гөһәрчиләрниң алдида өз қиммитини тапиду", дәп тәкитлигән. Һәрқандақ бир тил, бүйүк бовимиз Наваий тәкитлигәндәк, өзиниң истимал мәйданида бир гөһәрдур. Демәк, биз өз ана тилимизниң әйнә шунчилик йүксәк қәдир-қиммитини билишимиз керәк. Шундақ, бизниң тилимиз шу қәдәр қиммәтлик. Чүнки у – бизниң җаниҗан анилиримизниң тили. Әнди бизниң анилиримиз дуниядики пүткүл башқа аниларға охшашла әзиз, сөйүмлүк вә қәдирлик болғиниға охшаш, бизниң ана тилимиз – уйғур тилиму дуниядики һәрқандақ тилларға охшашла әтивалиқ вә бебаһадур.

Әнди һазир бәзи яшлиримизла әмәс, бәлки йеши бир йәргә йетип қалған айрим бурадәрлиримиз, худди өз ана тилимизда мәхситини уқтурушқа уйилидиғандәк, бир-бири билән русчә сөзлишип, өзиниң "билимданлиғини" намайиш қилиду. Әгәр һәрбиримизниң қәлбидә, дилида, көңлидә өз ана тилға нисбәтән йетәрлик муһәббәт, һөрмәт болмиса, у тилниң, демәк, биз, уйғурларниң, қәд көтирип турушимиз натайин, ана тилимизсиз келәчигимиз қараңғу. Әгәр биз қәдирлик гөһиримиз – уйғур тилини чин дилимиздин сөйсәк, бизниң тилимизму, өзимизму сақлинип қалимиз, әкси һалда, вақитниң өтүши билән тарих сәһиписидин йоқилишқа дучар болимиз! Мана бу дәһшәттур.

Һәммимизгә аянки, ана тил – инсанийәтниң, һәрбир милләтниң хаслиғидур. Әнди йезиқ болса, инсанийәтниң тил үстигә қурған мәдәнийитидур. Шуниң үчүн дана атилиримиз "Тил – иккинчи Вәтән, тилни қәдирлигәнлик өз анисини қәдирлигәнлик болиду" дәп бекар ейтмиған. Демәк, ана тилимизни сақлашта, униң қәдир-қиммитини билип, пәрзәнтлиримизгә мирас қалдурушта һәммимизниң баш тартип болмайдиған пәриз вә қәрзимиз бар екәнлигини һечқачан унтумаслиғимиз керәк.

Әҗдадимиз Йүсүп Хас Һаҗип тәкитлигәндәк, "Тил әқилниң көрки вә тилмачидур". Тилниң көрки вә қудрити – бир шәхс вә бир милләтниң әқил-параситиниң көрки вә күч қудритиниң әйнигидур. Һә, шундақ болғачқа, милләтниң әқил-параситиниң вә миллий роһниң тимсали болған бүйүк әқидилик билгә-данишмәнләрниң, улуқ язғучи-шаирларниң өз ана тилиниң байлиғи, көркәмлиги, униң шан-шөһрити, қудрити үчүн җанпидалиқ билән күрәш қилип, уни улуқлиши һәҗәплинәрлик әмәстур. Һәрқандақ бир виҗданлиқ билимлик инсанниң вәтән-милләтниң тәғдири билән ана тилниң тәғдирини чоңқур һис қилип, ана тилни өзиниң мәнивий вәтини сүпитидә улуқлиши вә униңдин пәхирлиниши шүбһисиздур. Мундақ пәхир-иптихарға өз миллити, Вәтини үчүн җанпидалиқ билән издинип, һаятида өчмәс из қалдуруп, өз әсәрлирини сап ана тили арқилиқ рояпқа чиқарған кишиләрла һәқиқий мәнасида наил болалайду, әлвәттә.

Бир дананиң: "Әдәбият вә тил милләтниң роһини сақлап қалиду" дегән сөзи ядимда. Әгәр биз миллий роһимизни йоқитип қойсақ, у биз үчүн интайин еғир, орни толмас бәхитсизликтур вә у бизниң тарих сәһиписидин йоқилип кетишимизни тезлитиду, халас. Әйнә шуниң үчүнму бизниң қәлби ойғақ әдиплиримиз дайим ана тилимизни қәдирләшни тәрғип қилип кәлмәктә.

Ядикар САБИТОВ.

Оқудуқ, пикир ейтимиз

Мирасгаһ һавадәк һаҗәт

Йеқинда сөйүмлүк гезитимиз "Уйғур авазиниң" 4-марттики 9-санида йоруқ көргән «Қачан сөздин әмәлгә көчимиз» дегән Турғанҗан Авлилиевниң мақалисини оқуп чиқип, пикримни изһар қилишни тоғра көрдүм.

Уйғурумниң мәдәнийитигә, сәнъитигә, урпи-адитигә көйүнүп, өмриниң ахириғичә хәлқимизниң ғемини йегән Рабик Исмайиловниң «Уйғурларға миллий мирасгаһ керәкму?» дегән мақалисини мәнму оқуған. Миллитимизниң тарихи бизниң миладимиздин илгиридин башланғини мәлум. Шу сәвәптин бизниң миллитимизгә мирасгаһ һавадәк һаҗәт. Бизниң әшу замандики көплигән тархий ядикарлиқлиримиз Европа дөләтлириниң мирасгаһлирида сақланмақта. Һелиму кәч әмәс. Мәдәнийәт мәркәзлиримиз бирлишип һәрикәт қилса, мирасгаһ ечишқа мүмкинчилиги йетип туриду. Вәтинимиз мустәқиллик алғандин бери Қазақстанда яшаватқан милләтләр билән елатләргә өзиниң тилини, мәдәнийитини, урпи-адәтлирини сақлап қелишқа һәртәрәплимә шараит яритиливатқанда, биз, уйғурлар, қол қоштуруп турмаслиғимиз керәк.

Һечкимгә сир әмәски, жиллар өткәнсири миллитимизниң урпи-адәтлири, мәдәнийити, сәнъити, тили вә башқиму тарихий ядикарлиқлири аста-аста йоқилип кетип бариду. Шуниң үчүн мошу пәйттин пайдилинип, миллитимизниң әвлатларға тарихий ядикарлиқлиримизни мирас қалдуруш үчүн бирәр иш қилишимиз керәк. Мошундақ алийҗанап ишни қолға алсақ, миллитимизниң пәхри, атақлиқ коллекционер Азат Һекимбәгму қолидин кәлгән ярдимини айимайду дәп ишинимиз.

Авакри СИДИҚОВ.
Долата йезиси, Уйғур наһийәси.

Биздә шәрт-шараит йетәрлик

Йеқинда, йәни «Уйғур авазиниң» бийилқи 4-март күни чиққан санида шаир Турғанҗан Авлалиевниң «Қачан сөздин әмәлгә көчимиз?» намлиқ мақалисини оқуп, өз пикримни ейтишни тоғра көрдүм. Һәқиқәтәнму, мақалә муәллипи ейтқандәк, мәрһум Рабик Исмайиловниң «Уйғурларға миллий мирасгаһ керәкму?» дегән мақалисини оқуғанда «әлвәттә керәк!» дәп хошал болушқан едуқ. Р.Исмайиловниң мақалисини қоллап бираз гезитхан «Уйғур авазиға» инкасму язған. Әпсус, ейтилған пикирниң һәммиси пәқәт гезит бетидила қалди. Тиңшайдиған, уни қоллайдиған зиялилиримиз болмиди.

Қазақстандики милләтләр арисида өзигә мунасип орни бар хәлқимизниң мирасгаһи ечилса, яман болармеди?! Мирасгаһ ечишқа шәрт-шараит йетәрлик. Атақлиқ коллекционер Азат Һекимбәг йерим әсирдин бери, йәни пүтүн аңлиқ һаятини мошу алийҗанап ишқа беғишлап келиватиду.

Әлниң қолида һелиму өтмүшниң ялдамилири йетәрлик. Гәп әлниң мошу арзу-муддиасини һөкүмәт орунлириға йәткүзүш, бизниңму бир милләт сүпитидә әшундақ мәдәнийәт очиғиға муһтаж, тәшна екәнлигимизни изһар қилиштин ибарәт. Азат Һекимбәг өзиниң «Турфанский минарет» китавида йүзлигән башқа милләт вәкиллириниң уйғурларниң қедимий мәдәнийәтлик хәлиқ екәнлигини паш әткидәк әсир-етиқатлиримиз барлиғи һәққидә ейтқан ой-пикирлири билән бөлүшүп, дәлил кәлтүрүп, уйғурларға миллий мирасгаһ керәк екәнлигини қәйт қилиду. Шундақла Шәмшидин Аюповниң «Мәктивим — миллий ғурурум», Рәхмәтҗан Ғоҗамбәрдиевниң «Йеңи оқуш жили» йәнә шу дәрислик мәсилиси», Һакимҗан Гүлиевниң «Өйдики мәктәп», Мухтәрҗан Җумаровниң даңлиқ шаиримиз Савутҗан Мәмәтқуловниң әсәрлирини топлап, топлам чиқириш һәққидики мақалилириға қарита бирәр қетим өз ой-пикирлирини язғанларни көрмидуқ. Йә уларниң язғанлириниң әһмийити йоқму? Биз уларниң ейтқанлирини хәлқимиз үчүн һаҗәт дәп һесаплаймиз.

Хуласиләп ейтқанда, гезиттин «Қачан сөздин әмәлгә көчимиз?» дегән мақалини оқуп, қоллап-қувәтләп, миллий мирасгаһниң ечилишиға һәртәрәплимә ат селишип, жуқурида олтарған инавәтлик хәлқимиз вәкиллириниң бу мәсилиләр үстидин сус қаримайдиғанлиғини үмүт қилимән.

Ғуламдун ИСЛАМОВ,
Шерин йезилиқ ақсақаллар кеңишиниң рәиси.

Биз Рамзан ейида пәриз болған розини тутушқа тәйярму?

Биз Рамзан ейида пәриз болған розини тутушқа тәйярму?

Аллаға шүкри, «Инсан маймундин тәрәққий қилип йетилгән», дегән әқилгә сиғмайдиған Ч.Дарвинниң тәдрижий тәрәққият нәзәрийәсигә әмәс, «Асманлар вә Зиминни йоқтин бар қилип яратқан» (Бәқәрә сүриси, 117-айәт) вә «Инсанни топидин яратқан» (Әл-Имран сүриси, 59-айәт) Алланиң сөзигә ишинимиз, иман ейтимиз.

Сағлам әқил қобул қилидуки, яхши, тинич вә хатирҗәм бир һаят үчүн балиниң ата-аниси билән, оқуғучиниң муәллими билән, ишчиниң башлиғи билән мунасивити яхши болуши керәк. Бу мәнтиқә билән бәндиниң Рәббиси билән болған мунасивитигә қарисақ, хаталашқан болмаймиз. Бизни яратқан, яшатқан вә ризиқландурған Алла билән аримизниң яхши болуши, бизниң дуния вә ахирәт һаятимиз үчүн пайдилиқ.

Қуръанниң сөзи билән «Инсанни һәрикәтләндүрмигән илим егиси, худди жүк жүкләнгән ешәккә охшайду» (Жүмә сүриси, 5-айәт) дегән мисали, заман ичидә күчини жүтәрмигән, әсла рәт қилинмайдиған бир һәқиқәттур.

Йеңи туғулған боваққа кичигидин башлап тәрбийә берип, ақ билән қарини, тоғра билән хатани үгитип чоң қилғинимизға охшаш, Алланиңму бизгә һаят қураллирини бериши, Пәйғәмбәрләр әвәтип үгитиши әң чоң немәтләрниң биридур. Чүнки тәрбийиләш вә тәрбийә елиш пәқәт йеши кичик балилар үчүнла болмастин, бәлки һәр яштики инсан үчүн бир өмүрлүк һаят еһтияҗидур. Қуръан Кәримдә Рәббимиз Рамзан ейи һәққидә: «Рамзан ейида Қуръан назил болушқа башлиди. Қуръан инсанларға йетәкчидур, һидайәт қилғучи вә һәқ билән наһәқни айриғучи рошән айәтләрдур, силәрдин кимки Рамзан ейида һазир болса, Рамзан розисини тутсун; кимки кесәл яки сәпәр үстидә (йәни мусапир) болуп роза тутмиған болса, тутмиған күнләр үчүн башқа күнләрдә тутсун. Алла силәргә асанлиқни халайду, тәсликни халимайду, (ағзиңлар очуқ жүргән күнләрниң қазасини қилиш билән Рамзан розисиниң) санини толтурушиңларни, силәрни һидайәт қилғанлиғиға Аллани улуқлишиңларни, (Алланиң инъамлириға) шүкүр қилишиңларни халайду» («Бәқәрә» сүриси, 185-айәт) дәйду.

Исламниң түврүклиридин дәп һесаплинидиған вә чоң бәш пәризниң бири болған роза тутушниң пайдиси, худди Алланиң барлиқ буйруқлириға охшаш, мусулманниң пәқәт шәхсий һаяти үчүнла әмәс, аилә вә җәмийәт һаяти үчүнму чоң төһпә қошмақта. Һечбир нәрсигә муһтаж болмиған («Ихлас» сүриси, 2-айәт) Рәббимизниң: «Аллаға уларниң (қурванлиқ мелиниң) гөшлири вә қанлири йетип бармайду, Аллаға йетидиғини пәқәт силәрниң тәқвадарлиғиңлардур...» («Һәж» сүриси, 37-айәт) дегән хәвиридин йолға чиқип, бизниң оқуған намаз, тутқан роза, бәргән закатлиримизға әслидә инсан сүпитимиз билән пәқәт бизниң еһтияҗимиз бар екәнлигини җәзимләштүрәләймиз.

Роза ибадитиниң инсан үчүн пайдилири һәққидә сөз қилсақ, әң чоң вә асаслиқ мәхсити кишиләрни тәқваға йәткүзүшидур. Қуръан Кәримдә бу һәққидә: «Әй, иман ейтқанлар! Аллаға қарши келиштин сақлинишиңлар үчүн, силәрдин илгәркиләргә роза пәриз қилинғандәк, силәргиму (Рамзан розиси) пәриз қилинди...» («Бәқәрә» сүриси, 183-айәт) дәп ипадә қилинмақта. Роза бизниң қанаәтлик болушимизни күчәйтиду. Намрат вә муһтаҗларниң әһвалини чүшинишниң әң яхши йоли, улар ач болғандәк ач болуп һис жүрәкләрниң тазилинишиға, бехиллашқан қолларниң ечилишиға сәвәп болиду. Роза бәдәнниң закити болуш сүпити билән, бәдәндә жиғилип қалған зиянлиқ элементларни йоқитиши үчүн метаболизмға чоң бир ярдәм қилмақта. Рәсулуллаһ саллаллаһу әләйһи вәсәлләмниң «Роза тутуңларки, сиһһәткә еришиңлар» (Табарани, Мужәмул Әвсат) дегинидәк, бәдинимиз сағламлиқ тапиду вә сағлам бәдәндә әқилләр парлайду.

Тәрбийә беришниң әң яхши йоли көрситип, әмәл қилип тәрбийә бериштур. Рамзан ейи балилиримизға чоңлардин көрүп, мәнивий һавасидин нәпәс елип, яшаш арқилиқ динини үгиниш вә яшаш пурситини бериду.

Рамзан ейи, бәндиниң Рәббисигә паналиниши арқилиқ гуналиридин кәчүрүм қилиши вә камчилиқлирини түзитәлиши үчүн һаятлиқ йолиға қоюлған пурсәт вә ғәзниләр билән толғандур. Пәйғәмбиримиз әләйһиссалам «Рамзанда ишинип, әҗрини Алладин үмүт қилип, роза тутқан кишиниң өткән гуналири кәчүрүм қилиниду» (Нәсаи, Иман) дәп ейтқан. Охшашла, Пәйғәмбиримиз әләйһиссалам саһабә Каъб бин Ужрәгә хитап қилип: «Әй, Каъб! Намаз кишиниң мусулман екәнлигиниң дәлилидур. Роза болса, күчлүк қалқан. Сәдиқә бериш, су отни өчәргинигә охшаш, гуналарни өчирип, сүпирип тазилайду. Әй, Каъб! Һарам йейиш арқилиқ шәкилләнгән гөш вә сөңәкләр пәқәт отқа мас келиду» дегән (Тирмизи, Жүмә). Һалал болған йемәк-ичмәкләрниң һәммиси роза тутуш пәриз болған мусулман киши үчүн таң атқандин күн патқичә, худди һарақ, өлүк мал вә чошқа гөшлиригә охшаш һарам болуп, улардин сақлиниш болса, әқил егиси үчүн шәрттур.

Әпсус, өткән жилларда Рамзан ейида пәриз болған розини көплигән өзини «мән мусулман», дәп қилиштур. Инсан ачлиқниң вә йоқлуқниң немә екәнлигини өз бәдини билән һис қилғинида қолидики немәтләрниң қиммитини билип, шүкүр қилишниң вә қанаәтлик болушниң муһимлиғини техиму яхши чүшиниду. Исрап қилиштин узақ туриду. Рәсулуллаһ саллаллаһу әләйһи вәсәлләмниң: «Қанаәт түгимәс ғәзнә» (Бәйһәқи, Зуһд) дегән сөзи мусулманниң қулиғида яңрайдиған болиду. Немәтләрниң қәдрини билидиған мусулман, Аллаға болған миннәтдарлиғини ашуриду. У тоймаслиқниң мәһрумлуққа, қанаәтниң болса, Алланиң шәпқитигә вәсилә болидиғанлиғини идрәк қилиду. Пәйғәмбиримиз әләйһиссаламниң йәнә «Ихтисат қилғучиниң маддий қийинчилиғи йоқ» дегән хуш хәвири (Ибн Әби Шәйбә, Мусәннәф) униң һаятида намайән болушқа башлайду. Роза кишигә иптар, сухур, тәравиһ намизи вә башқа ибадәтләр билән бирликтә һаятини тәңшәш пурситини бериду. Рамзан елип кәлгән бәрикәт билән кишиләр Қуръан һәққидә көпирәк ойлиниш, униңдин һөзүр елиш, аңлиқ аңлаш вә чүшиниш пурситигә еришиду. Датлашқан көкригигә урған қериндашлиримиз ада қилмастин өткүзди. Буниңға банә қилип, «шәһәрдикиләр ишим бар, вақтим қис» дегән болса, йезидикиләр «мелим бар, чөпүм бар» деди, яшлар «чоң болғанда», чоңлар болса, «пенсиягә чиққанда тутимән» деди. Әйтәвир, банимиз тола... Һәммидин ечинарлиғи, бәзилири һәтта «немишкә мусулман болуп туруп роза тутмаймән?» дегән соални өзигә қоюп көрмиди. Бу баниләрни ейтқан кишиләрниң бәзилири бу жилдики Рамзан ейини көрәлмәстин, Алланиң дәргаһиға кәтти. Улар «һәр зәрриниң һесави болидиған қиямәт күни» («Зилзәлә» сүриси, 7-8-айәтләр) пурсити бар болған һалда ада қилмиған ибадәтлириниң һесавини қандақ бериду?! «Ризиқ бәргүчи Алла» («Тур» сүриси, 58-айәт), «мал-мүлүк бәргүчиму Алла» («Әл-Имран» сүриси, 26-айәт) екәнлигини унтуғанлириму яки?! Әпсус...

Асасән һәммиси дегидәк «мал-дуния» дәп ахиритини унтуп кәтти, амма Пәйғәмбиримиз әләйһиссаламниң: «Адәм оғли мал-мүлкүм, мал-мүлкүм дәп туриду. Әй, Адәм оғли, йәп түгәткән, кийип конираткан вә соваплп елиш үчүн сәдиқә ретидә келәчигиңгә әвәткиниңдин башқа мүлкүңму бар?! Башқа мал-мүлүкләрниң һәммиси варисларға қалиду» (Муслим, Зуһд) дәп ейтқан сөзи сағлам әқилләр тәрипидин билингән вә қобул қилинған бир һәқиқәттур. Банә қилғанлар әмәллири билән ахирәткә кәтти, мал-мүлки болса қалди... Бу һәқиқәттин кейин биз Алланиң «Әй, иман ейтқанлар! Алладин қорқуңлар, һәр адәм әтә (йәни қиямәт күни) үчүн (яхши әмәллардин) немиләрни тәйярлиғанлиғиға қарисун, Алладин қорқуңлар, Алла һәқиқәтән қиливатқан ишиңлардин толуқ хәвәрдардур» («Хәшр» сүриси, 18-айәт) дегән сөзлири һәққидә чоңқур ойлинип, һәқ болған күн үчүн тәйярлиқ қилип, борчимиз болған пәризләрни ада қилишимиз керәк.

Инсан үчүн Роза тутушниң пәриз болуш шәртлири: 1) мусулман болуш, 2) әқил егиси болуш, 3) балағәт йешиға толған болуштин ибарәттур. Рамзанда роза тутуш, шәртлирини толтурған һәрбир мусулман әр вә аял үчүн пәриздур. Бу Алланиң мутлақ әмри. Балағәткә йәтмигән балилар үчүн роза тутуш пәриз әмәс. Амма балиларниң бәдинигә зиян йәткүзмәйдиған усулда аста-аста роза тутушқа адәтләндүрүш болса, мувапиқ иштур. Аяллар болса, өзлиригә хас күнлиридә роза туталмайду яки намаз оқалмайду. Бу — уларға Алланиң бәргән бир йеникчилиги. У күнлири өткәндин кейин, туталмиған розисини тутиду, йәни роза күнини толтуриду.

Бу мақалини оқуған әзиз оқурмән, Аллаға һәмдусаналар болсун, тениңиз сағлам, әқлиңиз пүтүн, қосиғиңиз тоқ, үстиңиздә өй, астиңизда ятиғиңиз бар. Һәқиқәтән Алланиң: «Алла силәр сориған нәрсиләрниң һәммисини бәрди, силәр Алланиң немәтлирини санап түгитәлмәйсиләр...» («Ибраһим» сүриси, 34-айәт) дегинидәк, сизгә сансиз немәтләр берилди. Ишиниманки, жуқурида йезилған сөзләрниң һәммисини тоғра дәп қобул қилисиз вә ишинисиз. Аллаға шүкри, бу сизниң мусулман екәнлигиңизниң дәлили. Әнди өзимиздин бир сорайли: «Биз бу бәрикәтлик Рамзан ейида пәриз болған розини тутушқа тәйярму?

Рамил ЖАППАРОВ,
исламий илимлар бакалаври.

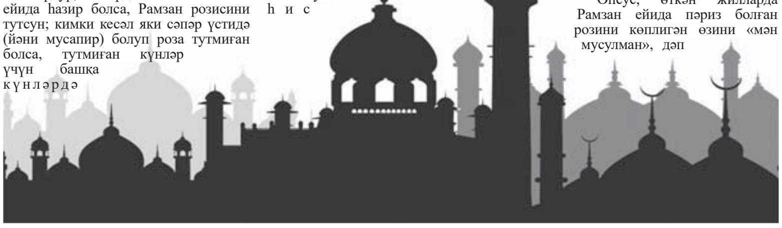

Хасийәтлик Рамзан ейида роза тутуш вә намаз оқушниң җәдвили

2021
һиҗрийә 1442 –жил

Алмута шәһири бойичә

Рамзан ейи	һәптә күнлири	Апрел вә май айлириниң күн тәртиви	Бамдат намизи	Күн чиқиш	Пешин намизи	Дигәр намизи	Шам намизи (Иптар, еғиз ечиш вақти)	Хуптән намизи
1	Сешәнбә	13-апрель	04:50	06:11	12:56	17:37	19:36	20:56
2	Чаршәнбә	14-апрель	04:48	06:09	12:56	17:38	19:37	20:58
3	Пәйшәнбә	15-апрель	04:46	06:07	12:55	17:39	19:38	20:59
4	Жүмә	16-апрель	04:44	06:06	12:55	17:40	19:39	21:01
5	Шәнбә	17-апрель	04:42	06:04	12:55	17:40	19:40	21:02
6	Йәкшәнбә	18-апрель	04:40	06:02	12:55	17:41	19:41	21:04
7	Дүшәнбә	19-апрель	04:39	06:01	12:54	17:42	19:43	21:05
8	Сешәнбә	20-апрель	04:37	05:59	12:54	17:43	19:44	21:07
9	Чаршәнбә	21-апрель	04:35	05:58	12:54	17:43	19:45	21:08
10	Пәйшәнбә	22-апрель	04:33	05:56	12:54	17:44	19:46	21:10
11	Жүмә	23-апрель	04:31	05:54	12:54	17:45	19:47	21:11
12	Шәнбә	24-апрель	04:29	05:53	12:53	17:45	19:48	21:13
13	Йәкшәнбә	25-апрель	04:27	05:51	12:53	17:46	19:50	21:14
14	Дүшәнбә	26-апрель	04:25	05:50	12:53	17:47	19:51	21:16
15	Сешәнбә	27-апрель	04:23	05:48	12:53	17:48	19:52	21:18
16	Чаршәнбә	28-апрель	04:21	05:47	12:53	17:48	19:53	21:19
17	Пәйшәнбә	29-апрель	04:19	05:46	12:53	17:49	19:54	21:21
18	Жүмә	30-апрель	04:18	05:44	12:52	17:50	19:55	21:22
19	Шәнбә	1-май	04:16	05:43	12:52	17:50	19:57	21:24
20	Йәкшәнбә	2-май	04:14	05:41	12:52	17:51	19:58	21:25
21	Дүшәнбә	3-май	04:12	05:40	12:52	17:52	19:59	21:27
22	Сешәнбә	4-май	04:10	05:39	12:52	17:52	20:00	21:29
23	Чаршәнбә	5-май	04:09	05:37	12:52	17:53	20:01	21:30
24	Пәйшәнбә	6-май	04:07	05:36	12:52	17:54	20:02	21:32
25	Жүмә	7-май	04:05	05:35	12:52	17:54	20:03	21:33
26	Шәнбә	8-май	04:03	05:33	12:52	17:55	20:05	21:35
27	Йәкшәнбә	9-май	04:02	05:32	12:52	17:56	20:06	21:37
28	Дүшәнбә	10-май	04:00	05:31	12:52	17:56	20:07	21:38
29	Сешәнбә	11-май	03:58	05:30	12:52	17:57	20:08	21:40
30	Чаршәнбә	12-май	03:57	05:29	12:52	17:58	20:09	21:41

ӘСКӘРТИШ:

8-майдин 9-майға қариған түн – Хасийәтлик **Қәдир түни.**
Золуқ Бамдатқа 10 минут қалғанда тохтитилиду.
Һейт намизини мечит имамлиридин билишкә болиду.
ҚМДБ қарари бойичә бийил питир сәдиқә һәрбир җан бешиға 420 тәңгә болуп бәкитилди.

Золуқ нийити:

Нәвәйту ән әсумә шәһрә Рамаданә минәл Фәжри иләл мәғриби халисән лилләһи Аллаһу әкбәр!

Мәнаси:

Рамзан розисини Алла разилиғи үчүн таң етиштин күн патқанға қәдәр тутмаққа нийәт қилдим. Алла улуқтур!

Иптар дуаси:

Аллаһуммә ләкә сумту вә бикә амәнту вә әъләйкә тәвәккәлту вә әъла ризқикә әфтәрту. Фәғфирли йа ғаффар ма қәддәмту вә ма әххәрту бирәһмәтикә йа әрһәмәр раһимин.

Мәнаси:

Я алла! Сениң разилиғиң үчүн Роза туттум, саңа иман ейттим, саңила тәвәккүл қилдим вә сениң бәргән ризқиң билән еғиз ачтим. Я гуналарни кәчүргүчи! Мениң бурунқи вә буниңдин кейинки гуналиримни кәчүргин. Я шәпқәтлик вә меһриван! Өз рәһмитиң билән қобул қилғин!

Роза ейи башлинидиған күн мәлум болди

Қазақстан Мусулманлири диний башқармиси муқәддәс Рамзан ейи башлинидиған күнни елан қилди.

Шундақ қилип, бийил 13-апрель – 12-май арилиғи Рамзан ейи һесаплинип, у 30 күн давамлишиду. 8-майдин 9-майға өтидиған кечиси Ләйләтул Қәдир (Қәдир түни). 13-май Роза һейти.

Өткән жүмә күни Нур-Султанда Алий муфти Наурызбай қажы Тағанулыниң рәислигидә Қазақстан Мусулманлири диний башқармиси президиуминиң кәңәйтилгән мәҗлиси болуп өтти. Онлайн-тәртиптә өткән мәҗлискә шундақла наиб муфти Ершат Ағыбайулы, аппарат башлиғи Ғылымбек Жәдигерулы, башқарминиң бөлүм рәһбәрлири вә баш имамлар қатнашти.

– Бирнәччә күндин кейин муқәддәс Рамзан ейи башлиниду. Рамзан –мусулман әһли үчүн алаһидә ай. Алла бизгә мошу айни аман-есән, сақ-саламәт өткүзүшни несип әйлисун! Орун алған әһвални һесапқа алған һалда, әң муһими, тазилиқ вә тәртипкә диққәт ағдуруш зөрүр, – деди Алий муфти Наурызбай қажы Тағанулы.

У мусулманларни мошу айда изгү ишларни әмәлгә ашурушқа чақирди.

– Биз җамаәтниң тәләплиригә мувапиқ һәм бош вақтиға қарап, онлайн-лекцияләрни вә Қуръан дәрислирини планлишимиз керәк. Диний оқушларниң уттур трансляциясини уюштурушни вә һаҗәтмәнләр үчүн иптарға озуқ-түлүк йәткүзүп беришни тапшуримән, – дәп билдүрди муфти.

Мәҗлистә Роза питриниң миқдари бәлгүлинип, у оттура һесапта икки килограмм унниң баһасини, йәни 420 тәңгини тәшкил қилди. Питир-сәдиқини бир ай мабайнида төләшкә болиду.

Қуюн

(Һекайә)

Адәттикидәк, әтигән туруп, бамдат намизини оқуп болған Һелимәм тәсвийини тартип хелә олтарғандин кейин, йәнә бираз ухлимақчи боливеди, лекин уйқиси қечип, задила көз илалмиди. Шуңа аста орнидин туруп, ашханиға чиқти. Оғли балисини бағчиға елип маңған екән. Келини Һелимәмгә салам берип, йолдиши билән оғлини маңғузди. Чоң нәврисиниң онлайн-шараитта өйдә оқуватқиниға хелә вақит болған еди.

— Апа, техи әтигәнғу, бираз йетип ухлисиңиз болмамду? —деди келини коридики чайни дәстихан билән ораветип.

— Уйқум қачтиғутаң, — деди Һелимәм деризигә йеқин келип, талаға қариғач. Демисиму бираз ухлисиғу болатти, лекин түнүгүнки гезитта йезилған хәвәрләрни аңлиған Һелимәм кечичә нәччә охинип, уйқисиниң тайини болмиди. Ахирқи хәвәрләргә қариғанда, пүткүл дунияға тарилип кетиватқан тажсиман вирусниң күндин-күнгә овж еливатқанлиғи һәммә хәлиқниң тәшвишини улғайтқан еди. Өткән жилниң өзидила миңлиған адәмләрниң шу ағриқтин көз жумғанлиғи азмеди. Әнди «Уйғур авази» гезитиниң өткән һәптидә чиққан санида йезилғинидәк, йеңи жилдин бери дунияда 100 миллиондин ошуқ адәмниң вирус жуқтурғанлиғи, әнди Қазақстанда болса 179 720 адәм ағриқ жуқтуруп, 2495 адәм вапат болғанлиғи пүтүн әлниң тәшвишигә, ғәм-қайғусиға айлиниветипту. Бу хәвәрләрни оқуған Һелимәмниңму кечидә уйқиси, күндүзи күлкиси қачти. Ана хиял сүрүп олтарғанда, туюқсиз телефон жириңлап кәтти. Саатқа қариведи, техи тоққуз болмапту. «Әтигәндә бу кимду?» дәп орнидин турушиға, келини телефонниң ногийини елип, сөзлишишкә башлиди.

Икки күнниң биридила қайғулуқ хәвәрләрни аңлап, «жүрәк-алди» болуп қалған Һелимәм ана хошниси билән сөзләшкәндин кейин, «Уһ, Худаға шүкри! Йәнә бир шум хәвәр кәлдимекин дәп жүригим ағзимға тиқилип қалай девиди, яхшилиқ екәнғу», дәп үзини алиқанлири билән сийпап, көңли тинчланди. Өткән жилдин буян аяқ астидин кәлгән апәт-кесәл хәлиқниң хатиржәмлигини бузуп, миңлиған адәмләрни вәһимигә салди. Дегән билән мошу күнләрдә медицина хадимлириниң жанпидалиқ билән кечә-күндүз һармай-талмай, атқуруватқан хизмәтлири түпәйли тажсиман вирусни жуқтурғанлар давалинип, дәсләпки күнләргә қариғанда, сақийиватқанларниң сани көпәймәктә. Лекин бу апәттин кетиватқанларни аз дегәндәк, һәр түрлүк сәвәпләр билән көз жумуватқанларниң хәвири көпийиватқандәк билинәтти. Һелимәм шу сәвәптин телефонниң һәрбир жириңлишидин чөчүп, «Йәнә немә ишту? Бу жилқи шум хәвәр, ағриқ вә көңүлсизликләр, худди күндүзи топа-чаңни асманға көтирип кәлгән борандәк, туюқсиз чиққан қуюндәкла болуп кәттиғу егәким» дәп, Қуръан Кәримниң сүрилирини оқуп, дуа қилди. «Қуюн» демәкчи, Һелимәмгә шу пәйттә өзиниң балилиқ дәвридә қаттиқ боран чиққан, унтулмас бир күнни ядиға салди...

Һелимәмниң ата-аниси деханғәйрәтлик болуп, мәлиниң жуқуридики түгмән бешида хелә жил олтарған еди. Атиси Қасим кичигидин төмүрчилик кәспини үгәнгән. У дадиси Қурван вә униң шагирти Сергей Данилов билән биллә ишләп, төмүрчиликни мукәммәл үгәнгән уста еди. Қасим әр йетип, Әхтирим исимлиқ қизға өйлинип, төрт пәрзәнт қучқанда өз алдиға бөлүнүп чиқип, йеңидин қурулған колхозға әза болуп кирди. Униң қолидин хелә иш келидиғинини аңлиған колхоз рәиси Қасимни түгмәнгә қарайдиған вә шу йәрдә колхозниң атлирини тақилайдиған вәзипини тапшурған еди. Көпбалилиқ Қасимға Данилов тоху-өдәк беқиш мәслиһитини бәрди. Иккиси йеқин дост болуп, узақ жиллар биллә ишлиди. О олашқиму иккиси хуштар еди. Түгмән бойи мевилик бағ өстүрүп, көктат теришкиму қолайлиқ еди. Қасим шеригиниң мәслиһити билән тоху, өдәк беқип вә көктат терип, бала-чақисини асриди. Түгмәнниң айиғидин чиққан суни қинап, әтраптики бош йәргә алма, өрүк тикип, икки-үч жилда рәсмий алмилиқ бағ бәрпа қилди. У бағда пишқан алма-өрүкләрни рәисниң тапшуруғи бойичә жиғип, һарвуға бесип Яркәнттики базарға апирип сататти. Базарға йеқин келиши биләнла Қасим, «Алма елиңлар, өрүк елиңлар, өрүк! Өрүк йегәнниң ичи йоруқ, йемигәнниң кәйни пүрүк!», дәп херидарлирини күлдүрүп, өзигә жәлип қилип, мевилирини чапсанла сетивалаттидә, пулини дәрру колхоз идарисигә апирип тапшуратти. Өй тутушқа пишшиқ Әхтирим тохулар билән өдәкләрниң пейини жиғип, үч-төрт жилда йоған икки мамуқ ястуқ тикивалди. Тухум сетип алған рәхтләрдин йотқан, чүшәкләрни тикип, икки парчә қара кигизму сетивалди. Көпбалилиқ болған Қасим аилисини ач қоймай беқиватқанда, туюқсиз уруш башландидә, чоң оғли Әхмәтни армиягә елип кәтти. Төрт жил өтүп, кәнжә оғли 2 яшқа толғанда, аяли Әхтирим туюқсиз вапат болуп, Қасим 5 бала билән түгмән бешидин мәлигә көчүп келип, төмүрчилик ишини давамлаштурди. Устазлиридин алған тәжрибиси билән көпқирлиқ уста болуп, колхозға оғақ, чалға, кәтмән-гүжәк, пичақ, ара, тақа вә башқа егиликкә һажәтлик сайманларни ясатти. У қулупларниң ачқучлирини, чәнчаза, лахшигир, йәнә шундақ мурәккәп қурал-ярақларни ясашни үгәнгәнди. Һәтта бәзиләр қурут йегән чишиниму Қасимға тартқузатти. Язлиғи Һелимәм билән кәнжә оғли Һосман өйдә қелип, қизлири Һурнисахан, Айшигүл вә оғли Мәһәмәт етизда қонуп-йетип ишлиди. Шу күнләрдә өйдә ялғуз қалидиған икки бала — 7 яшлиқ Һелимәм билән 3 яшлиқ Һосман еди. Уларға хошнилири Һошурахун Юлдашевниң аяли Әлабүви вә сиңлиси Айим, Хасийәтләр баш-көз болуп, қарап қоятти. Һелимәм әшу меһриван аяллардин анчә-мунчә өй тазилашни вә йеник тамақларни тәйярлашни үгинишкә башлиди. Дадиси базарға мевиләрни сетиш үчүн барған күнләрдә Һелимәм бағдики алма-өрүкләрни терип-жиғип, ярдәмлишип үгәнгән. Дадиси билән укисиниң кийимлирини жуюшқиму аста-аста ярап қалған еди. Әхтиримниң Сидиқ исимлиқ акиси Ғулжидин чиқип, Ташкәнт шәһиригә орунлашқан екән. Сиңлисиниң балилириға ярдәм қолини беришни ойлиған Сидиқ «қизларниң бирини болсиму өз қолумға алай», дәп хәт язиду. Һурнисахан шу тәклип билән чоң дадисиниң йениға берип, бир жил өтмәй турмушқа чиқип, бала-чақилиқ болуп өмриниң ахириғичә хатиржәм яшиди.

...Күнләр өткәнсири, Һелимәмму өй ишлириниң һөддисидин чиқидиған болуп қалиду. Әхтиримниң өз қоли билән пәйләрни жиғип, тиккән икки мамуқ ястуғини аяли вапат болғандин кейин, Қасимму өзиниң бешиға қойматти. Әхмәт чоң болғандила бир ястуқ шуниңға берилгәнди. У һәрбий хизмитини өтәп келип, көп өтмәй һәрбийчә кийингән икки киши келип, Әхмәтни елип кәтти. Кейин сүрүштүрсәк, у урушта пленға чүшүп қалған екән. Шуниң үчүн әйиплинип, Магаданға сүргүн қилинипту. Икки мамуқ ястуқ йәнә ишлитилмиди. Бу өйдики бар орун-көрпә вә башқиму бисатлардин көзгә көрүнгидәк әтивалиқ байлиғи — әшу икки мамуқ ястуқ еди. Әхтирим вапат болған күндин кейин у ястуқлар анининң қолидин чиққан бирдин-бир баһалиқ, тәвәррүк бисатқа айлинип, өйниң төридики сандуқ үстидә көргәзмигә қоюлғандәк тизиқлиқ туривәрди. Нәччә жиллар тутулмиған у ястуқларниң қаплири кирлишип, күндин-күнгә майлишип кәткәндәк сөрүн көрүнәтти. Бир күни Һелимәм ястуқларни талаға чиқирип күнгә йейип қоймақ болуп, бир парчә кигизни һойлиға ачиқип салди. Йоруқта тәһийә қаплириниң толиму кирлишип кәткәнлигини көргән қиз уларни жуймақни ойлап, бир қазан су иссит-ти вә дүгләк дасқа бир ястуқни селип көриведи, лекин ястуқ йоған болғачқа, даста чилап жуюшқа болмайдиғанлиғиға көзи йәттидә, йеқинда хошна Айим һәдиниң ястуқ қаплирини чиқирип, жуюп, яйғини ядиға келип, икки ястуқниң қепини сөкүп, пейини кигизниң үстигила төкти. Икки ястуқниң пейи кигизниң йеримиғичә йейилди. Ястуқниң қаплирини йоған дүгләк дасқа селип қоюп қазандин бир челәк суни елип келишигә, тосаттин қаттиқ шамал чиқишқа башлиди. Һелимәм дасқа суни қуюп қапларни чилап қоюп, өйдин совунни елип чиққичә, шамал қаттиқ боранға айлинип, пәйләрни һәр тәрәпкә учурмақта еди. Бир пәйттә қар-борандәк қуюн чиқип, һойлиға топа-чаңни толтуруп пекирап, догилақлиқ пәйләрни асманға учуруп, күмпәйкүм қилдидә, һойлиниң ичи худди қар яққандәк пәй билән толди. Немә болуватқанлиғини чүшәнмәй һодуққан қиз, үзини алиқанлири билән торап, көзиниму ачалмай бир пәс туруп қалди. Боран болса, өзиниң һәйвисини давамлаштуруп, қуюнниң мәйлигә қоюп бәргәндәк болатти.

Һелимәм көзини аста ечип әтрапқа қариведи, кигиз үстидики пәйләрниң орнида анчә-мунчә чаплишип қалған ушшақ пәй қалдуқлирила көрүнди...

Кәчқурунлуғи Қасим иштин келип, һойлиниң ичидә у йәр-бу йәрдә, булуңларда, отунларниң арисида тиқилип қалған пәйләрни көрүп, һәйранлиқта өйгә кирсә, қизи бир булуңда жиғлап олтирипту. Дадисини көрүп Һелимәм техиму қаттиқ жиғлап кәтти.

— Немә иш болди, немигә жиғлаватисән қизим? — сориди Қасим қизиниң бешини сийпап.

— Қуюнтаз, дада. Қуюнтаз һәммә пәйләрни учуруп кәтти.

Һелимәм болған ишни жиға арилаш ейтип бәрди.

— Һә-ә, мундақ дә. Немишкә у ястуқ қаплирини чугдуң? Һәдәң дәм алғанда өзи жуяттиғу. Йә өйдила жуйсаң болғанкән. Болди, шуниңғиму шунчә жиғламсән? — бәзлимәк болди ата қизини.

— Апамниң тәһийилири йоқ әнди, — деди қиз өксүп жиғлап, қизирип кәткән көзлирини сүртиветип. Вақиәни чүшәнгән Қасим бираз ғәмкин болуп қалдидә, андин өзини тутувалди.

— Болди, тола жиғлавәрмә. У ястуқларниң орниға мән саңа башқисини тикип беримән, — дәп қизини бәзләтти. Әтиси у хамандики тулуқ билән тепилгән юмшақ самандин икки мишкап елип кәлди. Жуюлған ястуқ қаплириға саманни аста илғап селип, саман-ястуқ қилип, Һелимәмгә туткузди. Улар әшу саман ястуқларни хелә вақларғичә бешиға қоюп йетип чоң болған еди...

Мошу көңүлсиз вақиәни әсләп, Һелимәм һазирқи болуватқан ишларни, йәни пандемияниң пухраларға елип кәлгән қайғу-һәсритини әшу туюқсиз кәлгән қуюнтазға охшатти. Хәвәрсиз кәлгән апәттин қорққан адәмләр дәсләп немә қиларини билмәй, тәнтирәп қалған қарғудәк, өзлирини һәрян уруп, мәңдәп кәткәндәк болған еди. Аллаға миң қатлиқ шүкри, дегән билән һазир у ағриққа қарши әмләткиләр селинишқа башлапту, ағриқни жуқтурғанлар болса давалинип, сақийип чиқиветипту.

Хиял сүрүп олтарған Һелимәмни мәктәптин кәлгән нәвриси сөйүп қоюп, ичкәрки бөлмигә кирип кәтти. Момай уйқидин оханғандәк, өп-чөрисигә қарап, ашханидики әтигән нәврилири йәп, ешип қалған тамақларни бир кориға салди. Андин кийимини йөткәп чиққан нәврисигә:

— Мону тамақларни катәккә апирип, тухум бесип ятқан тохуниң алдиға селип бәргин балам, әхләткә ташланмисун, — дәп жекиди корини туткузуп.

Һелимәм бәзидә түрлүк тамақларниң, һәтта пүтүн нан вә озуқ-түлүкниң қалдуқлириниң әхләтханиға ташлинип келишини өз көзи билән көрәтти вә адәмләрниң йәйдиған улуқ нанға болған вәһшилигигә, исрапчилиғиға һәйран болуп, у пәрвасизларға нәпрәтлинәтти. Аниниң ойи йәнә тажсиман вирусқа кәтти. «Бу балаю-апәт улуқ Алланиң бәндилиригә әвәткән бир жазасимекин. Адәмләргә яхши-яманни илға қилмай, һәддидин ешип кетиватқан исрапчилиқлирини, меһри-шәпқәттин жирақлишип, йол қоюлуватқан әхлақи рәсвачилиқ вә башқа һәрхил гуналирини әскә елип, арқиға бир нәзәр ташлисун, дәп әвәткән синиғи болса керәк», дәп чүшинәтти Һелимәм. Еғир ойларниң илкидин хелә вақитқичә қутулалмиди. Бир кәмдә талада йәнә шамал чиқиватқанлиғини байқап қалған Һелимәм ишикни ечип, һойлиға көз салди. Шамал барғансири күчийиватати. Өйдә дәрисини оқуп болсиму, йәнә компьютерда олтарған нәврисини чақирди.

— Балам, шамал иштикләватиду. Йәнә қуюн келип келиши мүмкин. «Сақлиқта хорлуқ йоқ», дәйду. Дәрру сиртқа чиқип, кичик қапқа билән дәрвазини тақавәт. Катәкниң ишигиниму йепиш керәк, қуюн кәлсә, һәммини рәсва қилиду, — деди нәврисигә пишшиқдап. Әшу балилиқ дәвридә көргән қуюнниң тәсирини Һелимәм техила унталмиған еди. Униңға йәнә әшу қуюн һойла-арамни вәйран қилип, тохуларниму учирип кетиши мүмкиндәк туюлатти. Таладин хошал киргән нәвриси чапсан сөзләп кәтти.

— Мома, ишикләрни йепивәттим. Шамал астилап қапту. Әву тоху жүжә чиқирипту, хуш хәвәр! — деди хошал күлүп.

— Вай ағзиңға май балам! Мубарәк болсун. Катәкниң ишигини яхши япқансән? Қуюнтаз йәнә жүжиләрни учирип кәтмисун. Аллаға миң қатлиқ шүкри. «Сақлинимән десәң, сақлаймән», дегини мана мошу. Әмәл қилип, өзимизни өзимиз сақлисақ, қуюндинму, пандемиядинму аман-есән чиқармиз дәп ойлаймән илаһим, дәп үзини сийпиди Һелимәм.

Иззәт ЙҮСҮПОВА.

Һөпүпниң һори

(Мәсәл)

— Мән киммән? — Һөпүп әтрапидики дәрәкләргә қонувалған қушларға қариди. Хелиға созулған сүкүттин кейин тумшуғини йәргә уруп, тазилавалған қери Қарға алдиримай сөз башлиди.

— «Көргән көргәнни ейтар, көрмигәнниң сөзлири бекар!», — дегән гәп бар бизниң сөйүмлүк Қарғиларда. Дәй дегиним, сиз жанабий алийлири әслидә, падишаһий аләм едиңиз. Лекин дүшмәнләрниң касапити билән шаһлиқтин айрилип қалсиңизму, бешиңиздики таждин айрилмидиңиз . Шуңа сизни һелиму «шаһим» дегүм келип туриду...

— Һөрмәтлик учардашлирим! — Һөпүп бешини силкип, тажини һәммә көрсун дегәндәк, силкип қойди, — тәғдир тәврәп туридекән. Билишимчә, әждатлирим мәлум сәвәпләр билән тәхтидин айрилди, қалғини мошу таж екән, — бешини лиңшитип қойди.

— Бәрикалла! Сизни әнди билдуқ. Һели болсиму, тәхтимизниң тажиси болуп жүривериң, — Сеғизған бешини төвән егип, қуйруғини егиз көтирип қойди.

Һөпүп әтрапқа қариди. Дегәндәкла, адәмләр, хитай қуши (бәзиләр авған қарғиси дәйду) дәйдиған, қарғожасиман қуш Сеғизғанниң сөзигә бешини лиңшитип қойди. «Шүк болғини разилиқ, маңа мәнсүп қазилиқ», дегини шу әмәсму, дәп қойди ичидә.

— Мән көрүп жүргән қушларниң қәйәрдә, немә қилип жүргинини техичә яхши билмәй жүримән. Бизниң қанат қеқишимиз бир болғандин кейин, һәммиңларниң барчә иш-һәрикитиңларни билип турушум керәк! Шуниң үчүн бизгә «қушларниң бир болғини яхши, бирләшмигәнләр болғуси бахши».

Қушлар Һөпүпниң сөзлирини диққәт қилип тиңшиди. Әң муһими, бу йәргә келәлмигәнләргә «Һөпүп сөзлири растур, униңға кирмигәнләр гастур!» дейишни тапилиди.

— «Һәр нәрсиниң йоли, Һөпүпниңму ойи бар», — Сеғизған қанатлирини қеқип қойди, — биз учар қанатларға ким аңлиса һәйран қалғидәк бешида тажиси бар, Һөпүп вә йәнә Һөпүп керәк?!

***

Сеғизған йеңилиқни ейтай дәп кетип барса, алдиға Кәптәр чиқип қалди.

— Маңа хатиржәмлик керәк, Сеғизған жанаплири! — Кәптәр растини ейтти. — Жиң ишлисә, Һөпүпни қувәтләймән!

Болмиғанлар!

Амма, униң Булбул, Каккуклардин убданла көңли қалди.

— Биз өз вақтида бирлишип, һәммә нәрсини келишип қилип жүргәндуқ. Заманларниң заманисида Һөпүпләр падиша болған заманда «пичиғим һәммә йәргә өтиду», дәп көпчиликни вәйран қиливәтти, — Қалиғач узақтин буян көңлини ғәш қилип жүргән көңүлсизликни ейтти. — Шуниң касапитидин Алла таала «өмүрвайәт төһмәт тумшуғиңда намә пүтүп, қуйруғиңда учирип өткәйсән», дәп сени мошу күнгә селип қойған. Һәйран қаларлиқ йери, бир тәсадипи билән шаһлиқ тажиси сақлинип қапту. Әгәр бу Һөпүп қилған ишлирини бойниға елип, кәчүрүм сориса, ойлишип бақимиз...

Сеғизған һәммә гәпләргә бирни иккигә қошуп, Һөпүпкә йәткүзди вә хитай қушни махтап кәтти.

Хош, бу хитай қуш дегиниң немиси? — Һөпүп Сеғизғанға бақти.

— Жанабий алийлириға мәлум болсунки, бу қушни адәмләр «авған қуши» дәйду. Әслини алғанда уни «хитай қуши» дейиш бәкму орунлуқ. Униң қилмишлири – күчи йәткән қушларниң угилириға кирип, бала-чақилирини тартип чиқип ташлайду. Шуниң ақивитидин Қарғожилар йоқ йәргә чүшүп қалди. У әнди Қалиғачларға һуҗум қиливатиду. Биз уни «хитай қуши» дәп махтисақ, келәчәктә сизгә яқмиғанларниң һәммисигә қарши ғазат елан қилиду! Бу сиз алийлириниң мәхсәтлиригә мувапиқтур!..

— Аримизда өтмүшни сүрүштүридиғанлар, «кимниң растур, кимниң ялған, әтә-өгүн болур аян» — дәйдекән. Маңа шуларни йоқ қилиш лазим! Ейтқанлириң рас болса, хитай қушини чақир, хизмитини улуқлай...

— «Мениң барчә һүнирим, сиз үчүндур көргиним, тәңләштүрүшкә тәндиши вә йәтмәйду бәрдиши, — дәпту хитай қуши Һөпүпкә. — Сиз бар үчүн дуния ават, болмисиңиз болмас тавап». Униңдин кейин биздә «Бирләшкәнгә бақи байлиқ, бирләшмисә, күни харлиқ!», дәйдиған гәпләр бар.

***

Сеғизған Қарчиғиға дуч келип қалди.

— Мән учуп өтсәм қешидин, Һөпүп кетәр бешидин! — Қарчиға Һөпүпни көргиси кәлмәйдиғанлиғини ейтти вә деди: «Һәрким қарап өзигә, кирсун хәқниң сөзигә!».

***

Сеғизған билән Һөпүп өзара көп гәпләрни қипту. Амма немә гәплигини башқилар билмигидәк. Билидиғини, қандақ қилип қушларни бирләштүрүш, бирләшмигәнләрни әпләп уруш екән.

***

Қушларниң бир йәргә жиғилиши, аридики адавәтләрни ейтиши, һәмминиң жуңниң ятқан тәрипигә қарап силиши қатарлиқларни мәхсәт қилип, бир дәрәққә жиғилди.

— Әзизләр! Һәркайсиңлар һәммимизниң һамиси. Ким буниңға қошулмиса, қушларниң ташлиған чалмиси! — деди Қарға.

— Көпни көргән Қарғиниң сөзигә қошулимән, — деди Сеғизған, — «Көп билән көкәрмисә, турғини бир дәрдисә». Шуниң үчүн һәммиңларниң мән сизған сизиққа йепишип, дәрдимизни биллә ейтишип жүргинимиз яхшидур?

Әң муһими – қушларниң бирлишиши, бирләшмисә, болмас иши.

Олтарғанларниң арисида кимләрдур қанатлирини қеқип қойди.

— Гепиңларниң барлиғи яхши, әгәр басса тарази, — Булбул сөзини ейтти. — Бизгә кериги бирлик, һәммә болсила шерик? Амма ейтмиса болмайдиған бир гәп бар. Һөпүпниң алди иссиқ, арқиси сесиқ. Дәйдиғиним, әтрапидикиләргә сесиғини көрсәтмисун! Биз сесиқчилиқтин тоюп кәттуқ!

— Гәплириңниң һәммиси яхши, — Сеғизған тилини чиқирип, қуйруғини лиңшитип кәтти — Һәммисини ейтимән.

Сеғизған дегинини қилди. Һөпүп башқиларниң гепини билди.

— Сеғизған сөзләрниң шаһи, — Һөпүп жүрәктики сөзини ейтти, — бизгә бирлик керәк! Ким кирмисә буниңға, ақивәт болур вәти-вәрәк!

— Вәти-вәрәкләр йоқалсун! — Сеғизған ваңңидә учуп кәтти. Амма ағзида бирла гәп. — Һөпүпниң дегини дегән, сөзгә кирмигәнләр тикән!..

***

Болмиғанлар!

Абдухалиқ МАХМУТ.

Людмила РУБЛЕВСКАЯ,
белорус язғучиси.

Пик Пик билән Пепитаниң оюни

(Чөчәк)

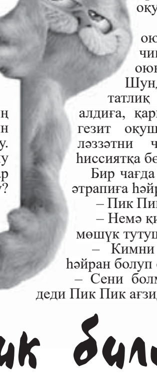

Адәттики шәһәр өйлириниң бири. Кичиккинә Вероника билән Максимка яшаватқан бөлмидики шкафниң астида, иккисидин сирт, семиз “Пик Пик” исимлиқ алаһидә чашқан, һәм униң “дүшмини” Пепитаму яшайду. Өйниң егилири – Вероника билән Максимка, иккисиниң Аписи билән Дадиси - әжайип кишиләр. Улар һайванларниң тилини чүшиниду. Шуңлашқа болса керәк, Пик Пик, униң дости Пепита бир-бирини чүшинишип, инақ яшаватиду.

Бир күни Пепита мөшүкләр билән чашқанларниң урушуп қалғанлиғи һәққидә чөчәк оқуйду. Шундин бери униң ичигә қурут кирип, ойлинип қалиду. “Қизиқ, һә? Мән мөшүк болуп турсамму, мошу кәмгичә чашқанларни тутуп көрмәптимән. Улар бизниң дүшминимизму, йә биз уларниң дүшминиму? Бу қандақ болғини?” дәп ойлинип қапту.

Мана шуниңдин бери Пепита ата-бовилар әнъәнилирини давамлаштуруп яшаш қарариға кәпту. Униң үчүн жиραққа беришниңму кериги йоқ. Йенидила Пик Пик яшайду. Шуни тутуш керәк…

Пепита чөчәкни йәнә бир қетим оқуп чиқип, Том вә Джерри… мультфильмини әскә алиду. Демәк, чашқанни шундақ тутуш керәк: мөшүк чашқанниң угисиниң алдиға келип олтириши, чашқанниң чиқишини зерикмәй күтүши керәк. Наһайити яхши! Шундақ қилиш керәк, дәп ойлиған Пепита тәйярлиққа киришиду.

Пепита чиш шеткисини елип қуйруғини, бурутлирини тарап, Вероникиниң бөлмисигә кириду. Чүнки бу бөлмидики шкафниң астида Пик Пикниң угиси бар. Пепита шкафниң йениға келип орунлишиду. Күтиду. Күтүп, күтүп зериккән Пепита бир чағда қолайлиқ болуш үчүн чугилидиған тирәнчә үстәлни елип келиду. Йетип, күтүшни давам қилиду. Тақити түгәп, берип, қизиқ журнал билән бир парчә қеза елип келиду. Тирәнчә үстәлгә қолайлиқ орунлашқан у, қезидин бир чишләмдин үзүп йегәч, журнални ечип оқушни давам қилиду… Мундақ олтирип, чашқан тутушниң ләззитини, һеч қийинчилиғи йоқлуғини сезиду.

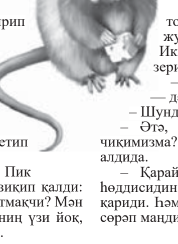

Бир чағда бөлмигә Вероника кирип келиду:

Пепита, сән бу йәрдә немә қиливатисән?

– Пик Пик чашқанни тутай дәватимән, — дәйду Пепита мәғруранә қияпәттә.

Вероника һәйранлиқта униңға қариди. Амма униңға путликашаң болмас үчүн кетип қалди.

Шу арилиқта иккисиниң гепини Пик Пик чашқан аңлап қелип, уларниң сөзигә қизиқип қалди: “Қизиқ, һә? Қандақларчә Пепита мени тутмақчи? Мән униңға немә яманлиқ қилдим? “Мөшүкниң үзи йоқ, һәммиси жуң” дегини раст охшимамду?”.

Угисидин бешини чиқирип қариди. Пепита журнал оқушқа шунчилик берилип кәткәнки, һәтта чашқанниң марап турғинини байқимиди.

Пепита болса, чашқан тутуш хиялида йоқ, юмшақ тирәнчә үстәлгә йетивелип, қеза йәп, журнал оқумақта еди.

Чашқан угисидин қочақниң оюнчуқ тирәнчи үстилини елип чиқти. Уни бир чағда Вероникиниң оюнчуқлири арисидин еливалған. Шундақла бир парчә гезит билән татлиқ тоғачни қошувалди. Пепитиниң алдиға, қаршисиға олтирип, мачилдап йәп, гезит оқушқа киришти. Буниңдин артуқ ләззәтни чашқан һечқачан көрмигәндәк һиссиятқа бөләнди.

Бир чағда Пепита журналдин көзини елип, әтрапиға һәйранлиқта қариди.

– Пик Пик, сән бу йәрдә немә қиливатисән?

– Немә қилғини немиси? Мәнму о-олашқа, мөшүк тутушқа чиққан?

– Кимни тутушқа? Менима? – Пепита һәйран болуп сориди.

– Сени болмай? Башқа кимни тутимән? — деди Пик Пик ағзидики нанни макашлитип.

Мөшүк һәйранлиқта униңға қариди. “Мундақ вақиә һәққидә чөчәкләрдә һеч сөз ейтилмиған. Бу қандақ болғини?” дәп ойлинип қалди. Лекин ойи узаққа бармиди. “Оға чиқиш, бир-биримизни тутуш қизиқ, көңүллүк оқәткән. Әйнә мән униң алдида, у мениң алдимда тирәнчә орундуққа йетивелип, гезит, журнал оқуп, қосақ тойғузуш әжайип оқәт әмәсму” дәп орнидин турди.

Шу арилиқта бөлмигә Вероникиниң Дадиси кирип кәлди.

– Немә иш қиливатисиләр? — дәп сориду у.

– Биз оға чиқтуқ, — деди Пик Пик билән Пепита тәңла.

– Кимни тутмақчисиләр?

– Мән уни, у мени!

Вероникиниң Дадиси шунчилик һәйран болдики, немә дәрини билмәй, бешини еғаңлитип чиқип кәтти.

Шу арилиқта йәйдиған татлиқ тоғач билән қеза түгиди. Гезит билән журналниңму оқуйдиған йери қалмиди. Иккиси бир-биригә қарап олтирип зерикишти.

–Немә қилимиз? Өйлиримизгә қайтимизма? — дәп сориди Пик Пик достидин.

– Шундақ қилайли… — дәп Пепита әсниди.

– Әтә, бир-биримизни тутуш үчүн йәнә оға чиқимизма? — деди Пик Пик өзиниң угисиға кириш алдида.

– Қараймиз, — дәп Пепита өз вәзиписиниң һөддисидин шәрәплик чиққандәк чашқанға мәғрур қариди. Һәм өзи олтарған тирәнчә орундуқни орниға сөрәп манди…

Тәржимә қилған АВУТ МӘСИМОВ.

Өтмүштә қандақ еди билмидим, амма һазирқи күндә той десә, бәзибирлиримизниң көз алдиға тамашә келидудә, тойниң тамашә әмәс, у хәлқимизниң әзәлдин келиватқан урпи-адәтлириниң бири екәнлигини унтуп қалимиз. Мениңчә, бизниң һәрқандақ мәрикилиримиз мәдәнийитимизниң, тилимизниң, сәнъитимизниң, рәсим-қаидилиримизниң, умумән ейтқанда, миллийлигимизниң ордиси. Амма бүгүнки күндә хәлқимиз көпирәк җәм болидиған мәрикилиримиздә миллий пурақниң йоқап кетип барғанлиғи мени бәк әпсусландуриду. Униң бирла сәвәви, кейинки вақитларда хәлқимизниң заман тәләплиригә бәкму беқинда болуп қалғанлиғидемикин дәп ойлаймән. Заман тәливигә беқинимиз дәп, миллийлигимизни йоқитип қоймисақла болғини. Қәлбимни тилғап, арамимни алған ушбу соалға җавап издәшкә бәл бағлидим.

Сорунбәглик: бу һәвәсму яки кәсипму?

Әзәлдинла һәрқандақ хошаллиқ мәрикилиримиз күлкә,чақчақ, жараңлиқ сазсиз өтмәтти. Һәрқандақ тойда уни қизитидиған, униң чирайлиқ өтүшигә көп үлүш қошидиған чақчақчилиримиз, сазәндилиримиз болидиған. Һазирқи күндиму һәрқандақ той сазәндә һәм сорунбәгсиз өтмәйду. Айрим қериндашлиримиз үчүн той башқурғучи, һәтта той сәвәпкарлиридинму, меһманлардинму муһим болуп кетиду. Тойда сорунбәг муһимкән, демәк, көп әһвалда миллийлигимизниң сақлинип келиши әшу тойни башқурғучиниң қолида, дәп ейтишқа болиду.

Өзәм билидиған, өзәмгә тонуш Яркәнт тәвәсидики бир түркүм сорунбәгләр билән мошу мавзуда сөһбәтлишип, пикир алмаштурдум. «Сорунбәглик — бекартәләтниң иши» дәп һәзил арилаш сөз башлиди Әнвәр ака Беширов. — Әнди хәлқимизниң тойиға кәлсәк, һазирқи тойлар бизниң заманимиздики тойларға охшимайду. Биз той башқурған пәйтләрдә, «меһманлар билән оюн» дегән уқум йоқти. Тойни чирайлиқ сөзләп ачаттуқ, меһманлар икки яшқа өзлириниң изгү-тиләклирини изһар қилатти. Той арисида уйғур хәлиқ чақчақлирини ейтип, хәлиқниң көңлини көтирәттуқ. Мундақ мәрикиләр оюнсизла қизиқ һәм чирайлиқ өтәтти. У заманниң яшлири сөз қәдрини биләттимекинтаң, һәрбир сөзүңгә диққәт билән қулақ селип олтиридиған. Һазирқи күндә бәзибир тойларда сорунбәгни яшлиримиз тамамән тиңшимайду. Той башқурғучини тиңшимиған яшлар, униңдин қандақ тәрбийә алиду? Әксичә, улар өзлириниң тәрбийисиниң қандақ екәнлигинила көрситиду, халас».

Әквәрҗан ака Исмайилҗанов болса, өтмүшни бир әскә елип, андин мундақ деди: “Растимни ейтсам, илгири мениңдә той башқуруш ойи тамамән болмиған. Ләтипә ейтишни, чашма чақчақларни қилишни, шеирий чақчақларни ейтишни яхши көргәнлигимдин, мени «сән тамада болуп бәргин», дәп йеқинлар илтимас қилатти. Бирсиниң райини қайтуруш адитим болмиғанлиқтин, миң бир хиҗаләтчиликтә талай сорунниң тизгинини тутушқа тоғра кәлди. Оқушни тамамлап, мәктәпкә музыка пәниниң муәллими болуп ишқа орунлишип, той-төкүнләрдә нахша ейтип, саз челип жүргән пәйтлиримдә той егилири риясәтчи тапалмиғанлиғини ейтип, маңа илтимас қилидиған болди. Йәнила шу «юмшақ» көңүлниң кәйнигә кирип, сорунбеги хизмитим овҗ елип кәтти.

Риясәтчи әң алди билән мәдәнийәтлик, әдәп-әхлақлиқ болуп, ана тилини мукәммәл билиши керәк дәп ойлаймән. Тойларға қатнишиватқан чоң-кичик меһманлар зоқланғидәк дәрижидә болғини яхши. Бирини күлдүримән дәп иккинчи бирини рәнҗитивелишқа йол қойсақ, тоғра болмайду. Бүгүнки күндә той сәһнисиниң өсүп келиватқан яш әвлатни тәрбийиләштә атқуридиған роли аз әмәс. Тойханидики барлиқ меһманларниң диққити риясәтчидә болғачқа, униң өзини тутуши, сөзлиши аудиторияга тәсирини йәткүзмәй қоймайду.

Әнди сорунбәгниң вақти билән һесаплишип той күнини бәлгүләш адитиму бар. Та мошу кәмгичә «қайси күни вақтиңлар бар?» дегән соал биринчи болуп қоюлиду. Ундақ соалға бир тәрәптин хуш болған билән, йәнә бир тәрәптин бәк хиҗил болимән. «Мениң вақтимға силәрниң вақтиңлар тоғра келәмду, жирақ-йеқиндики меһманлириңлар қатнишаламду?» дәп сораймән. Той егиси бәрибир өзиниң көңлидики сорунбәгни тәклип қилишни ойлап, униң райичә болиду.

Гүлбәһрәм һәдә Малибаева болса, назук қәлбидин чиқиватқан сөзлирини мундақ башлиди:

— Сорунбәглик, бәлки, кәсипту, амма мән дәсләп «сорунбәг болуш аяллар үчүн әмәс», дәп ойлаттим. Өзәм базарда сода-сетиқ билән шуғуллинаттим. Кәспим бойичәашпәзлик еди, амма күтүлмигән йәрдин той башқуруш йолиға чүшүп қалғинимға, мана 20 жилму болуп қапту. Мениңчә, той у хәлқимизниң мәдәнийитини көрситидиған мәрикә. Шуңлашқа бу мәрикини мәдәнийәтлик түрдә өткүзүшимиз шәрт дәп ойлаймән. Амма шәхсән өзәм «яшлар сорунбәгдин тәрбийә алалмайду» дәп ойлаймән. Ундақ дейишимниң сәвәви, һазир яшлиримизниң бесим көпчилиги тәкәббур болуп кәтти. Шуниму тәкитләш керәкки, биз тойға хәлиқни тәрбийиләш үчүн әмәс, пәқәт меһман билән саһипханниң көңлидин чиқип, тойни чирайлиқ өткүзүш үчүн келимиз. Биз пәқәт өз пикримизнила ейталаймиз. Һазир тойни һәрким өз мәйличә қиливатиду, буниңға қарап, растинла, миллийлик, урпи-адәт унтулуп кетәмду, дәп әнсирәйдекәнсиз. Шуңлашқа мәнму бу мәсилини хелә тойларда қозғидим. Өз пикримни ейттим. Мәсилән, бизниң рәсим-қаидилиримиз бойичә қизни саламға оғул тәрәп той қилған күни елип кирәтти. Һазир болса, айрим тойлиримизда, бу әнъәнини қиз тәрәптә той қилғанда өткүзидиған болувапту. Әнди өрүм мәсилисигә кәлсәк, хаталашмисам, әҗдатлиримиз әзәлдин баштин өрүлгән һәрқандақ нәрсини «бала-қаза мошуниң билән кәтсун» дәп, биригә бериветидиған яки бешидин өрүп ташлаветәтти. Һазир тойлиримизда уни икки яшниң көкригигә яки баш кийимигә қистуруп қойиду. У, демәк, «бала-қаза шулар билән қалиду» дегәнлик. Шуңлашқа икки яш той уссулини ойниғанда, пулни баштин өрүмәйла, янчуғиға селип қойған әвзәлмекин дәп ойлаймән. Әнди тәвәмиздики тойлиримиз тоғрисида ейтсам, хәлқимиздә «мән өзәмни махтимай, хәлқим мени махтисун» дегән сөз бар. Өзәмниғу махтимай, амма тәвәмизгә жирақтин, мәсилән, Ташкәнт, Бишкек шәһәрлиридин кәлгән меһманларниң көпчилиги Яркәнт тойлирини бәкму яқтуриду.

“Яркәнт тойлири” демәкчи, йәнә бир сорунбеги Анара һәдә Кутлуқова «Бизниң гөзәл Яркитимизниң тойлири өзиниң чирайлиқ рәсим-қаидилири билән өтиду», дәп кесип ейтти.

“Һәқиқәтән, өзгә жуттин, жирақ-йеқиндин кәлгән меһманларму Яркәнтниң тойлириға һәвәс билән қарайду. Биз, той башқурғучиларму тойлиримизниң чирайлиқ өтүшигә өз күчүмизни салимиз. Миллий кийимлиримизни анилиримизға, һәдә-сиңиллиримизға кийгүзүп, уссул ойнитип, тойни чирайлиқ уссуллар билән башлап, миллий роһта өткүзүшкә тиришимиз. Риясәтчилик – бу мениң кәспим. Мән әсли өзәм педагог едим. Күтүлмигән йәрдин бу йолға чүшүп қалдим. Бир достумниң мәрикисидә келишкән сорунбеги келәлмәй қелип, «сән педагогқу, сөз мәдәнийитини яхши билисән» дәп, мениң бу мәрикини башқурушумни илтимас қилди. Шуниңдин бери 12 жил өтүпту. Бу йолда мән бирәвини тәрбийиләшкә тиришмидим, амма мәдәнийәтниң қандақ екәнлигини көрситишкә һәрикәт қилдим.

— Бу йолни мән әмәс,бу йол мени таллиди, — дәйду күлүмсиригән һалда Камунар Турсунов. Бирақ мән той-төкүнләрдә хәлқимни, асасән яшларни тәрбийиләймән дәп ейталмаймән. Пәқәт тәрбийәвий әһмийити бар пикир ейтимән. Мәсилән, мән тойларда икки яшни ата-анилириниң алдиға маңғузимән, һәр маңған чамдимида ата-анилириға яхши сөзләрни қилишини сораймән, андин ата-анилириға егилип салам қилишини өтүнимән. Бу бир тәрбийәвий әһмийити бар оюнниң түри десәмму болиду. Йәни, яшларға ата-аниниң қанчилик улуқ екәнлигини чүшәндүрүп, уларни һөрмәтләшкә дәвәт қилимән.

— Мениң сорунбәглик йолум мәшрәптин башланди, — дәйду Нуршат Хоҗашев. — Мәшрәпләргә қатнишип жүрүп, хәлқимизниң мәдәнийити, сәнъити, рәсим-қаидилири билән тонуштум. Көплигән акилиримизниң несиһитини тиңшап, тәлим алдим. Башта өзәмгә өзәм ишәш қилмай жүрдүм, андин бу йолға қандақ чүшүп кәткинимни сәзмәй қалдим. Һазир мана хәлқимниң хизмитидә жүримән. Мундақ ейтсам, «сорунбәгләр хәлиқ үчүн немә иш қиливетипту?», дәйдиғанлар көп. Амма сорунбәг — мениң үчүн бир кәсип. Униң өзигә чушлуқ еғирчилиғи бар. Көпчиликниң көңлини елип, хошаллиқ һәдийә қилип, кәйпиятини көтириш оңай иш әмәс. Болупму һазирқи яшларниң көңлидин чиқмақ тәс. Гайи тойларда «той қизиқ өтсун», дегән нийәттә бир оюнларни өткүзүп қойимән. Оюнға чиққан айрим яшлиримиз һәддидин ешип, әдәптин чиқип кетиду. Әпсус, ундақ пәйтләрдә мән уларға һечнемә ейталмаймән. Һазирқи күндә һәркимниң иши өзигә дурус. Шундақ яшлар өсүп келиватқан заманда биз, той башқурғучиларниң, сөзидин, һәрикитидин яшларниң тәрбийә елиши натайин. Андин көплигән яшлиримиз тойини мениң вақтимға қарап бәлгүләйду, бу иш мени бәк ечиндуриду.

— Бәзибир той қилғучиларниң сорунбәгниң вақтиға қарап той қилиши, һәқиқәтәнму ойлинидиған ишкән. Бу ишларниң тоғра яки натоғра екәнлигини башта ойлап бақмаптимән. Тойда, әң муһими, биз, сорунбәгләр әмәс, икки яш һәм меһманлар болуши керәк, — дәйду Әркин Давутов. — Һәр ишниң өзигә чушлуқ еғирчилиғи бар. Хәлиқниң ойидикини тапмақ тәс, амма шундиму көңлидин чиқишқа тиришиватимиз. Той башқуруш пәйтидә ата-ана, қериндаш, дост тоғрисида шеирларни оқуйдиған адитим бар. Буниң һәммиси яшлиримизни ата-анини, қериндашни, достни қәдирлисун, дегән мәхсәттә ейтилиду. Амма «яшлар биздин үлгә алиду» дегәнгә толуқ қошулуп кетәлмәймән. Һазир бир несиһәт қилсаң, тиңшайдиғанлардин тиңшимайдиғанлар көп.

— Сорунбәглик — мениң үчүн кәсип әмәс, бәлки хобби. Бирақ хәлиққә хизмәт қилишни муқәддәс пәрзим дәп билимән! — дәйду Сулайман Айдаров. — Амма бу йолға мән бирдинла, йәни өз хаһишим билән келип қалмидим. Өзәм кичигимдин сәнъәткә қизиқаттим, сәнъәтни сөйәттим десәмму болиду. Достлар билән өзара олтиришларда, түрлүк чақчақларни қилип, нахшиларни ейтип жүрдуқ. Андин чоңларниң тәкливи билән сорунларни башқурушқа башлидим. Һазир тойлиримиз тамамән өзгәргән. Гайи бир өзгиришләргә хошал болсам, бәзилиригә “хәп” дәймән. Мәсилән, яшлиримизниң кийиниш мәдәнийити яхши тәрипигә өзгәрди. Илгири тойниң ахири яшлар арисидики келишмәсликләр, уруш-җедәлләр билән аяқлишатти. Һазир ундақ ишлар тамамән йоқ десәмму болиду. Яшлиримиз тойға чирайлиқ келип, чирайлиқ кетиду. Амма, әпсуслинарлиқ йери, һазир яшлиримиз тойға, икки яшниң һөрмитини дәп, хошаллиғини бөлүшкили әмәс, пәқәт өз көңлини көтириш үчүнла келидиғандәк туюлиду. Ейтиливатқан тиләкләрни аңлиғуси кәлмәйду һәм өз алдиға вараң-чуруң қилишип, өзгиләрниңму тиңшишиға кашила болиду. Мабада тойда шундақ ишлар йүз бәрсә, айрим чолта пикирлик меһманлар «сорунбәг тойни башқурушни билмигәнликтин, хәлиқ теч олтармиди» дәп ойлайду. Мениңчә, бу йәрдә гәп сорунбәгдә әмәс, бәлки меһманларниң мәдәнийәтни сақлимаслиғида дәп ойлаймән.

— Бу йолға ойлимиған йәрдин чүшүп қалдим, — дәйду Гөһәрбанум Ниязова. — Наһийәлик ағриқханиниң жансақлаш бөлүмидә 25 жил хизмәт қилдим. Өзәм кәсипдашлирим, достлирим билән болған кичик сорунларни уюштуруп, риясәтчилик қилип жүрәттим. Андин күтүлмигән йәрдин, достумниң бир мәрикисидә риясәтчилик болушқа тоғра кәлди. Андин мени көрүп-билгәнләрдин той мәрикилирини башқуруп беришкә тәклипләр чүшүшкә башлиди. Мән алди билән дохтурлуқ кәсип билән риясәтчиликни қатар елип маңдим. Амма бу маңа бәк еғир кәлгәчкә, пәқәт той башқуруш йолини таллап, дохтурлуқ кәспимни ташлидим. Һеч өкүнмәймән, бәлки мән әнди өзәмниң ишини тапқандимән, демәк, маңа хәлқимгә хизмәт қилиш буйрупту. Башта маңа бәк қийин болди, чүнки мән өз ана тилим – уйғур тилини толуқ билмәттим. Бәзибир сөзлиримизгә аран тилим келәтти. Шуңа уйғур тилини мукәммәл өзләштүрүш үчүн Пәйзуллам муәллимдин савақ алдим. Өзгиләргә йешим чоң туруп, савақ оқуш ғәлити көрүнсиму, уйғур тилини йетүк үгинип чиқиш үчүн һәммигә төздүм һәм қолумдин кәлгән бар амални қилдим. Тәвәмизниң даңлиқ сорунбеги, устаз акилиримизниң бири Әквәрҗан Исмайилҗановтинму тәлим алдим. Һазир ана тилимда әркин сөзләймән.

— Бу йолни таллап, шуниң билән маңимән дәп башта ойлимиған, — дәйду Илияр Акюлов. — Амма риясәтчилик қенимизда болғачқиму, мошу йөнилишкә чүшүп қалдим. Өз заманисида момам Иззәтбүви мәшрәпләрдә риясәтчилик қилаттекән. Һазир акам Данияр Қунахуновму шу йолда кетип бариду. Сорунбәглик хислət боюмға шулардин сиңдимекин дәп ойлаймән. Бәлки бәзиләр үчүн сорунбәглик кәсип әмәсту, амма биздәк издинип, бу ишқа чин дили билән берилгәнләр үчүн, әлвәттә, кәсип.

Илиярниң сөзигә йәнә бир сорунбәг Ялқун Нурахуновму қошулди. “Өзәм кичигимдинла чақчаққа йеқин болуп өстүм һәм КВНларда ойнидим. Андин аста-аста риясәтчилик йолиға чүштүм. Мениңчә, Яркәнтниң тойлириниң башқа йәрниң тойлиридин һеч айримчилиғи йоқ. Шундиму Яркәнттә той башқурсам, өзәмни алаһидә әркин һис қилимән” деди у.

Хәлқимиз үчүн хизмәт қилип жүргән сорунбәгләр билән сөһбәтлишип, дилимға бир нур чүшкәндәк болди. Раст, бирқатар қериндашлиримиз сорунбәгни кәсип сүпитидә қобул қилмайду. Амма хәлиқниң ғемини йәп, тилимиз, хәлқимиз тәғдирини ойлайдиған кәсип егилиригә һөрмәт башқичә болуши керәк. Бирақ маңа “Заман тәләплиригә беқинимиз дәп жүрүп, миллийлигимизни унтуп қалидиған болсақ, милләтниң тәғдири немә болмақ?” дегән соал арам бәрмәйду.

Гүлнарәм АБЛИЗ.

ИСИМ-ШӘРИПИҢИЗНИ алмаштурмақчи болсиңиз

Қазақстанниң 16 яшқа толған һәрбир граждини, түрлүк сәвәпләр түпәйли, өз хаһиши бойичә исмини, фамилиясини вә атисиниң исмини алмаштуралайду. Буниң үчүн немә қилиш керәк? Исим-шәрипини алмаштуруш имканийитигә егә болуш үчүн мәлум асас-сәвәп вә һөҗҗәтләр лазим болиду, уларни Аһалиға хизмәт қилиш мәркизигә (АХМ) тәвсийә қилиш керәк. Буниңда, әгәр фамилияни алмаштуруш некадин өтүшкә вә уни бекар қилишқа бағлиқ болса, у чағда онлайн-хизмәт арқилиқ әризә беришкә болиду.

ҚАНДАҚӘҺВАЛДАИСИМ-ФАМИЛИЯНИ АЛМАШТУРУШҚА БОЛИДУ

Исим, фамилия вә атиниң исмини алмаштуруш үчүн мундақ асаслар болуши керәк: уларниң қулаққа хуш аңланмаслиғи; тәләппуз қилишқа қийин болуши; әгәр некадин өткәндә илгәрки фамилиясидә қалған болса, аялниң йолдиши билән бир фамилиядә болуш хаһиши; әгәр нека бекар қилинған чағда, бу тоғрилиқ әризә берилмигән болса, некағичә болған фамилиядә болуш хаһиши; илгәрки некада туғулған балилири билән бир фамилиядә болуш хаһиши; йолдиши вапат болғанда, некағичә болған фамилиядә болуш хаһиши; әгәр әризә бәргүчи некағичә фамилиясидә болса, йолдиши вапат болғандин кейин балилар билән охшаш фамилиядә болуш хаһиши; әризә бәргүчи ата-анисиниң бириниң миллитини таллавалса (ата-анисиниң миллити һәрхил болса), таллавалған милләткә мувапиқ исимға вә (яки) фамилиягә егә болуш хаһиши; һөҗҗәтләрдики исимға қариғанда, турмушта сиңишип кәткән исимда болуш хаһиши; әгәр некадин өткәндә йолдишиниң фамилияси қобул қилинған әһвалда, некағичә фамилиядә болуш хаһиши; миллий әнъәниләр бойичә атиниң яки бовиниң исми бойичә фамилиядә болуш хаһиши; әризә бәргүчини беқип, чоң қилған шәхсниң фамилиясидә вә атиниң исмида болуш хаһиши; җинси хирургиялик йол билән өзгәртилгән әһвалда, таллавелинған җинисқа мувапиқ исим-фамилиядә болуш хаһиши.

НЕКАДИН ӨТКӘНДӘ ЯКИ НЕКА БЕКАР ҚИЛИНҒАНДА ФАМИЛИЯНИ АЛМАШТУРУШ

Фамилияни алмаштурғанда әң көп тарқалған сәвәп – бу некадин өтүш яки аҗришиш. Буниңда зөрүр һөҗҗәтләрни тәйярлап АХМға мураҗиәт қилиш яки электронлуқ хизмәт арқилиқ әризә бериш керәк.

ФАМИЛИЯНИ, ИСИМНИ, АТИНИҢ ИСМИНИ АЛМАШТУРУШНИ РОЙХӘТКӘ ЕЛИШҚА ЭЛЕКТРОНЛУҚ ӘРИЗӘ БЕРИШ

АХМға мураҗиәт қилғанда төвәндики һөҗҗәтләр лазим болиду:

Әризә (у АХМда толтурулиду); кимлик; туғулғанлиғи тоғрилиқ гуванамә (әсли нусхиси вә көчәрмиси); балағәткә йәтмигән балиларниң туғулғанлиғи тоғрилиқ гуванамилири; некадин өткәнлиги яки униң бекар қилинғанлиғи тоғрилиқ гуванаминиң көчәрмиси; 3х4 һәҗимдә икки рәсим (рәсимгә АХМда чүшүшкә болиду); икки айлиқ һесап көрсәткүчи мөлчәридә һәқ төләнгәнлиги тоғрилиқ квитанция тәләп қилиниду.

БАЛИНИҢ ИСИМ-ШӘРИПИНИ АЛМАШТУРУШ

Әгәр әр-аялниң фамилияси һәрхил болса, балиниң фамилияси уларниң бириниң фамилияси билән бәлгүлиниду. Ата-аниниң хаһиши бойичә балиниң фамилияси, миллий әнъәниләр һесапқа елинип, балиниң атисиниң яки һәм атиси, һәм аниси тәрәптин бовисиниң исимлири бойичә атилиши мүмкин. 16 яшқичә болған балиниң исмини яки фамилиясини ата-анисиниң бирлишип язған әризиси бойичә өзгәртиш рухсәт қилиниду, бирақ, әгәр бала 10 яштин ашқан болса, униң өзиниң разилиғи тәләп қилиниду.

Әр-аял аҗрашқан әһвалда бала туғулғанда алған фамилиясини сақлап қалиду. Адәттә, бу атиниң фамилияси. Шундақ болсиму, әгәр ата-анилар некани бекар қилмастин айрим яшиса вә бала биллә туруватқан ата яки ана униңға өз фамилиясиниң берилишини халиса, у чағда бу мәсилә балиниң мәнпийәтлиригә қарап вә йәнә бир ата яки аниниң нотариуста рәсмийләштүрүлгән пикри һесапқа елинған һалда һәл қилиниду. Йәнә бир ата яки аниниң турушлуқ җайини ениқлаш мүмкин болмиған әһвалда, уни ата-анилиқ һоқуқидин мәһрум қилғанда яки чәклигәндә, лаяқәтсиз дәп етирап қилғанда, шундақла у балини беқип күтүш вә тәрбийиләштин баш тартқан әһвалда, униң пикриниң һесапқа елиниши шәрт әмәс.

БАЛИНИҢ ИСИМ-ШӘРИПИНИ АЛМАШТУРУШ ҮЧҮН ҚАНДАҚ ҺӨҖҖӘТЛӘР КЕРӘК

Балиниң исим-шәрипини алмаштуруш үчүн: әризә (АХМда толтурулиду); ана-анисиниң кимлиги; балиниң туғулғанлиғи тоғрилиқ гуванамиси (әсли нусхиси вә көчәрмиси); әгәр бала беқивелинған болса, беқивелинғанлиғи яки атилиқниң бәлгүләнгәнлиги тоғрилиқ гуванамә (әсли нусхиси вә көчәрмиси); 3х4 һәҗимдә икки рәсим (рәсимгә АХМда чүшүшкә болиду); икки айлиқ һесап көрсәткүчи мөлчәридә һәқ төләнгәнлиги тоғрилиқ квитанция тәләп қилиниду.

Дөләт хизмитини көрситиш, йәни исим-шәрипиниң алмаштурулғанлиғи тоғрилиқ гуванамини елиш муддити –7 иш күни.

ИСИМ-ШӘРИПИНИБАШҚАСӘВӘПЛӘР БОЙИЧӘ АЛМАШТУРУШ

Әгәр сиз исим-шәрипиңизни башқа сәвәпләр бойичә, йәни некадин өтүшкә вә уни бекар қилишқа бағлиқ болмиған сәвәпләр бойичә, алмаштурушни халисиңиз, адәттики үлгидики һөҗҗәтләрдин ташқири АХМға исим-шәрипиңизни алмаштуруш сәвәвини тәстиқләйдиған қошумчә һөҗҗәтләрни тәвсийә қилишиңиз шәрт.

АХМҒА МУРАҖИӘТ ҚИЛҒАНДА ЛАЗИМ БОЛИДИҒАН ҺӨҖҖӘТЛӘР

АХМға мураҗиәт қилинғанда: әризә (АХМдә толтурулиду); кимлик; туғулғанлиғи тоғрилиқ гуванамә (әсли нусхиси вә көчәрмиси); балағәткә йәтмигән балиларниң туғулғанлиғи тоғрилиқ гуванамилири; исим-шәрипини алмаштуруш сәвәплирини тәстиқләйдиған қошумчә һөҗҗәтләр; 3х4 һәҗимдә икки рәсим. (рәсимгә АХМда чүшүшкә болиду); икки айлиқ һесап көрсәткүчи мөлчәридә һәқ төләнгәнлиги тоғрилиқ квитанция тәләп қилиниду.

Дөләт хизмитини көрситиш, йәни исим-шәрипиниң алмаштурулғанлиғи тоғрилиқ гуванамини елиш муддити –7 иш күни.

ИСИМ-ШӘРИПИНИҢ АЛМАШТУРУЛҒАНЛИҒИ ТОҒРИЛИҚ ГУВАНАМИНИ БЕРИШ

Исим-шәрипиниң алмаштурулғанлиғи тоғрилиқ гуванамидә төвәндики мәлуматлар бар:

Исми, атиниң исми (ата болған әһвалда), алмаштурушқичә болған вә униңдин кейинки фамилия; туғулған вақти вә җайи; исим-шәрипиниң алмаштурулғанлиғи тоғрилиқ һөҗҗәт түзүлгән вақит вә йезилған номери; исим-шәрипиниң алмаштурулғанлиғини дөләтлик ройхәткә елишни әмәлгә ашурған ройхәткә алғучи органниң нами; исим-шәрипиниң алмаштурулғанлиғи тоғрилиқ гуванамә берилгән күн; исим-шәрипиниң алмаштурулғанлиғи тоғрилиқ гуванаминиң серияси вә номери.

ИСИМ-ШӘРИПИНИ АЛМАШТУРУШ ХИЗМИТИНИКӨРСИТИШТИНВАЗКЕЧИШ

Төвәндики әһваллар исим-шәрипини алмаштуруш хизмитини көрситиштин ваз кечиш үчүн сәвәп болуп һесаплиниду:

Һөҗҗәтләрниң вә улардики мәлуматларниң асассизлиғиниң ениқланғанлиғи; хизмәт алғучиниң вә (яки) тәвсийә қилинған материалларниң, мәлуматларниң «Нека (әр-аяллиқ) вә аилә тоғрилиқ» Қазақстан Жумһурийити Кодексиниң, «Кимликни тәстиқләйдиған һөҗҗәтләр тоғрилиқ» вә «Идентификациялик номерларниң миллий тизими тоғрилиқ» Қазақстан Жумһурийити Қанунлириниң тәләплиригә, Қазақстан Жумһурийити әдлийә министриниң «Гражданлиқ һаләтни дөләтлик ройхәткә елишни уюштуруш, гражданлиқ һаләт актлиридики йезиқларға өзгиришләрни киргүзүш, әслигә кәлтүрүш, күчидин қалдуруш тоғрилиқ» буйруғиға мувапиқ кәлмәслиги; вакаләтлик дөләт оргининиң келишиш тоғрилиқ тәләпкә болған сәлбий җавави, шундақла экспертизиниң, тәкшүрүшниң сәлбий хуласиси.

ИСИМ-ШӘРИПИАЛМАШТУРУЛҒАНДИН КЕЙИН НЕМӘ ҚИЛИШ КЕРӘК

Исим-шәрипи алмаштурулғандин кейин биринчи новәттә кимликни (30 күн ичидә), шундақла паспорт вә һайдиғучи гуванамисини (әгәр болса), пенсия шәртнамисини алмаштуруш шәрт.

Шундақла АХМға мураҗиәт қилип, барлиқ дөләт органлириниң, биринчи новәттә, Ички ишлар министрлигиниң, Әдлийә министрлигиниң вә Дөләт кирими комитетиниң (Селиқ) вә башқа органларниң мәлуматлар базилиридики түзитишләрни тәләп қилиш тәвсийә қилиниду.

Униңдин ташқири өз банкиниң вәкиллиригә йолуқуп, банк карточкилирини алмаштуруш зөрүр.

Диплом, шаһадәтнамә охшаш һөҗҗәтләрни алмаштурмисиму болиду. Зөрүр болған әһвалда, уларға қошумчә исим-шәрипиниң алмаштурулғанлиғи тоғрилиқ гуванамини көрситиш керәк.

ИСИМ-ШӘРИПИҢИЗНИҢ АЛМАШТУРУЛҒАНЛИҒИ ТОҒРИЛИҚ ГУВАНАМИНИ ЖҮТИРИП ҚОЙСИҢИЗ

Исим-шәрипиңизниң алмаштурулғанлиғи тоғрилиқ гуванамини жүтирип қойған болсиңиз яки у кардин чиққан әһвалда, һәрқачан униң көчәрмисини елишқа болиду.

Әгәр исим-шәрипиңиз 2008-жил 14-апрельдин кейин өзгәртилгән болса, гуванаминиң көчәрмисини елиш үчүн әризини онлайн-тәртивидә беришкә болиду.

Әгәр сиз АХМға гуванаминиң көчәрмисини елишни халисиңиз, у чағда сиздин әризә (АХМда толтурулиду); кимлик; хизмәт алғучиниң вәкили мураҗиәт қилған әһвалда, нотариус тәстиқлигән ишәнчә хети; бир айлиқ һесап көрсәткүчи мөлчәридә һәқ төләнгәнлиги тоғрилиқ квитанция тәләп қилиниду.

Шундақла исим-шәрипиниң алмаштурулғанлиғи тоғрилиқ гуванамини онлайн-тәртиптә елишқиму болиду.

Мəшүр САСИҚОВ,
"Уйғур авази"

"Қорқма, достум, мал-дунияму тепилар"

Иштин келип, өйгə киришимгə оғлум: "Дада, Айгүл чоң апам кəлди. Бирақ, немишкиду, у жиғлаватиду" дегəн хəвəрни йəткүзүп үлгəрди.

Айгүл – йеқин ағинилиримниң биринин рəпиқиси. У биз тəрəпләргə задила йолдишисиз кəлмәтти. Əнди униң бүгүнки зиярити, йəнə келип жиғлаватқанлиғи мени əндишигə селип қойди.

Ичкиригə кирсəм, Айгүл һəқиқəтəнму бизниң өйдикилəр билəн параңлишип олтирипту. Чирайи өмсилə. Қучиғидики кəнжисини нери-бери жемилиған у, мени көрүп, үз-көзидики яшлирини сүртүп, чирайини йошурғандəк болди.

— Қаяқлардин күн чиқти, қəдəмлири йетип қаптиғу, – дəп чақчақ қилғач аманлиқ соридим.

У сəл күлүмсирəшкə тиришқан болсиму, униң көңлидə бир ғəмниң бар екənлиги ениқ көрүнүп туратти. Шундақтиму мəн, худди һечнəрсə сəзмигəндəк, һал-əһвал ейтип бəрди. Гəпниң қисқиси, Пəрһатниң сəргүзəштилири əшуниң тəсири болуши еһтималдин жирақ əмəс. Əгəр у мошундақ қиливəрсə, балилиримму əсəби бузулуп кетиду. Өзиниң саламəтлиги бир йəргə барди. Бурункидəк қанчə ичсиму, һечнəмə көрмигəн адəмдəк олтиридиған ағиниң икки қəдəһтин кейин "жайлишидиған" һалəткə йəтти. Ата-анисиға һалимизни ейтай десəм, униңсизму икки пути гөргə саңгилиған кериларниң дəрдигə дəрт қошуп бəргүм кəлмиди. Шуңлашқа вақтиңни тепип, ағинəң билəн бир сөзлишип көрəмсəнми дегəн нийəттə алдиңға келип олтиримəн. Раст, сəн өзгиләрниң ишиға, болупму аилидики «нери тур, бери турға» арилашқанни яктурмайсəн. Мени демисəң мəйли, əң болмиғанда өзəңниңкидəк көридиған мону наресидилəрниң келəчиги үчүн ағинəңгə несиһəт қилип қойсаң, илтимас.

Айгүлниң сөзлиридин кейин гоя өзəмни əң йеқин адəмлиримдин айрилғандəк һис қилдим. Чүнки униң йолдиши билəн биз һаятниң чигир йоллирини талай биллə басқан. Оюн-тамашини биллə матти. Өзини сəл чоң тутуп, махтинишқа кəлгəндə, һə десила, мəйдисигə уридиған вə йенида турған мени өзидин төвəн көрүшкə тиришидиғандəк билинди маңа. Дəсләпки вақитларда униңға унчивала етивар берип кəтмидим. Бирақ «аччиқ су» хелə тəсир қилдиму, əйтəвир, хелидин кейин униң «есил хисләтлири» сиртқа «мана мəн» дəп чиқишқа башлиди. Һəқиқəтəнму мениң ағинəм өзгирипту. Уни тапқан пуллири бузупту. Шу пуллар уни өзигə мəһлия қилған һалда, мени əң йеқин, дəрдимни ейтсам тиңшайдиған, хошаллиғимға ортақлишидиған һəрқандақ əһвалда йенимға чақирсам, иссиқ-соққа каримай, йетип келидиған достин айрипту.

Шу күни əйнə шундақ ой-хияллар илкидə, униң өйидин кəч яндим. У мени һəтта талаға узитипму чиққини йоқ. Ағинəм шу өрколкəкилиги билəн мəндин озуп кəткəнлигини, мениң униңға йəтишим үчүн талай жиллар керəклигини тəкрар-тəкрар ейтқиничə, мəс һалəттə диванда йетип ухлап қалди. Шу-шу болди, һəқиқəтəнму Пəрһат ағинəм чоң утуқларға сориғач, дəстиханға олтардим. Ағинəмниң нəдилигини билəй дəп, əндила сөз тəшмəкчи болуведим, у паңидə жиғлавəтти.

— Мəн сениң Пəрһатниң əң йеқин достлириниң бири екəнлигиңни яхши билимəн, – дəп гепини башлиди Айгүл. – Бизниң аилə үчүн ахирқи икки-үч ай қандақту-бир дəһшəткə айланди. Ағинəңниң немə болуп қалғанлиғини, немə үчүн өз-өзидин терикип, өчини балилардин яки мениңдин еливатқанлиғини чүшəнмəй қалдуқ. Униң үстигə һə десила, һарақка бешичə берилип, күн билəн түнниң қайси мəзгили болушиға қаримай, өйдин безип, нəччə күнлəп йоқап кетиши мени əндишигə селиватиду. Мəңгү мəйли. Һарақниң тəсиридин бирəр бала-қазаға учрап кəтсə, биринчидин, қериндашлириниң мени əйиплəйдиғанлиғини билисəн. Иккинчидин,"Алла егəм балиларниң житим қелишидин сақлисун", дəп ятсам-қопсам тилəйдиған болдум. Һə, у болса өзгирип, илгири-кейин қилмиған қилиқлирини ташлай демəйду.

Мениң пəмимчə, у йеңи жилниң алдида хитайниң салют-малютлириға тəлəвəткəн пуллар үчүн шундақ қиливатамдекин дəп ойлаймəн. Хəвириң бар, у базарда шундақ нəрсилəрни сатиду. Раст, мону бешиңни йегүр вирусниң кесиридин униңдин бираз зиян тартип қалдуқ. Ениғириғи, һəр жили октябрь-ноябрь айлирида шу салютларға буйрутма берип, пулини алдинала тəлəвəтимиз. Улар йеңи жилға бир ай қалғанда йетип келидудə, декабрь ейидин башлап йеңижиллиқ малларни содиға салимиз. Қеришқандəк биййил тажсиман вирус түпəйли бу ишлиримизниң һəммисигə йоған қара чекит қоюлди. Ямини Пəрһат һəм униң шериклиридин бирнəччиси "Үмүтсиз шəйтан" дəп, яхшилиққа жорған пети адəттикидəк малларниң пулини тəлəвəткəн көрүниду. Ахири, "əйнə келиду, мана келиду" дегəн малму кəлмиди. Униңға тəлигəн пулму йоқ болди…

У яктики шериклириму «ишлар бир қур өз қиниға чүшсун беривитимиз» дəватқидəк. Буни маңа базардики биллə сода қилидиғанлардин бири ейтип бəрди.

...ойнап, қайғулуқ күнлəрдə бир-биримизни йөлəп келиватқанлардин едуқ. Балилиқ вақитлиримиз билəн гөзəл яшлиқимизда сүргəн татлиқ дəмлəр, муһəббəт туйғулири ярқин қəлбидə, ихтиярсиз ағинəмниң кейинки өмүр йоли көз алдимдин өтүшкə башлиди...

Вақит өтүп, аилə қурғандин кейин иккимиз талай жиллар бир-биримизни издəштин қалдуқ. У чағларда өзəң кимниңду қолиниң учида турғузуп қойған катəктəк бир болмисидə яшап, қара косақниң ғемида жүргəнликтин, бирəвни издəш хиялиғиму кирип чиқматти. Бизниң шор тəлиһимизгə шу заманлар һəкəпму егир ихтисадий егирчиликлəргə дуч кəлдуқтəк. Ата-анимизниң барини сетип оқутқан оқушлири бир чəттə қелип, өйлинипла шəрə келиватқинимизчу. Қəғидин бир күн у яқта, бир күн бу яқта жүрмəктимиз. Уму униң бир ишниң пешини туталмай бираз жүрди. Мениңму қиливатқан ишимниң тайини йоқ. Хəкни дорап базарда елипсатарлиқ қилипму көрдуқ. Пул тапмидуқ десəм хаталишармəн, таптуқ. У тизимидин ашмай, икки жəнни асрашқа аранла йəтəтти.

Чөчəклəрдə қəйт қилинғинидəк, күнлəр айларни, айлар жилларни қоғлап өтүвəрди. Ағинəм йеқин қериндашлириниң яр-йөлиги билəн елимизниң башқа шəһəрлиригə берип ишлəп, пул тепишниң йолини убданла үгəнди. Уни көрмигиним билəн қилған-əткəнлирини тонуш-билишлəрдин аңлап жүрдүм. Миш-мишларға қариғанда, шəһəр этрапидин биркишилик йəр апту. Кейинирəк «өй салидиғанға тутуш қиливатқидəк» дегəн хəвəр кəлди. Андин вақитлиқ икки егизлиқ өйни пүтирип, көчүвалғинини аңлиғинимда, уни издəп бəргиним аздимда.

Аңлиғанлиримниң һəммиси раст екəн. Бизгə охшаш «шə талашқанлар» арман қилидиған Алмутиға йеқинла мəлилəрниң биридин өлчүк йəр елип, чақкан икки егиз өй селивапту. Уни утуқлири билəн тəбриклигəч, иккимиз шу күни «əллик граммниму» унтумидуқ. Бир байқиғиним, у мəн билидиған Пəрһатқа задила охшимайтти. Һашаматлиқ өйлəрни салди. Базардики бир əмəс, бирнəччə сода орунлириниң ғоҗайини аталди. Мингини - чəт əлниң есил төмүр тулпари. Икки мəмликəт оттурисида қатнаватқан жүк машинилири ейиға йоқ дегəндə, бəзилириниң биржилиқ маашини униңға янчуғиға салиду. Амма əву жиллардики боһранға бағлиқ униң ишлири касатлиққа учрап кəттидə, базардики сода орунлиридин башқисини сетишқа мəҗбур болған еди. Шундиму, у бай атиғини йоқатқини йоқ. Илгиркидəк əр-аял яки аилиси билəн жирақ-йеқинға дəм елишқа баридиғини қисқирап қалмиса, өйи, пул тапидиған сода орни вə машинилири бар.

Өз пəйтидə қурдашлиримни төвəн көрүп, имканийəт тапса, байларға йеқинлишишини истəйдиған достларниң бири «Пəрһат» исимлиқ əйнə шу достумниң аяли бүгүн маңа һалини ейтип олтириду.

— Хатиржəм болғин, унчивала əмəсту. Мəн əтила униң билəн учришишқа тиришимəн, – дедим Айгүлгə. – У һазир нəдə? Əгəр əтə өйгə кəлсə, дəрһал маңа хəвирини беривитиңлар, мəн силəр тəрəпкə барай.

Айгүл йəнə бираз вақит дəрт-пəриядини төкүп олтардидə, кетип қалди.

Əтиси əһвални билəй дəп, уларниңкигə барсам, ағинəм өйидə екəн. Мени көрүп хошал болуп кəткини билəн, бирдəмдила бозлашқа башлиди.

— Адаш, мəн һəммə нəрсəмдин айрилип қалдим – дəп чүшиникисиз сөзлəп кəтти. – Үч машина малға пул беривəткəн. Пулму йоқ, малму йоқ, адаш. Мундақму боларму? Немə гунарим үчүн? Бала-чақамниң рисқиси едиғу. Əнди қандақ қилимəн? Өлдүм-өчтүм, адаш, буниң амали бармиду?..

У мошундақ һəрбир сөзидə пулниң, пул болмиса яшаш мүмкин əмəслиги тоғрилиқ нурғун гəплəрни қилди. Мəнму ич-қарнини бошитивалсун дегəн нийəттə униң, гепини бөлмəй, тиңшап олтардим. Бираздин кейин у бесилдидə, көз-яшлирини сүртүшкə башлиди.

— Тамақан барму? – деди маңа.

— Сəн чəкмəттиңғу, – дедим униңға һəйран болуп.

— Мошу яшқа кəлгичə чəкмəптимəнкəн, мошу дəртлəр чəктүридиған охшайду.

— Қойə, кишилəр қутулалмайватса, сəн уни чəккиливатамсəн. Чəккəн биз болсақ… Башқа нəрсəнни билмəймəн, амма тамакиға киришмə.

— «Бəр» дегəндин кейин бир тал бəрсəңчу. Йə бəргүң йоқму? Ундақ ойда болсаң, очуқ ейтқин, дукандин əкəлгүзимəн, – дəп рəнжигəндəк қилди сабиқ байвəччə ағинəм.

— Яқ адаш, сениңдин аййдиған тамакам йоқ. «Бəр» десəң, янчуғумдики һəммисини беривəтəй. Яхшиси, чəкмигинə.

— Бəрсəңчу, өлдүңмə, – у йəнə гүкүрəшкə башлиди. Униң нийитиниң қəтъий екəнлигини сəздимдə, бир тал тамакини униңға узаттим.

Һаятида тамакиға унчивала қизиқип кəтмигəн у, қақилип-йөтилип жүрүп, өйниң ичини бирдəмдила исқа толтурди. Мениң еникламмақчи болған нəрсəм өз-өзидинла айдиңлашти. Униң мал-дунияға амрақлиғини, шарайт тапса ахча үчүн һəммигə тəйяр екəнлигини яхши билгəчкə, гəпни узақтин башлашқа тоғра кəлди.

— Адаш иккимиз кичигимиздин биллə өстуқ, һə, — дедим униңға тиклинип туруп. – Сəн мени убдан билисəн, мəнму сени йеқин қериндишимдин əтива көримəн. Шəһəргə əндила кəлгəн күнлəр ядиңдиму? Студент чағларчу? Янчуғумизда көк тийин болмисиму, ағинилəр арисида бир-биримизгə болған садақəт, қоллап-қувəтлəш дегəн нəрсилəр бар едиғу. Өсүп-йетилгəндə, йəни һəммимиз бəш-он тəңгə пул тапқанда, уларниң барлиғи нəгə кəтти? Биз немишкə пат-пат бир-биримизни издимəйдиған дəрижигə чүшүп қалдуқ? Əгəр хоп көрсəң, "Дүшмəн күлдүрүп, дост жиғлитип ейтар" дəп мəн саңа һəқиқəтни өзəңниң бетигə ейтай, адаш. Сениң тапқан мал-дунияңға тарлиқ қиливатқиним йоқ, пəқəт шу инсан һаятини асти-үстүн қилидиған мадди байлиқниң сени бузғанлиғини ейтмақчимəн, халас. Шу түпəйли биз сениңдəк есил достин айрилдуқ. Сəн бизниң оттуз оғул мəһривимизниң гүли едиң. Һəтта бəзилəр саңа қарап, зоқлинатти, сениңдин үлгə елишқа тиришатти. Кейинирəк əшу пулниң кəйнигə кирип, бизни ташлап кəткиниңгə талайлири яқисини тутуп қалди. Сəн шуни сəздиңму? Яқ, сəзмидиң. Сəзгəн болсаң, сəн бүгүнки əһвалға чүшүп қалмиған болаттиң. Бирақ, адаш, «хаталашмайдиған бир Алла» дəйдекəн. Саңа тоғра йолни таллашқа һелиму кəч əмəс. Азғина йоқатқан пулуңни дəп, өзəңниму, аилəңниму дəрдкə тикмигин. Сəн терикəнгə асман дүм көмүрүлүп чүшмəйду. Əву алтундəк пəрзəнтлириңни иккинчи мəртə саңа һечким тепип бəрмəйду. Униңдин бариға шүкри қилдə, һариғиңни ташлап, базардики бар тирикчилигиңни давам қилғин. Сəн тамамəн йəргə олтирип қалған тижарəтчи əмəсқу, ахир. Өй-вақи һəммə нəрсəңдин айрилип, талада қалған болсаң, қандақ қилаттиң? Ундақ қилмиғин, өзəңни бир силкивəтип, əр кишилик ғурурңға егə бол, адаш.

У мени диққəт билəн тиңшиди. Мениң сөзлирим униңға тəсир қилдиму, билмəймəн, амма чирайидин "Дурус дəйсəн" дегəн əлпазни байқиғандəк болдум. Пəрһат мениң йəнə бир тамакамни аччиқ һəсрəт ичидə чəкти. Һели униңдин бирəр аваз аңланмиди. Иккимиз аяли елип киргəн əткəнчəйни үн-түнсиз ичтуқ. Вақит хелə йəргə барғанлиқтин, мəн униңға "қайтай" дегəн ишарини билдүривидим, у қолини шилтиғиничə дəстиханда қалди.

Йолда келиветип, машинимниң магнитафонини қошуп қоюшумғила, муңлуқ "Қорқма, достум, мал-дунияму тепилар" намлиқ нахша чиқип қалди. Бу тəсадипиликму яки башарəтму, өзəмму чүшəнмəй қалдим. Һəр һалда, буни мəн яхшилиққа жоридим.

Тəбриклəймиз!

Руслан РАДЖИБАЕВ
Алмута шəһири

Мошу жилниң 8-апрель күни аилимизниң таянчиси, гəмхорчи ата, вападар яр, көйүмчан бова Руслан Һебибуллаоғли Раджибаев 60 яшқа толди. Шу мунасивəт билəн биз уни чин қəлбимиздин тəбриклəймиз.

Руслан Һебибуллаоғли 1980-1981-жиллири һəрбий борчини Афғанстанда өтəп кəлгəндин кейин, қириқ икки жил давамида «Алмута газ тармақлири» акционерлиқ җəмийитидə ишлəп, өзиниң əмгəксөйгүчлүги, җавапкəрчилиги вə адиллиғи түпəйли кəспдашлири вə өзи истиқамəт қиливатқан Султанқорған мəһəллиси җамаəтчилиги арисида алаһидə иззəт-еһтирамға сазавəр болди.

Қəдирданимиз биз, үч пəрзəнтиниң, һаяттин өз орнимизни тепишимиз үчүн барлиқ шараитларни яритип бəрди. Һазир у бəш нəвриниң қизиғини көрүп, 88 яшниң үзини көргəн гəмгузар аниси Сабирнисаниң илиқ меһригə бөлинип, шат-шадиман яшимақта.

Мошу мəрикилик күнлəрдə ақ көңүл, қоли очуқ қəдирдан пасибанимизға узақ өмүр, мустəһкəм саламəтлик, хатирҗəмлик тилəп, Алла несип қилған һаятниң раһитини көрүшигə тилəкдашлиқ билдүримиз.

ТƏБРИКЛИГҮЧИЛƏР: рəпиқиси, пəрзəнтлири вə нəврилири.

Сайдикерим АМУТОВ
Ақтам йезиси, Уйғур наһийəси

Аилимизниң мəзмут түврүги, меһриван ата, вападар яр, қəдирлик бова Сайдикерим Рəхмитуллаоғли Амутов 14-апрель күни һаятиниң 60-даваниға көтирилди. Қəдирданимиз пүткүл аңлиқ һаятини туғулуп өскəн жутиниң иҗтимаий-ихтисадий тəрəққиятиға бегишлиған инсан. Əстаидил əмгиги түпəйли жут алқиши билəн һөрмитигə егə болуп кəлмəктə. Биз атимиз билəн һəқлиқ йосунда пəхирлинимиз. У бизниң бүгүнкидəк паравəн вə бəхитлик һаятқа қол йəткүзүшүмизгə көп əҗир сиңдүрди.

Əгəр биз һаятимизда азду-тола утуқларға қол йəткүзгəн болсақ, буни шу зулпиқар атимизниң əмгиги дəп чүшинимиз. Қəдирданимиз əл-жут, достбурадəрлири арисида абройлуқ инсан. Һəрдайим бизниң ғемимиз билəн яшап, өзиниң атилиқ мəслиһəтлири билəн һəммимизгə тəкши қанат йейип келиватқан атимизниң екидилири үчүн биз униңдин бир өмүр миннəтдар. Əзиз гəмхорчимизни шанлиқ тəвəллуди билəн қизғин тəбриклəп, униңға мустəһкəм саламəтлик, узақ өмүр, хатирҗəм һаят тилəймиз.

ТƏБРИКЛИГҮЧИЛƏР: рəпиқиси Гүлҗаһан, пəрзəнтлири Сəйдəкрəм – Назугүм, Шахназ – Радмир, Ринат – Анилям вə нəврилири.

ҚИРҒИЗСТАНҒА 10 МИҢ ТОННА УН ƏВƏТИЛИДУ

Қазақстан Қирғизстанниң озуқ-түлүк бехəтəрлигини тəминлəш үчүн 10 миң тонна ун əвəтиду. Хошна дөлəтниң премьер-министри Улукбек Марипов Интернеттики сəһиписидə шу һəқтə хəвəр қилди.

Униң сөзичə, мəзкүр ярдəм хошна əлгə қилинған иш бабидики сəпəр даирисидə қолға кəлтүрүлгəн.

"Жүмлидин сəпəр давамида 10 миң тонна ундин ташқири бир миң тонна жукури сүпəтлик ашлиқ уруғи əвəтилиду. Бу муһтаж аилилəр үчүн инсанпəрвəрлик ярдəм сүпитидə берилиду. Шундақла һазирқи күндə башқиму ярдəмгə муһтаҗларниң тизими шəкиллəндүрүлмəктə", — деди сөзиниң ахирида Улукбек Марипов.

Бағвəн күтидиған гүл-чечəк

Баһар пəслидə Уйғур наһийəсидики Баһар йезисиниң тəбиити алаһидə түс алиду. Аридин өткəн жигирмə жил ичидə бу йезиниң етизлиқлирида бағ бəрпа қилиш майдани 500 гектарға йəткəн. Илгиридинла бағвəнчилик билəн деханчилиқ ата-бовилиримиз үчүн байлиқниң һəм бəрикəтниң мəнбəси болған, һазирму əйни мəнада шундақ десəк, хаталашмаймиз.

Биринчидин, бағвəнчилик хəлқимизгə хас тарихий əһмийəткə егə мəдəний мирасимиз болса, иккинчидин, бу тəвəдə һава райи бу кəсип билəн шуғуллинишқа бəк қолайлиқ. Бүгүнки күндə Уйғур наһийəсидə пəрвиш қилиниватқан мевилəрниң тəми чəт əллəрдин кəлгəн кишилəрниму һəйран қалдурмақта.

Көчəтлəрниң бир қисими асасəн Италия, Бельгия вə Түркиядин кəлтүрүлгəн. Һəрбир гектаридин, күтүш технологиясигə мувапиқ, үч тоннидин бəш тоннигичə мевə алғили болидекəн. Шуңлашқиму бағвəн-деханлар бағдин чиқмай, һəрбир түпни яхши күтүп, пəрвиш қилмақта.

Алма-өрүк гүллигəн чағда йезиниң һеснигə-һесүн қошулуп, əтрап гөзəлликкə оринду. Һəрқандақ адəм бу мəнзириниң гөзəллигини ихтиярсиз һис қилип өтмəслиги мүмкин əмəс... Мана, бағвəнлəрниң устази Уйғун Арзиев билəн чечəк атқан мевə дəрəқлиригə алаһидə зоқ билəн қарап келиватимиз. Ечилған чечəклəрниң хуш пуриғи димақни йерип, аста чиқиватқан шамал уни жирақларға елип кəткəндəк сезилəтти. Уйғун өрүк-алма чечəклиригə қарап, өзиниң хошаллиғини йошуралмиди.

— Улар өткəн жилиму мошундақ чирайлиқ гүл-чечəк атқан, — деди у мəғрурəнə қияпəттə. — Лекин апрель ейиниң бешида уштумтут соғ келип үшшүк урувəтти. Пəқəт он пайизла һосул қалди. Бу жили, худаға шүкри, һава райи яхши туруватиду.

Мəн өйгə чүшүп кетиптимəн. «Һəҗəва, мошундақ чирайлиқ ечилип турған чечəк гүллири немə үчүн гүллəр қатариға кирмəйду?» Бир чағда бақча селинған чирайлиқ өйниң һойлисиға тикилгəн гүллəргə көзүм чүшти. Пуракни, рəңгини, бойини талишип өсүватқан гүллəр болса, худди өзлиридин пəхирлиниватқандəк, дуниядa өзлирини бирла дəп саневатқандəк мəғрур һалда көзгə челиқип турмақта. Лекин, немишкиду маңа, алма-өрүк чечəклири у гүллəрдинму чирайлиқ көрүнəтти.

Һə шундақ, һəр жили баһар пəсли келип гүлəр ечилғанда, алма-өрүк чечəк атиду. Бирақ, башқа гүллəргə қариғанда, алма-өрүк гүл-чечəклириниң өмри бəкму қисқа. Лекин униң алаһидилиги гөзəлликтин инадилиқидиған, кишилəрни хуш пурақка орап қоюп, тезла тозуп кетиду. Чапсан тозуп кəткини билəн, өзидин кейин арам-арзулуқ, шəбнəм-ширин рəң талишип пишқан мевилəрни қалиду. Һə, уларни адəмлəр зоқлинип истимал қилиду...

Музəппəр ЗАЙИТОВ.

Деханлар билəн учрашти

Йеқинда Алмута вилайити йеза егилиги башқармиси башлиғиниң орунбасари Қанат Есболатов билəн «Қазсушар» җумһурийəтлик дөлəтлик мəһкимиси Алмута шөбисиниң мудири Саят Қудайбергенов хизмəт баби билəн Уйғур наһийəсидə болуп, төвəнки Чоңжа магистральлиқ каналлирини көздин кəчүрди. Шундақла «Қалғантам» участкисидин су алидиған дехан егиликлириниң башлиқлири билəн учришиш өткүзүп, бир түркүм мəсилилəрни муһакимə қилди.

Сабирəм ƏНВƏРОВА,
«Уйғур авази»

Учришиш давамида «Қазсушар» ЖДМ Алмута шөбиси «Қалғантам» участкисиға су баридиған каналға мошу жили җөндəш ишлирини жүргүзүшкə сметилиқ һөҗҗəтлирини тəйярлап пүткəндин кейин, вилайəтлик йеза егилиги башқармиси вилайəтлик бюджеттин мəблəғ бөлүнүшигə иқбал қилип, жил ахирида ечимдики җөндəш ишлирини пүтирип беришкə тиришидиғанлиғи тоғрилиқ ейтти.

Чарин дəриясидин су алидиған төвəнки каналларға 2017-жили умумий баһаси 5,3 милли-ард тəңгилик узунлуғи 331 чақиримни тəшкил қилидиған умумий сметилиқ һөҗҗəтлири (УСҺ) ясилип, дөлəтлик экспертизидин өткəн еди. Бирақ хираҗəт бөлүнмигəнликтин, УСҺниң қануний муддити 2020-жилниң декабрь ейида түгəп, ишниң ахири чиқмай қалған еди. Хош, мошу һөҗҗəтлəрни қайта һесаплаш үчүн Алмута вилайəтлик қурулуш башқармисиға хираҗəт караштурушқа əризə берилди.

Мəлумки, йеза егилиги үчүн су тапчилиғи – Уйғур наһийəсидики асасий мəсилилəрниң бири. Бу – бүгүн-ахшам тилға елинған əмəс, бəлки узун жиллардин буян ейтилип келиватқан проблема. Шуңа су мəсилиси наһийə рəһбəрлигиниң күн тəртивидин чүшкəн əмəс. Жүмлидин барлиқ дехан егиликлирини су билəн тəминлəш – бүгүнки күнниң асасий мəхсити. Сəвəви, су егилиги объектлирини қайта йеңилаш наһийə ихтисадиниң өрлишигə түрткə болиду.

Бу, биринчидин, суғирилидиған йəрлəрни əслигə кəлтүрүшкə, иккинчидин, қолда бар суғирилидиған йəрлəрни су билəн тəминлəшни яхшилашқа, үчинчидин, йеза егилиги зираəтлириниң терилғу майданини кəңəйтишкə, төтинчидин, йеңи иш орунлириниң ечилишиға йол ачиду. Бир сөз билəн ейтқанда, су мəсилисиниң һəл қилиниши – наһийəдə йеза егилиги саһасиниң гүллинишигə зəмин яритиду дегəн гəп.

Хуллəс, тағ бағридики мəлилəр билəн селиштурғанда Чарин дəриясиниң бойиға жайлашқан Чарин, Таштиқарису, Баһар, Шерин қатарлиқ төвəнки мəлилəрдə йеза егилиги яхши тəрəққий əткəн. Наһийəдики гектар-гектар терилғу йəрлəр билəн бағу-бостан мевилик бағларниң тəқдин-толиси мошу йəрдə. Демəк, йеза егилигини техиму тəрəққий əткүзүп, мол һосулға еришиш үчүн су мəнбəсини үнүмлүк пайдилинишимиз лазим. Канал участкисида баш қошқан вилайəттин кəлгəн вəкиллəр билəн наһийə рəһбəрлигиниң бүгүнки көзлигəн мəхситиму шу.

Көрнәклик уйғур алимәси

(Медицина пәнлириниң доктори, профессор С.Қарабаеваниң туғулғиниға – 100 жил)

Бу күнләрдә тонулған алимә, медицина пәнлириниң доктори, профессор Саһипҗамал Қарабаеваниң туғулғиниға 100 жил толуватиду.

Саһипҗамал Иврайимқизи, 1921-жили Алмута вилайити Уйғур наһийәсиниң Подгорное (һазирқи Қирғизсай) йезисида дунияға кәлгән. 1937-жили 7-синипни тамамлиғандин кейин Алмута медицина институти йенидики рабфакқа оқушқа әвәтилиду. 1939-жили болса, мәзкүр институтниң давалаш факультетиға оқушқа чүшиду. Амма, Улуқ Вәтән уруши башлинип кетидудә, Саһипҗамал, аиләвий сәвәпләргә бола, һазирқи Бишкек шәһиригә көчүп кетиду һәм уруш аяқлашқичә һәрхил ишлар билән шуғуллиниду.

1945-жили Алмутиға қайтип келип, медицина институтида оқушини давамлаштуриду. Мәзкүр билим дәргаһини 1948-жили тамамлап, җумһурийәтлик Улуқ Вәтән уруши накалирини давалайдиған госпитальда, эпидимилогия бөлүмидә ишләшкә башлайду. Кейин конкурс бойичә «патологиялик физиология» мутәхәссислиги бойичә СССР Пәнләр академиясиниң аспирантурисиға оқушқа чүшиду. Тонулған алим, СССР Пәнләр академиясиниң академиги А.Сперанский униң илмий рәһбири болиду. “У наһайити чоңқур билимлик алим еди” дәп әсләйдиған Саһипҗамал Иврайимқизи.

Намзатлиқ диссертацияни утуқлук һимайә қилғандин кейин Саһипҗамал Қарабаева 1953-жили Қазақстан Җумһурийити Саламәтликни сақлаш министрлигигә әвәтилиду. Шу жили Қазақ медицина институтиниң патологиялик физиология кафедрисиға ассистент болуп ишқа орунлишиду. 1964-жили мәзкүр медицина институти тәркивидә мәркизий илмий-тәтқиқат институти қурулғандин кейин патологиялик физиология бөлүмидә дәсләп чоң илмий хадим, кейинирәк бөлүм башлиғи болуп ишләшкә башлайду. 1967-жили яш алимәниң уюштуруш қабилийити вә илмий иқтидарини байқиған рәһбәрлик уни мошу илмий лабораторияниң мудири қилип тайинлайду. С.Қарабаева мәзкүр лабораторияни 12 жил давамида башқуриду.

Нәқ мошу жиллири у тәләпчан алим вә илмий-тәтқиқат ишиниң маһир тәшкилатчиси сүпитидә өз талантини намайиш қилиду. Униң беваситә рәһбәрлиги билән чоң тәҗрибә базиси, бирнәччә йеңи лабораторияләр қурулди. Мошуниң һәммиси университет хадимлириға комплекслиқ илмий тәтқиқатларни жүргүзүшкә, яш алимларға намзатлиқ вә докторлуқ диссертацияларни һимайә қилишқа имканийәт яратти. Саһипҗамал һәдә дайим илмий хадимлар вә мәркәз хадимлири билән консультатив-методикилиқ ишларни өткүзүп туридиған. Бу лабораториядә студентларму өзлириниң илмий ишлирини жүргүзәтти. Улар институттики, алий оқуш орунлирида өтидиған вә пүткүлиттипақлиқ илмий конференцияләрдә чоқум мукапатлиқ орунларни егиләтти.

С.Қарабаева шагиртлири арисида.

Саһипҗамал Қарабаева тәшкилий ишлардин ташқири илмий-тәтқиқат ишлириниму давамлаштурди. 1971-жили у докторлуқ диссертациясини утуқлуқ һимайә қилиду. Алим сүпитидә 150тин ошуқ илмий мақалә, монография, методикилиқ тәвсийәләрни язди. Униң беваситә илмий рәһбәрлигидә 7 илмий хадим намзатлиқ диссертацияләрни һимайә қилди.

Саһипҗамал Қарабаева институтниң җәмийәтлик ишлириға паал қатнишатти. Узун жиллар давамида билим дәргаһиниң партия комитетиниң кативи, институт вә факультетниң намзатлиқ һәм докторлуқ диссертациялирини һимайә қилиш бойичә илмий кеңәшләрниң әзаси, пүткүлиттипақлиқ вә җумһурийәтлик патофизиология җәмийәтлириниң әзаси болди.

Шәхсән өзәм мутәхәссислик таллиғанда Саһипҗамал һәдә билән мәслиһәтләштим. У маңа стоматология факультетиға чүшүш тәклидини бәрди. Мән мәктәпни алтун медальға тамамлиғачқа, давалаш факультетиғиму чүшүш имканийитим бар еди. Бирақ С.Қарабаева стамотология факультети дәсләпки қетим ечиливатқанлиғини, шу пәйттә елимиздә стамотологларниң йетишмәйватқанлиғини һәм илмий-тәтқиқатлар үчүн чоң иқтидарниң бар екәнлигини чүшәндүрди. «Стоматолог болсиңиз, илим-пәндиму һәм әмәлияттиму чоң утуқларға йетисиз» дегән еди у. Шундақ қилип, мән һөҗҗәтлиримни стамотология факультетиға тапшурдим, химия пәнидин емтиһанни “бәшкә” тапшуруп, оқушқа чүштүм.

Медицина институтиниң студенти сүпитидә 3-курстин башлап патологиялик физиология кафедрисидиму билим алдуқ. У йәрдә Саһипҗамал Қарабаева бизгә дәрис беридиған. У бош вақит тапсила, студентлар билән арилишишқа тиришидиған. Алимә Уйғур вә Панфилов наһийәлиридин келип, институтта билим еливатқан уйғур студентлири билән пат-пат учришип туридиған. Уларға мәслиһәт беридиған, яш алимларға илмий-тәтқиқат ишлирини жүргүзүшкә ярдәмлишәтти.

1965-жили мәзкүр институтни әла баһаларға тамамлап, хирургиялик стамотология кафедрисиға ишқа қобул қилиндим. Оқутқучилиқ вә илмий-тәтқиқат ишлири билән шуғуллинишқа башлидим. С.Қарабаева башқуруватқан лабораториядә мән микробиологиялик вә иммунологиялик тәтқиқатларни әмәлгә ашурдум. Шундақ қилип, 1972-жили намзатлиқ, 1984-жили болса, докторлуқ диссертацияни утуқлуқ һимайә қилдим.

Вақит немә дегән жүгрүк! Вақит өткәнсири өтмүшкә нәзәр ташлап, хошаллиқ вә қайғулуқ күнләрни әслəйсән. Һаятимдики қайғулуқ күнләрниң бири уйғурлар арисидин йетилип чиққан дәсләпки медицина пәнлириниң доктори, профессор Саһипҗамал Қарабаевани ахирқи сәпәргә узатқан күнимиз болди. Саһипҗамал һәдини биз «Сара һәдә» дәп ататтуқ. Униң яруқин симаси қәлбимиздә мәңгү сақлинидиғанлиғи ениқ.

Турған СОПИЕВ,
медицина пәнлириниң доктори, профессор.

Октябрь ҖАМАЛДИНОВ

Қазақстандики уйғур илим-пәни еғир жудаликқа учриди. Мошу жилниң 2-апрель күни филология пәнлириниң намзити, тонулған алим Октябрь Җамалдинов 91 йешида дуниядин өтти.

Октябрь Җамалдинов 1930-жили 10-октябрьдә Уйғур наһийәси Чоң Ақсу йезисида дунияға кәлгән. 1956-жили Ташкәнт шәһиридики САГУниң шәриқшунаслиқ факультетини тамамлиғандин кейин, туғулған жутиға қайтип келип, мәктәптә муәллим болуп ишләйду. 1960-жили Қазақстан Пәнләр академиясиниң аспирантурисиға уйғур тили мутәхәссислиги бойичә оқушқа чүшиду. 1965-жили «Һазирқи заман уйғур тилидики рәвиш категорияси» мавзусида намзатлиқ диссертациясини утуқлуқ һимайә қилиду. Алим «Һазирқи заман уйғур тили» намлиқ монография муәллиплириниң бири болди, 6-синип үчүн (Й.Цунвазо билән) «Уйғур тили» дәрислигини түзди, 2000-жили болса, С.Әминов билән биллә 7-синипқа беғишланған дәрисликни нәширдин чиқарди. Шу жили «Уйғур тили вә әдәбияти бойичә тәкшүрүшләр топлими нәшир қилинди, 2010-жили у китапниң иккинчи бөлүми йоруқ көрди. Алимниң «4-7-синиплар үчүн», «5-7-синиплар үчүн» (1972-ж), «8-9-синиплар үчүн» (2000-ж) диктантлар топлими «Уйғур хәлиқ қошақчилири», «Уйғур хәлиқ қошақлири» намлиқ китаплири йоруқ көргән. 1985-жили болса, «Уйғур тили» китави вә «Уйғур тилиниң фразеологиясиниң изаһлиқ луғити» нәширдин чиқти. Алим шундақла өткән әсирниң 90-жиллири тәйярланған төрттомлуқ «Уйғур тилиниң изаһлиқ луғитини» түзүшкә зор һәссә қошти вә униң картотекисини топлап, асасини салғучиларниң бири болди.

Октябрь Җамалдинов һаятини маарип саһасиға беғишлиған, йүзлигән шагиртларни тәрбийилигән һөрмәтлик устаз еди. 1980-жили Абай намидики Қазақ дөләт педагогика институтиниң филология факультетида Уйғур бөлүми ечилғанда, мәзкүр бөлүмниң дәсләпки оқутқучилиридин болди. О.Җамалдинов 1990 — 2000-жиллар арилиғида әл-Фараби намидики Қазақ дөләт университети Журналистика факультети Уйғур бөлүминиң студентлириға дәрис бәрди. У билим бәргән шагиртлири һазир уйғур маарипи вә мәтбуатида әмгәк қилмақта. Җүмлидин җумһурийәтлик «Уйғур авази» гезитида ишләватқан хадимларниң көпчилиги Октябрь Җамалдиновниң шагиртлиридур.

Октябрь Җамалдинов милләтпәрвәр, кәмтар, талантлиқ вә өзигиму һәм өзгигиму тәләпчан устаз еди. Устазимизниң яруқин симаси ядимизда мәңгү сақланғуси.

«Уйғур авази» гезитиниң тәһрирати.

Хатирә

Һаят инсанниң бу вақитлиқ дуниядики өмүр сәргүзәштилирини һәрхил қилип бәлгүләйдекән. Тәғдирниң язмишиға бойсунуштин башқа чарә болмайдиған пәйтләр жүрәкни езип, қәлбимизниң төридин орун алған җанларниң яруқин симасини хатирә тамғисиға айландуридекән. Әйнә шундақ еғир жудалиқни бизниң аилимиз өткән жилниң күз айлирида баштин кәчүрди. Бевақит кәлгән шум әҗәл көйүмчан, ғәмгүзар, иллиқ чирай қериндишимиз Малинәм Магилановани әндила 25 яшлиқ баһариға қәдәм басқан пәйтидә аримиздин елип кәтти. Өмүрлүк жүпти билән әндила аиләвий һаятниң бәхитлик дәмлирини сезинип, пәрзәнт сөйгән Малинәмниң арманлири бәләнт еди. Әпсус, миңларчә әпсус...

Қериндашниң оти һәммимизниң бағримизни тилип, зар жиғлатти. Малинәмниң аримизда йоқлуғиға һеликәм үгинәлмәй келимиз. Қериндишимиз һаят болған болса, гүлләр чечәк атқан баһарниң 10-апрель күни 26-баһарини қарши алған болар еди. Тәбрикләп гүл үзидин сөйәр едуқ. Бүгүнки күндә дағдуғилиқ қилип, туғулған күнүңизни тойлашниң орниға, «алтә ай» нәзириңизни берип олтиримиз. Амма тәңримниң буйруғиға илаҗимиз йоқ. Қериндишимизниң роһиға атап дуа қилип, Алладин бейиш бағлирини әта қилғай дәп сораймиз.

Әлвида, қериндаш, ятқан йериңиз юмшақ болсун! Сизниң яруқин симаңиз қәлбимиздә мәңгү сақлиниду. Роһиңиз алдида баш егип, **хатирилигүчиләр: Турғановлар әвлади.**

Ақтам йезиси, Уйғур наһийәси.

Шаир ейтқинидәк, «вақит алдираңғу, сақлап турмайду». Мана, бизниң қәдинас достумиз Асийәм Зулияровадин айрилип, жудалиқ дәрдини тартиватқинимизға һәш-пәш дегичә икки ай бопту. Әгәр һаят болса, 14-апрель күни барлиғимиз униң бәрикәтлик дәстихини әтрапида баш қошуп, 63 яшлиғини нишанлаттуқ. Чин дилимиздин тәбрикләп, жүрәк қетидин чиққан изгү-тиләклиримизни изһар қилған болар едуқ. Әпсус, биз достумиздин мәңгүгә айрилип қалдуқ. Тәбрикләш орниға хатирә йезишқа мәҗбур болуватимиз. Көзүмиз – нәм, көңлимиздә ғәм болди.

Асийәм өмүрлүк жүпти Арселин билән бир-биригә әҗайип ярашқан алтун үзүк билән яқут көзгә охшатти. Қачанла көрмәң, үзлиридә тәбәссүм, бир-биригә авазини көтирип сөз қилғинини аңлиматтуқ. Башта Арселин “Ават” қуш фабрикисида баш инженер, Асийәм дохтурлуқ кәспи бойичә Алмутидики Сызғанов намидики хирургия институтида ишлиди. Төрт пәрзәнт сөйди. Андин тиҗарәтчилик билән шуғулланди. Асийәм тамаққа наһайити уста еди. Бал тамған қоллири билән әткән тамақлириға бола уларниң ашхана, кафесидин адәмниң айиғи үзүлмәтти. Әпсус, шум әҗәл Арселинни сөйгән җүптидин, пәрзәнтлирини анисидин, бизни достумиздин айриди. Әнди у көрмигән яхшилиқларни йеқинлири көрсекән дәп арман қилимиз.

Тәғдиргә нә чарә! Ятқан йериң юмшақ, роһиң җәннәттә болсун! Сән дайим бизниң қәлбимиздә, **дәп әслигүчи достлири: Айимқиз, Аминәм, Нурбүви, Арзигүл, Рисаләтхан, Шарәпәтхан, Роза, Раһиләм, Шеринбүви, Хәйринисәм, Саламәтхан, Реһангүл вә Жумақиз.**

Авaт йезиси, Әмгәкчиқазақ наһийәси.

Өйүмизниң бәрикити, меһриван анимиз Шарванәм билән қериндашлириниң түврүги болған акимиз Илшат Һосмановниң 12-13-апрель туғулған күни еди. Әпсус, улар бизни – қериндашлири билән бала-чақисини зар қахшитип бақилиқ болди. Атимиз һаяттин яш кетип, он бала анимиз билән акимизниң қол-қанити астида қалғанлиқтин, улар бизни қатарға қошуш үчүн бар күч-ғәйритини сәрип қилди. Тизиғичә патқақ кечип, тамака шаңлиридин кәлмиди. Һаят болған болса, тартқан җапалири үчүн уларни төрдә олтарғузуп бақаттуқ, иллиқ ләвзимизни билдүрүп, көңлини алар едуқ. Өлүмгә чарә йоққән. Ғәмгүзарлиримиздин айрилғандин кейин, биз, қериндашлири, мискинликтә қалдуқ. «Улар көрмигән яхшилиқларни бала-чақиси көрсун» дейиштин башқа илаҗимиз йоқ. Илаһим, қәдирдан анимиз билән акимизниң ятқан җайлири җәннәт бағлиридин болғай!

Қәдирданлар роһиға тазим қилип **әслигүчиләр: сиңлиси Рисаләт, Гөһәрбанум – Иврайим, Саадәтбанум, Турғунбүви, рәпиқиси Хуршидәм, қериндашлири Давутҗан – Халидәм, Рәхмәтҗан, Нурмәһәмәт –Санийәм, Шөһрәт – Ранәм, Шавкәт – Асийәм, Сабирәм – Камил, Рәшидәм – Казимҗан, Тәлғәт, Хуршидәм – Мәхпирҗан, Ғәйрәт, пәрзәнтлири Гөзәл – Рамир, Ринат – Айшигүл, Расул – Надира вә нәврилири.**

Әмгәкчиқазақ наһийәси.

Өлүк рази болмай...

Өмлүгини намайиш қилди

Рашидәм РӘҺМАНОВА,
«Уйғур авази»

Челәк – Әмгәкчиқазақ наһийәсидики әң чоң йезиларниң бири. 40 миңдин ошуқ аһалиси бар. Онлиған милләт вәкиллири иҗил-инақ яшайду. Өз вақтида наһийә мәркизи болған чоң йеза бүгүнки күнлүктә сәккиз мәһәллигә бөлүнгән. Уларниң барлиғида жигитбашлири сайлинип, ақсақаллар, ханим-қизлар вә яшлар кеңәшлири қурулған. Әйнә шуларниң тәшәббуси билән округ бойичә шәнбилик елан қилинип, униңға 600дин ошуқ адәм қатнашти.

Әнди йезиниң «Автобаза» мәһәллисиниң жигитбеши Сетивалди Семәтовниң рәһбәрлигидики челәкликләр бу күни Улуқ Ипәк йолиниң Қорам йезисиға бурулидиған участкисидики қәбирстанлиқта әмгәк қилди.

Сетивалди акиниң мәһәллигә жигитбеши болуп сайланғанлиғиға бийил 10 жилдин ашти. Мошу вақит давамида у жутни 45 жил башқурған йезиниң дәсләпки жигитбеши Мәһәмәтҗан Йүсүповтин үгәнгән тәҗрибиси билән иш тутуп кәлмәктә. Мәһәмәтҗан ата Ғулҗа шәһиридә мәшрәптә әр йәткән инсанлардин еди. Хәлқимизниң урпи-адәт вә әнъәнилирини, мәдәнийитини мукәммәл биләтти. 1970-жили у Москвағичә хәт йезип, Челәктә мечит селишқа рухсәт алиду. Йеза четидики қәбирстанлиқларни тазилитип, қоршитип, әтрапиниң йешилзарлиққа айлинишини тәминләйду. Шу әнъәнини Сетивалди акиниң әтрапидики паалийәтчан инсанлар мошу күнгичә сақлап кәлмәктә.

Сетивалди ака ярдәмчилири: яшларниң жигитбеши Дилмурат Мөмүнов, Халмурат Бәширов, активистлар Ниғмәт Һезахунов, Алимҗан Һетахунов, Қуддус Илахунов, Мурадил Садиров, Адилҗан Иминов, Азат Исмайилов, Тейипҗан Кәримов, Ринат Мөмүнов вә башқиму 100дин ошуқ адәм билән дәрру ишқа киришип кәтти. Мәбләғсиз һечбир ишниң пүтмәйдиғанлиғини чүшинидиған тиҗарәтчиләр Һакимҗан Турсунов, Мусаҗан Сәлимов, Һашимҗан Турсунов вә башқилар һамийлиқ ярдәм қилди. Нәтиҗидә қәбирстанлиқниң ичи вә сирти толуқ тазилинип, мәрт-мәрданә инсанлар елип кәлгән дәл-дәрәқләр көчәтлири тикилди. Қизғин иш чоң йолниң бойида әмәлгә ашқанлиқтин, өтүп кетип барған машинилар тохтап, йолувчилар алиқанлирини йейип, изгү ишни атқуруватқанларниң аманчилиғи билән саламәтлигини тилиди.

«Күч — бирликтә, иш өмлүктә» демәкчи, автобазилиқ әр-жигитләр әтигәндин кәч киргичә ишлисә, мәһәллиниң ханим-қизлири түрлүк-түмән тамақларни тәйярлап, жутдашлирини ғиза билән тәминлиди. Шундақ қилип, «Автобаза» мәһәллисиниң жути йәнә бир қетим бирлиги һәм өмлүгини көрсәтти.

Әмгәкчиқазақ наһийәси.

Имамға соал

Мусибәт егисиниң қазан қайнатқини тоғриму?

Соал: — Йеқинда чоң дадам қайтиш болған еди. Җиназида жирақ-йеқиндин келидиған меһманлиримиз бар. Уларға дәп қазан қайнитайли десәк, һәрхил пикирләр чиқип кәтти. Зади мусибәт егилириниң қазан қайнатқини тоғриму?

Бәхтияр МӘҺӘММӘТ.

Алмута шәһири.

Җавап: — Әлвәттә, йеқин адәмниң өлүми һәрбир аилә әзасини қайғуға салиду. Бирақ мусибәтниң еғирчилиғиға қаримастин, көп аилиләр “җиназа намизиға жирақ-йеқиндин келидиған меһманларни узитимиз” дәп, өйидә қазан есип, ғиза тәйярлайду. Бәзидә өлгән адәмниң җәсиди өйдә ятсиму, аилә әзалири “базардин қой әкилимиз”, дәп аварә болиду.

Әлвәттә, биз меһмандост хәлиқ. Өйгә кәлгән меһманға бир чинә чай болсиму бәрмәй қайтурмаймиз. Лекин, җиназиға кәлгән меһманларму мусибәт егилириниң еғирчилиғини техиму ашурмай, уларни дәстихан йейип, тамақ тәйярлашқа мәҗбурлимаслиғи керәк.

Әсли биз өй егилиридин зияпәт күтмәй, әксичә, уларни тамақландурушимиз керәк. Пәйғәмбәр саллаллаһу әләйһи ва салламниң заманида Җәафәр ибн Әби Талиб қайтиш болған күни, Алланиң әлчиси җамаәткә мундақ дегән: “Җәафәрниң аилиси үчүн тамақ тәйярлаңлар, чүнки улар еғирчиликқа дучар болди».

Шәриәттә матәм үч күн давам қилиду. Шуниң үчүн үч күнгичә мусибәт егилири меһман узитишқа хеч хираҗәт чиқармаслиғи керәк.

Жуқуридики һәдискә асасән, бизниң адәтлиримиз бойичә холум-хошнилар тамақ пиширип, мусибәт егилиригә әкирип туриду. Яки жут-җамаәттин пул жиғилип, жигитбашлириниң уюштуруши билән қазан қайнитилиду. Бу тамақни өй егилири вә жирақтин кәлгән меһманлар йесә болиду. Мәзкүр адәтни биз чоқум ташлимай, риваҗландурушимиз керәк.

Хошниларниң елип киргән тамақлири кам болуп қелип, жирақтин кәлгән меһманларға йәтмәй қалған тәғдирдә, меһмандостлуқ сүпитини изһар қилип, өй егилири улар үчүн қазан қайнатса болиду. Бирақ жирақтин кәлгән меһманлар өй егилиридин тамақ күтмәй, ашханиларға берип ғизаланса, техиму яхши болатти. Амма мәһәлләниң адәмлири яки йеқин җайлардин кәлгән меһманларниң өй егилири тәрипидин тәйярланған тамақтин ғизалиниши тоғра әмәс. Чүнки, жуқурида ейтқандәк, биз мусибәт егилириниң еғирчилиғини ашуруп, уларни аварә қилмаслиғимиз керәк. Шундақла җиназиға кәлгән адәм тамақ йегили әмәс, савап тапқили келиду.

Қәбиргә қулуп селиш һаҗәтму?

Соал: — Әссаламу әләйкүм. Биздә өлгән адәмни йәрлигәндә, өлүмни тохтитиш үчүн қәбригә қулуп селиш адити бар. Мундақ қилиш тоғриму?

Тельман ҺӘМЗАХУН.

Уйғур наһийәси.

Җавап: — Биринчидин, шуни ениқлавелишимиз керәкки, қәбиргә қулуп селиш бизниң адәтлиримиз әмәс. Бу пәқәт бәзи чала моллиларниң ойдурма ишлиридур.

Иккинчидин, өлүм Алла тааланиң әмри вә тәғдири билән келиду. Уни тохтитиш һеч инсанниң қолидин кәлмәйду. Қуръан Кәримдә Алла таала мундақ дегән: “Һәрбир үммәтниң әҗили бар. Өлидиған вақти йәткәндә бирәр саат йә алдиға, йә кәйнигә сүрүлмәйду”.

Қәбиргә қулуп есиш шәриәткила әмәс, әқилгә сиғмайдиған гәп. Бу ишни қилғучилар, “биз өлүмни солап, сиртқа чиқишқа мүмкинчилик бәрмәймиз”, дәп ойлиши мүмкин. Бирақ бу чоң бир хурапәт вә наданлиқтур. Чүнки өлүм — солап қойғидәк маддий нәрсә әмәс. Шуңлашқа, башқиларниң алдида күлкә болмаслиғимиз үчүн, бу азғунлуққа һәргиз йол бәрмәслигимиз лазим.

Соалларға җавап бәргән Нурмәһәммәд ИМИНОВ,
исламшунас.

Өткән әсирниң сәксининчи жиллири Абай намидики Қазақ педагогика институти филология факультетиниң Уйғур бөлүмидә билим бәргән шагиртлири Руслан Арзиев, Шөһрәт Мәсимов, Малик Мәһәмдинов, Ялқун Арзиев вә Әхмәтҗан Исрапилов устази, көрнәклик тилшунас, филология пәнлириниң намзити

Октябрь ҖАМАЛДИНОВниң

вапат болуши мунасивити билән мәрһумниң аилисигә вә қом-қериндашлириға чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

Абай намидики Қазақ педагогика институти (һазирқи Қазақ миллий педагогика университети) филология факультети уйғур бөлүмини 1981 — 1986-жиллири тәһсил көргән шагиртлири көрнәклик уйғуршунас алим, филология пәнлириниң намзити

Октябрь ҖАМАЛДИНОВниң

вапат болуши мунасивити билән мәрһумниң аилисигә вә уруқ-туққанлириға чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

1988/1993-жиллири Абай намидики Қазақ педагогика институти филология факультетиниң Уйғур бөлүмидә тәһсил көргән курсдашлири Разийәм Җамалдиноваға атиси, көрнәклик уйғуршунас, салаһийәтлик устаз, филология пәнлириниң намзити

Октябрь ҖАМАЛДИНОВниң

вапат болуши мунасивити билән чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

Қ.Ғоҗамияров намидики дөләт академиялик Уйғур музыкилиқ- комедия театриниң коллективи театримизниң лаһийисини қурған мемар Шөһрәт Йүсүповқа акиси, көрнәклик рәссам

Руслан ЙҮСҮПОВниң

вапат болуши мунасивити билән чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

“DUNIYA-ART” заманивий сәнъәт галереяси җәмийәтлик фонди вә чәт әлләрдә истиқамәт қилидиған бир топ рәссамлар: Мәрвайит Һапиз (Германия), Ниҗат Һашир (Швеция), Мәһәмәтҗан Җүмә (Америка), Леким Ибрагимов, Өмәрҗан Мәңсүров (Өзбәкстан) тонулған рәссам

Руслан ЙҮСҮПОВниң

вапат болуши мунасивити билән мәрһумниң аилисигә вә қом-қериндашлириға чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

Алмутида истиқамәт қиливатқан бир топ уйғур рәссамлири: Һашимҗан Қурбанов, Гөзәл Мәмединова, Өркәш Һасанов, Мәһәмәтҗан Абдуллаев, Ғулам Абунийазов, Әркин Зулпиқаров, Муһәббәт Һетахунова, Рустәм Шамахунов, Гүлназ Турсун, Муниса Гулиева атақлиқ рәссам

Руслан ЙҮСҮПОВниң

вапат болуши мунасивити билән мәрһумниң аилисигә вә қом-қериндашлириға чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

Алмутида истиқамәт қилидиған бир топ дост-бурадәрләр: Абдукерим — Халидәм, Азат — Халидәм, Һакимҗан — Рисаләт, Күрәш — Маһинур, Гулинур, Һәмраҗан — Меһрибан, Сраждин — Саламәтхан, Асаләтхан, Әхмәтҗан – Хатигүл, Дилшат — Ризвана талантлиқ рәссам

Руслан Йүсүповниң

вапат болуши мунасивити билән мәрһумниң аилисигә вә қом-қериндашлириға чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

Алмута шәһири Горный Гигант мәһәллисидики Мәһәмәтҗан Һашимов рәһбәрлигидики мәшрәп әһли мәзкүр мәшрәпниң әзаси, тонулған рәссам

Руслан ЙҮСҮПОВниң

вапат болуши мунасивити билән мәрһумниң аилисигә вә қом-қериндашлириға чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

Алмута шәһиридә туридиған Әбәйдуллам Җаппаровниң аилиси Қазақстан Рәссамлар иттипақиниң әзаси, көрнәклик рәссам

Руслан ЙҮСҮПОВниң

вапат болуши мунасивити билән мәрһумниң аилисигә вә қом-қериндашлириға чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

Алмута шәһиридики Әбәйдуллам — Розхан, Эльза, Һавагүл, Мунавәр, Зоһрадин тәркип тапқан мәшрәп әһли мәзкүр мәшрәпниң әзаси Санавәр вә Молутҗан Қурбановларға атиси

Ясинҗанниң

вапат болуши мунасивити билән чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

«Йәттә қериндаш» мәшрәп әһли: Комунар — Флора, Закир — Гүлпарәм, Санийәм, Марс, Абдуманап — Кларәм, Молут — Ханәм, Нурвәг Уйғур наһийәсиниң Пәхрий граждини, истедатлиқ дохтур

Хатәм ҚАСИМОВАниң

вапат болуши мунасивити билән мәрһумниң аилисигә вә қом-қериндашлириға чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

Панфилов наһийәси Яркәнт шәһиридики Ташмәһәммәт — Саһинур, Реһимҗан — Мәрийәм, Қурванҗан — Хатәмбүви, Һүсән – Сепийәм, Санийәм, Нурмәһәмәт – Меһрай, Марат, Абдувәли – Имһанәмдин тәркип тапқан мәшрәп әһли қәдинас ағинилири Болат вә Гульфия Хусаиновларға атиси, Улуқ Вәтән урушиниң ветерани

Закир Ғаниоғли АҚМАРОВниң

вапат болуши мунасивити билән чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

Уйғур наһийәсиниң Чонҗа йезисида истиқамәт қилидиған Абдуманап Әмитахунов билән Азат Палтушевниң аилиси Чарин йезисиниң турғуни Батурин Әкбәровлар аилисигә қизи

Румиләмниң

мәзгилсиз вапат болуши мунасивити билән чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

«Уйғур авази» гезитиниң тәһрирати гезитимизниң Әмгәкчиқазақ наһийәси Көктөбә йезисидики җанкөйәри, медицина саһасиниң ветерани

Әхмәтҗан РОЗИЕВниң вә қизи Венераниң

вапат болуши мунасивити билән мәрһумларниң аилисигә вә қом-қериндашлириға чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

«Уйғур авази» гезитиниң тәһрирати гезитимизниң Панфилов наһийәсидики җанкөйәри, Билал Назим намидики мәктәпниң мудири Шеринай Һасановаға һәдиси

Асийәм Шакирқизиниң

вапат болуши мунасивити билән чоңқур қайғуруп тәзийә билдүриду.

Миллий урпи-адәтлиримиз

Сәксәнхалта

Сәксәнхалта – уйғурларда кәң умумлашқан дора-дәрмәкчилик кәспи болуп, у миллий тибабәтчилик дориханисидин ибарәт. Адәттә, дорипуручлар һәрхил дора-дәрмәк сетишқа бирләштүрүлгүп, томур тутуш арқилиқ диагноз қойидиғин алдин-ала тәйярланған дорилирини бериду. Тәйяр мәһсулат болмиған тәғдирдә, дора материаллирини нисбити бойичә тәңшәп, бемарға уни тәйярлаш бойичә рецептлирини бериду. Дорипуручлуқ дуканида сетилидиған дориларниң түри бәк нурғун болғачқа, улар халтиларға айрим-айрим қачилинип, тахтиларға рәтлик қилип тизилиду. «Сәксәнхалта» чүшәнчиси, наһайити көп халтини көздә тутқан

һалда (халтилар сани йүз, һәтта миңдин ешип кетиши мүмкин), әйнә шуниңдин келип чиққан.

Сәксәнхалта дуканлириға берип қалғидәк болсиңиз, дорәдәрманчилар сизгә акмуч-каримуч, кәләмпурлардин башлап, зирә, арпибедиян, пиннә, пил-пил, кувзақдарчин, лачиндана, гүлдарчин, қақилә, көклачиндана, һелилә, холинжан, акчачқар, сана қатарлиқ шипалиқ дориларниң йүзлигән түрлирини тәвсийә қилиду. Буниңдин ташқири, уйғурлар пәсил мүҗәзиниң өзгиришигә қарап, униңға мувапиқ келидиған чайларни таллап ичкәчкә, дорипуручлар чай дорилирини тәйярлаш маһаритиму өзләштүргән.

Сөз оюни

Сетивалдини сәгитивәткән саат

Садир серик саатини Сетивалдиға сәккиз сомға сатти. Сәвәви, Сетивалди сапла СССРниң саатлирини сақлайду. Сақлинивәткән саатлириниң сани — сәксән сәккиз. Сақлап-сақлап, «Союзниң» саатлирини сегинип сориғанларға санақсиз сомға сетиветиду. Сетивалди саатчиларниң сәркиси санилиду. «Севен Старс Стрит» саатлирини, сувенирларни сатидиған салон Сетивалдиниң. Сәра Садовайдики слесарь Семен Семеныч салмақлиқ, сүпәтлик сап саатни сатмақчән.

Сешәнбидә сәһәрдә саат сәккизләрдә Сетивалди сәрадики СТОниң сиртида Семенни сақлиди. Семен «спиртлиқ суларни» сөйүнүп сүмирәтти. «Серикниң» сирини сөзгән саатчи «Соверен» сигаретидин, «Столичная» «спиртлиқ сүйидин», сәйләрдин сумкисиға селивалғанди. Сөйгини Селимханниң салған самбуса-санзилирини сорап селивалған. Саатчи саламлишипла, слесарьға сийлиқлирини сунди. Семен Семеныч сәл сәскәнсиму, «Столичная» серик слесарьниң сирини сақлалмиди. Сәһәрлик сорға салқинлиғачқа, саатчи стакинини соқуштуруп, спиртлиқни сүмиривәтти. Семенму селинган сәйгә сәп салмай, стаканд икини сақитивәтти. Сетивалдиму, Семенычму спиртлиқ сулардин сәнтәрүлди.

Сетивалди СССР саатлирини соғиларниң султани санатти. «Столичная» слесарь Семенни сехирлап, Сетивалдиға саатни сатмайла, сора сүпитидә сунғузди. Стрелкилири сунған саатни сунғандила, Сетивалдиниң сәлити суслашти. Сунуқ саат Сетивалдини сәгитивәтти!

Минәмжан АСИМОВ.

Сөйүнчә!

«Уйғур авази» – бәшликтә

Йеқинда «Қазпочта» акционерлиқ җәмийити елан қилған Қазақстандики әң нурғун муштири бар бәш нәшириниң ичигә, «Егемен Қазақстан», «Казахстанская правда», «Полиция KZ» вә «Қазақстан теміржолшысы» нәшрлириниң қатарида, «Қазақ газеттері» ЖШС тәркивидики җумһурийәтлик җәмийәтлик-сәясий «Уйғур авази» гезитиму кирди. Мошу йәрдә гезитимизниң ахирқи жилларда мошу рейтингтики орнини сақлап келиватқанлиғини алаһидә тәкитләп өткүмиз келиду.

Кейинки жилларда, болупму тәҗиман вирус пандемияси башланғандин буян дәсләпки ихтисадий қийинчилиқларға бағлиқ мәнивий һаятимизда сәлбий өзгиришләрниң йүз бериватқанлиғи һечким үчүн сир әмәс. Җүмлидин хәлиқниң китап оқушқа, гезит-журналларға йезилишқа болған һәвәси кәскин суслишип кәтти. Бу әһвал болупму кәрәлик нәширләргә муштири топлаш мәвсүмлиридә еник көрүнүшкә башлиди.

Җуқурида кәйт қилинған проблемидин, әлвәттә, узунжиллиқ тарихқа егә миллий нәширимиз – «Уйғур авазиму» истисна әмәс. Амма редакция хадимлириниң иши тоғра уюштурулуши, гезитимиз җанкөйәрлири билән активистлиримизниң йеқиндин қоллап-қувәтлиши түпәйли, бу синақтин утуқлуқ өтүп келиватимиз. Болупму, устимиздики жилға муштири топлаш мәвсүмидә җумһурийәтлик уйғур этномәдәнийәт мәркизиниң вә униң җай-җайдики шөбилириниң, җүмлидин униң ахралмас қисми болған жигитбашлири, аяллар, яшлар кеңәшлириниң вә «Уйғур авазиға» муштири топлаш бойичә җәмийәтлик штаб әзалири билән җүригидә оти бар һамий-меценатлиримизниң күч чиқириши нәтиҗисидә муштирилиримиз сани 16 миңдин ашти. Мошуниң өзи хәлқимизниң «уйғур» дегән намға мунасип әмәлий иттипақлиғиниң яркин ипадиси болса керәк.

Биз барлиқ оқурмәнлиримиз билән җанкөйәрлиримизгә чәксиз миннәтдарлиғимизни билдүргәч, һәммимизгә ортақ болған ушбу утуқ билән сәмимий тәбрикләймиз.

Амәт

Машина утувалди

Гөһәрбуви ИСМАЙИЛҖАНОВА, «Уйғур авази»

Йеқинда тәвәнкипәнҗимлик Турғанҗан Сопиевниң һаятида чоң хошаллиқ йүз бәрди. У лотерея оюнида йеңи «Hyungai Accent» машинисини утувалди.

Вақиә мундақ болди. Турғанҗанниң 9-синипта оқуватқан оғли Диярниң әслидә янфони йоқ әмәс, бар болуп, уни пайдилиниватқанлиғиға анчиму узақ вақит болмиған. Лекин, немишқиду, Дияр йәнә йеңи телефон алғуси келип, атисиниң «бешини ағритиватқанлиғиға» икки айчә вақит болуп қалған. Атиси оғлиниң райичә болуп, новәттики йәкшәнбә күни Яркәнт шәһиридики «Evrika» дуканиға келиду. Тәлийигә яриша, Дияр халиған йеңи үлгидики «Redmi Note 9» телефони тепилип, уни несийәгә елиш үчүн һөҗҗәтләрни рәсмийләштүрүлиду. Мана шу чағда дукан сетиқчилири уларға бу телефонни сетивалғучилар арисида Инстаграм арқилиқ йеник автомашина лотереяси уттур алақидә өйнитилидиғанлиғини әскәртип, лотерея күнини еник екәнлигини ағаһландурди.

Шундақ қилип, лотерея пандемия тәсиридин бөлгүләнгән вақиттин сәл кечиктүрүлүп, Инстаграм арқилиқ өйнитилиду. Мана шу чағда мәзкүр техника дуканиниң арқилиқ 10 йеник машина вә Нурсултан шәһиридин икки бөлмилик пәтир өйнитилиди. Дәсләпки автомашина егисиниң Яркәнт тәвәсидики Ынтымақ (Тәвәнки Пәнҗим) оттура мәктивиниң муәллими Турғанҗан Сопиев екәнлиги еникланди.

— Бу күни уттур алақида лотерея өйнитилип, мениң исим-шәрипим атиливатсиму, дәсләп ишәнмидим. Шунда мени телефон сетивалған дуканға келип, утуғумни көрүп кетишимни өтүнди. Акам билән дәрру йетип бардуқ. Бу машинини рәсмийләштүрүш үчүн «Evrika» компаниясиниң баш идариси орунлашқан Чимкәнт шәһиригә бериш тәләп қилинидекән.

Шундақ қилип, Турғанҗан Сопиевниң Чимкәнт шәһиригә берип келиши үчүн авиабилет, меһманханидин орун, йемәк-ичмиги һәққини, чиқимини йәнә мәзкүр компания өз һөддисигә алди. Пәкәт Т.Сопиев утуғини өз намиға рәсмийләштүрүш үчүн Хәлиққә хизмәт көрситиш мәркизидә 13 200 тәңгә пул хәшлиди.

— Бу — мениң һаятимдики иккинчи чоң утуғум. Һелиму ядимда, 1988-жили Панфилов педагогика училищесида оқуватқан студентлиқ пәйтимдә шәһәр күни дағдуғилиқ өтүватқан күнидә, лотерея оюни уюштурулған еди. Мана шу лотереядин мән гиләм утувалған едим. Әнди бу кетимқи утуғумға мениң билән кериндашлирим вә хошнилирим һәм жутдашлирим, мәктәптики коллективимм тәңла хошал болди. Растимни ейтсам, машинини һайдап өйгә кирип кәлгәндила, бу мөҗүзигә ишәндим, — дәйду Турғанҗан һаяҗанланған һалда.

Панфилов наһийәси.

Көңүл тамчилири

Шаирләр көклисун

Һәр шаирә төкәр гүл,
Қәлимидин хуш пурақ.
Назуклуғи мисраниң
Гүл бәргидә ялтирақ.

Гүл бәргидә ялтирақ,
Җим-җит синәр тупраққа.
Шаирләр шеири
Мәлһәм болар пираққа.

Мәлһәм болар пираққа
Азатлиқ һәм инсанлиқ.
Шеирдики һәр һекмәт
Қамчилайду яманлиқ.

Қамчилайду яманлиқ
Адаләт һәм һәқиқәт!
Шаирниң қәлбидин,
Тамчилайду ривайәт.

Тамчилайду ривайәт,
Яшнап қалған алимдин.
Көмүлсиму сүйиги,
Сөзи ашар аләмдин.

Сөзи ашар аләмдин
Һәр шаирә қәлбидә.
Жилва қилар бир гөһәр
Сирғип аққан һисидә.

Сирғип аққан һисидә
Шаирләр яшисун!
Қәлблири дур төккәч,
Шаирләр көклисун!

Шаирләр көклисун
Уйғурумниң ичидә.
Уйғур роһи өлмисун,
Мәктәп ачсун қәдәмдә!

Күндүзай ҺАМУТ.

Нәшрият тәһписи

«Қалиғач угиси»

Йеқинда язғучи вә шаир Тельман Нурахуновниң “Қалиғач угиси” романи нәширдин чиқти.

Мәзкүр романда җәмийитимиздә йүз берип туридиған түрлүк-түмән вақиәләрниң гувачиси болимиз. Әсәрдә қәһриманларниң һәрхил мүҗәз-хулқи вә әмәлий иш-һәрикәтлирини очуқ баян қилиниду: муһәббәт вә нәпрәт, қизғиниш сезимлири, өзара мунасивәтлики сәмимийлик билән назарилик...

Әсәр раван тилда йезилған вә йеник оқулиду.

Кәң китапханлар аммисиға бегишланған ушбу әсәрниң оқурмәнләр қәлбидин орун алидиғанлиғиға ишәнчимиз камил.

«Таңни күтимән»

Әйнә шундақ нам билән йеқинда «Мир» нәшрият өйидин» Уйғур наһийәсиниң Ават йезисида истиқамәт қилидиған пешқәдәм устаз, һәвәскар шаир Һасил Абдримовниң тунҗа топлими йоруқ көрди.

Шәмшидин АЮПОВ, «Уйғур авази»

Мәзкүр топламда муәллипниң хәлиқ, Вәтән, һаят екими, бүгүнки заман, адәмләр арисидики мунасивәтләр мавзулириға бегишланған шеирлири орун алған. Топламға һәзил-расти арилаш йезилған шеирқошақларму киргүзүлгән. Муәллип өз тәғдири мисалида көплигән умумийлиқ кәчмишлирини тәсвирләп, тәғдирдаш қандашлириниң жиғисини жиғлайду, тәғдир боранлири һәр яққа учуруп елип кетип, дунияға териқтәк чечилип кәтсиму, улуқ идеаллар илкидә һаятқа ашиқ болушни, роһий байлиқ издәп үмүт билән яшашни алға сүриду.

Һәвәскар шаир өзиниң дунияға көзқариши, ички кәчүрмилири вә тәпәккури арқилиқ китапханни дунияда, җәмийәттә йүз бериватқан вақиәләр, бүгүнки вәзийәтләр һәққидә чоңқур ойлинип, тоғра нәтиҗә-йәкүн чиқиришқа дәвәт қилиду. Ушбу топламға киришмә сөз язған талантлиқ яш шаир Вильям Молотовниң тәъбири билән ейтсақ, «Һәрқандақ китапни оқуш алдида «Китап оқурмәнгә немә берәләйду, китапханниң роһий дуниясини қанчилик байитала лайду?», дегән соалларни туғулуши тәбиий.

«Таңни күтимән» топлимидики мавзу вә мәзмун җәһәттин һәр янза шеирларни оқуғинимизда җуқуридики соалларға җавап тапалайдиғинимизму шүбһисиз... Топламдин көңүлдар еу ичидигиниға ишиниц, көп қирлиқ талант егисиниң шеирийәт гүлзариға ташлиған қәдими қутлуқ болуп, бәдиийлиги, тартиш күчи техиму күчлүк, салмақлиқ әсәрләрни яритишқа несип болсун демәкчимиз! Таңларға тәшна көңли таң нурлириға четирқинип, сәһәр сәлкинлири сезимлирини дайим сәгәк қилсун!».

Бенакарлиқ сәнъити

Кемир өй

Уйғурларда кемир өй мундақ ясилиду. Алди билән икки-үч метр егизликтә там қопурулиду. Андин кесәк билән әгмә егилиду. Униңға түңлүк қоюлиду. Кемир адәттики өй охшаш төрт часа әмәс, бәлки узунчақ келиду.

Өй пүткәндин кейин кәң қурулиду. Йәни ишиккә удул орунлашқан төрдики тамға икки метр узунлуқта, бир метр кәңликтә оюқ оюлиду. Башқа тамларғиму кичик тәкчиләр чиқирилиду. Әң ахирида тамлар ичникә сугақ (какил лай) билән сугилиду. Там-торуслар һақ билән ақартилиду. Қол илкидә барлар тамларни гәҗ сугақ билән сугап, үстидин нәқиш чикириду. Төр тамдики оюқларға йотқан-көрпиләр жиғилиду. Башқа тамлардики тәкчиләргә чинә-қачилар тизилиду. Йөлинип олтарған адәмниң қиймиги һақ жуқуп кәтмәслиги үчүн, адәттә тамниң төвән тәрипигә әдгал тартилиду.

Хәлқимиздә шундақла үсти кесәк билән йерим метр чәмбәр шәклидә әгмә қилип йепилған кемир өйләрму болған. Уларниң ишик-деризилиридин башқа йәрлиригә ягач ишлитилмигән. Кемир өйләр көпинчә икки қәвәт болуп, астинқи қәвити икки метр чоңқурлуқта гәрәм қилип қолулиду. Үстигә бир метр әтрапида кесәктин там қопурулуп, өлчәмлик кәлипта қуюлған хам кесәк билән геометриялик шәкилдә әгмә қилип йепилиду. Бәзи әгмиләрниң төписидин кесәктин йәнә бир қәвәт көтирилиду.

Кемир өйләр киштә – иссиқ, язда салқин болғачқа, у толирақ тарихий вәтинимиздики Турпан тәвәсиниң климатиға мас келиду. Умумән, өйниң бу түри Турпан, Тоқсун, Пичан қатарлиқ қурғақ һәм иссиқ өлкиләрдә истиқамәт қилидиған уйғурларға хас кәшпияттур.

Уйғурлар өй селишта адәттә күнгәй җайни таллайду. Хәлқимизниң өй-имарәт қурулмисида қедимий миллий әнъәнә асасида мәлум өзгиришләр болған. Йәни қобул қилған динимизға бағлиқ, ислам мемарчилик услубидики өй-имарәтләр аммибаплиққа айланған. Болупму җама, мечит, мазар, зиярәтгаһларниң бена қурулмисида бу хилдики хусусийәт рошән әкис етилгән. Уйғур мемарчилигидики мунар, гүмбәз, қәббә, меһрап, балабеши, ишикбеши тәкчә оюқ, мора, пешайван, түврүкләрдә хәлқимизниң диний етиқати вә рәң таллаштики эстетикилиқ көзқарищи ипадилинип, миллий мәдәнийитимизниң асаси сүпитидә бенакарлиқ сәнъитиниң тәрәққий етишигә зәмин яратти.

Тәбиәтни қоғдайли!

Үч һайван Қазақстанниң Қизил китавиға кирди

Қазақстан Җумһурийитиниң Экология, геология вә тәбиий ресурслар министрлиги үч һайванниң – йолвасниң, Җәнубий-Ғәрбий Азия қаплиниңиң вә Пржевальский илқисиниң Қазақстанниң Қизил китавидин орун алғанлиғини елан қилди. Буниңға Җумһурийәт Һөкүмитиниң 2006-жили 31-октябрьда чиққан “Әсүмлүкләр билән һайванларниң кам учрайдиған вә Йоқилип кетиш хәвпи туғулған түрлириниң тизимини тәсиқиш тоғрилиқ” қарариға толуқтурушларниң киргүзүлүши асас болди.

Шуни алаһидә тәкитләш лазимки, Азия қаплиниңиң дуниявийза бойичә умумий сани 870 – 1,3 миң башни тәшкил қилип, улар Қазақстанда пәқәт Үстирт дәләт тәбиий қорүғинила макан лайду. Әнди Пржевальский илқиси тоғрилиқ ейтсақ, у илқа аилисиниң кам учрайдиған вәкиллириниң бири болуп, яваи илқиларниң кичик түрлиригә ятиду. Мәмликитимиздә һазир униңдин пәқәт он баш қалған.

Бүгүнки таңда елимизниң Экология, геология вә тәбиий ресурслар министрлиги Балқаш әтрапидики йолвасларни әслигә кәлтүрүш бойичә 15 жилға бегишланған программисини ишләп чиқти. Униңда мәзкүр жирткүч яшайдиған муһитни тәйярлаш, йолвасниң тәбиәткә көнүкүшини назарәт қилиш чарилири өз ипадисини тапқан.

Ядиңларға салимизки, бүгүнки күндә өсүмлүкләрниң 400гә йеқин, омуртқилиқ һайванларниң 133 түри Қазақстанниң Қизил китавиға киргүзүлгән.

Аялниң даналиғи

(һекмәтлик ривайәт)

Өтмүштә бир бағвән һаят кәчүргән екән. Аяли иккиси кичиккинә бегида алма дәрәқлирини өстүрүп, күзлүги улардин елинған мевиләрни сетип, пул қилип, күн көридекән. Жиғим-терим мәвсүми башланған бир пәйттә бағвән тумукап, орун тутуп йетип қалиду. Вақтида жиғилмиғачқа, алмилар четидин сесишқа башлайду. Бағвән бираз яхши болуп қалғанда, аяли билән мәслиһәтлишип, сүпәтсиз болсиму, һосулини сетиш үчүн базарға қарап йол тутиду.

Йолда униңға бир содигәр учрап, бағвәнниң мәхситини билгәндин кейин: “Һәй, ахмақ, сениң сесиқ алмилириңни кимму сетивалар?” – дәйду тәнситмигән әлпазда.

Содамниң болмайдиғанлиғини чүшинимән, – дәп җавап бериду бағвән. – Һәр һалда өтүп қалидиғиниға үмүт қилимән.

Йоқ гәпни қой, бәрибир сатални саталмайсән. Амма өйүңгә барғанда аялиңдин дәшнәм йәйдиғиниң еник.

Униңда дәп кәтмән. Мениң аялим сиз ойлиғандәклардин әмәс. У мени бәк яхши көриду. Һәрқандақ әһвалға чүшәнчә билән қарап, еғир-бесиқлиқ тонутиду.

Хамхиял қилма. Аялларниң һәммиси охшаша зуванда. Ишәнмисәң, кени бәслишәйли: һазир иккимиз сениң өйүңгә биллә баримиз. Сән аялиңға сесиқ алмилириңниң өтмәй қалғинини ейтисән. Әгәр у чатақ чиқармиса, мән саңа бир халта алтун беримән. Әксичә әһвалда, сән маңа мону етиң билән һарвуңни берисән.

Иккиси келишип, бағвәнниң өйигә келиду. Саһипхан аял уларни хушчирай күтүвалиду.

Кәчүрүң, сөйүмлүгүм, алмилирим өтмәй, қуруқ қол кайтип кәлдим, – дәйду бағвән униң алдида хиҗаләт болған һалда. – Бийил киштин қандақму чиқармиз?

Роһизни чүшәрмәң, дадиси, муһими, аман-есән қайтип кәлдиңиз. Җенимиз болсила, пул дегән тепилиду. Алла буйриса, бу синақтинму өтүп кетәрмиз. Узақ йол мениң, чарчиғансиләр, кени, қоллириңларни жуюп, дәстиханға келиңлар.

Содигәр ғизалинивәтип: «Алмилириңларниң өтмәй қалғини бәк чатақ боптудә. Әнди киштин қандақму чиқарсиләр?» дегән сөзләрни нәччә қайтилап ейтсиму, аял униңға пәрва қилмайду. Әксичә, еғир-бесиқлиқ тонутуп, бу ишқа қилчилик өкүнмәйдиғанлиғини көрситиду.

Шунимдин кейин аялниң әқил-параситигә көз йәткүзгән содигәр: “Бай өмүр тәҗрибисигә егә болсаммму, һаятимда мундақ дана аялни көрмәптәкәнмән. Мән йеңилдим. Силәргә бәхит-саадәт, хатирҗәм вә паравән турмуш тиләймән” дәп бағвәнниң қолиға бир халта алтунни тутқузуп, дуасини берип, йолиға раван болту.

«Тойниң чашқисидин еғиз тегиңлар...»

Бәхтишат СОПИЕВниң фотоэтюди.

ГЕЗИТНИҢ ТӘСИСЧИСИ ҺӘМ НӘШИР ҚИЛҒУЧИСИ: “ҚАЗАҚ ГАЗЕТТЕРІ” ҖАВАПКӘРЛИГИ ЧӘКЛӘНГӘН ЙОЛДАШЛИҒИ

Баш мудир — Муһәррирләр кеңишиниң рәиси
Шәмшидин ПАТТЕЕВ

Уйғур авази
Баш муһәррир Ершат ӘСМӘТОВ

қобулхана 272-87-30, kaz_gazeta@mail.ru.

“Уйғур авази” гезитида елан қилинған материалларниң муәллиплик һоқуқи “Қазақ газеттері” җавапкәрлиги чәкләнгән йолдашлиғиға мәнсүп.

Бизниң адресимиз: 050013, Алмута шәһири, Желтоқсан кочиси, 175-өй, 4-қәвәт.

Телефонлар: қобулхана 261-79-73; 267-39-96

Електрон почтимиз: u_avazi@mail.ru

uyguravazi.kazgazeta.kz

“Уйғур авази” – индекси 65357, җумһурийәтлик җәмийәтлик-сәясий гезит, һәптисигә бир кетим – пәйшәнбә күни чиқиду.
Ройхәткә елиш гуванамиси №17004-Г. Қазақстан Җумһурийити Әхбарат вә коммуникацияләр министрлигиниң Әхбарат комитети тәрипидин 2018-жили 28-март күни берилгән.

Гезит “УЙҒУР АВАЗИ” редакциясиниң компьютер мәркизидә терилди вә сәһипиләнди.
“Дәуір” җумһурийәтлик полиграфиялик нәшрият комплекси ҖЧҺниң басмиханисида бесилди.
Алмута шәһири, Ш.Қалдаяқов кочиси, 17.
Тел: 273-50-53

Гезитимиз сәһипилиридә бесилған мақалилар муәллиплириниң мәвқәси редакция мәвқәси болуп һесапланмайду. Редакциягә кәлгән материаллар егисигә қайтурулмайду вә уларға җавап берилмәйду.
Қолязма қобул қилинмайду. Редакциягә әвәтилгән материаллар компьютерда терилгән болуши шәрт вә үч бәттин ашмаслиғи керәк.

Новәтчи муһәррир Насирахун РОЗАХУНОВ.

4 басма тавақ | М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 1 2 3 4 5 6 7 | Буйрутма 1713 | **Тарилиши 14865 нусха**